

B A

B. E. V.

1500

179

BIBLIOTECA
Centrală a „Astrei”
SIBIU

Inv. 229

SYNOPSIS
HISTORIAE JURIS
TRANSSILVANICI,

IN
USUM
AUDITORUM SUORUM

PER
LADISLAUM VAJDA

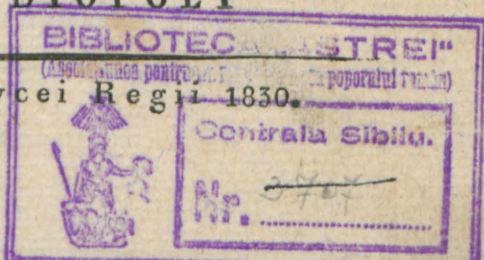
DE SÓÓSMEZŐ

Concipistam Gubernialem, Juris Patrii et Cri-
minalis, in Lyceo Regio Claudiopolitano
Suplentem Professore[m]
concinnata.

ANNO 1826.

CLAUDIOPOLI

123
Typis Lycei Regii 1830.

B. R. V.

1500

Imprimatur.

Claudiopoli Die 24-a Augusti 1830.

NICOLAUS:
Episcopus Transsilvaniae.

Lector Benevole!

*Extractum Historiae Juris Transsilvanici
Hungarico Idiomate hoc anno editae in usum
Scholasticae Juventutis juxta materias con-
cinnatum precibus Dilectissimorum Auditorum
mecum suprema praelectionum hora eate-
nus fuis victus praelo subjiciendum admisi
potissimum ideo, quod Juventuti Patriae di-
versas Regni, Legumque vicissitudines ob ocu-
los ponendo instillabit: Deo Religionem, as-
siduum, et verum cultum, summo Terrae
Principi Clementissimo intemeratam Fidem,
Charae Patriae verum amorem exemplo Ma-
jorum suorum constanter tribuendum habere.*

Fontes, Diplomata, Privilegia, aut antiqua Statuta in hoc Extractu per apices tacta, aut provocata, si legere cupis, volve meam praedictam Historiam sermone Patrio cusam; in hac enim illa, actis illorum Principum, vel Regum, sub quibus emanarunt in sua plenitudine inserta reperies. Vale.

Conspectus totius operis.

Introductio.

- §. 1. *Notio Historiae* pag. 1.
- §. 2. *Dotes.* pag. 1 — 2.
- §. 3. *Utilitas.* pag. 2.
- §. 4. *Fontes.* pag. 2 — 3.
- §. 5. *Auxilia.* pag. 3 — 4.
- §. 6. *Divisio.* pag. 4.

Periodus Prima.

Exhibens Transsilvaniam a devicto Decebalo, usque S. Stephanum.

- §. 7. *Nomen.* pag. 4 — 5.
- §. 8. *Populi eam incolentes usque ingressum Hungarorum, eorumque hodierni poster-
ri* pag. 5 — 10.
- §. 9. *Leges horum Populorum* pag. 10 — 11.
- §. 10. *Mores.* pag. 11 — 12.
- §. 11. *Hungarorum ingressus.* pag. 12 — 13.
- §. 12. *Pactum cum Almo* pag. 13.
- §. 13. *Leges huic Pacto innixae.* pag. 13 — 14.
- §. 14. *Jura Majestatica.* pag. 14.

- §. 15. *Forma administrandae Justitiae.* pag. 14 — 15.
 §. 16. *Pactum Sicularum.* pag. 15 — 16.

Periodus Secūnda.

Exhibens Transsilvaniam sub Regibus Hungariae.

- §. 17. *Transsilvania sub Regibus.* pag. 17.
 §. 18. *Reges Transsilvaniam tenentes* pag. 17.
 §. 19. *Reges Arpadiani.* pag. 18 — 19.
 §. 20. *Horum praecipui.* pag. 19.
 §. 21. *Sanctus Stephanus* pag. 19 — 21.
 §. 22. *Andreas 1. Bela 1.* pag. 21 — 22.
 §. 23. *S. Ladislaus, Colomannus, Bela 3-us et Emericus,* pag. 22 — 23.
 §. 24. *Bela Coecus* pag. 23.
 §. 25. *Andreas 2-dus* pag. 23 — 24.
 §. 26. *Bela 4-us* pag. 24.
 §. 27. *Andreas 3-us* pag. 24 — 25.
 §. 28. *Regum Arpadianorum Decreta.* pag. 25 — 30.
 §. 29. *Alia adhuc notatudigna* pag. 30 — 31.
 §. 30. *Privilegia.* pag. 31.
 §. 31. *Reges e diversis domibus electi* pag. 32. — 34.
 §. 32. *Horum Decreta.* pag. 34 — 38.
 §. 33. *Privilegia.* pag. 38 — 40.
 §. 34. *Alia notatu sub his Regibus digna.* pag. 40 — 43.
 §. 35. *Opus Tripartitum.* pag. 43 — 45.
 §. 36. *Operis hujus nomen, et Valor* pag. 45.
 §. 37. *Verbötzii Biographia.* pag. 47.

Periodus Tertia.

Exhibens Transsilvaniam sub Nationalibus Principibus.

- §. 38. *Causae separationis Transsilvaniae ab Hungaria.* pag. 50 — 54.
 - §. 39. *Principes Nationales* pag. 54.
 - §. 40. *Series horum Principum, et eorum facta praecipua.* pag. 54 — 66.
 - §. 41. *Pacta.* pag. 66.
 - §. 42. *Pacta primi ordinis.* pag. 66 — 69.
 - §. 43. *Diplomatica haec acta quid evincant.* pag. 69 — 72.
 - §. 44. *Secundi Ordinis Pacta.* pag. 72 — 75.
 - §. 45. *Tertii Ordinis Pacta.* pag. 75 — 80.
 - §. 46. *Administratio Publica.* pag. 80 — 84.
 - §. 47. *Justitiae Administratio.* pag. 84 — 86.
 - §. 48. *Fora Nationum gremialia propria* pag. 86 — 89.
 - §. 49. *Cameralis Administratio* pag. 89 — 92.
 - §. 50. *Status Religionis* pag. 92 — 94.
 - §. 51. *Status Musarum* pag. 94 — 96.
 - §. 52. *Militia.* pag. 96 — 97.
 - §. 53. *Alia notatu digna sub his Principibus* pag. 97 — 100.
 - §. 54. *Juris prudentia* pag. 100 — 104.
 - §. 55. *Privilegia.* pag. 104 — 106.
 - §. 56. *Rationes renunciatae protectionis Ottomanicae.* pag. 106 — 107.
-

Periodus Quarta.

Exhibens Transsilvaniam sub Augusta Domo Austriaca.

- §. 57. *Transsilvania Jure Haereditario se subdat Augustae Domui Austriacae* pag. 107 — 108.
§. 58. *Haereditarii Principes* pag. 108 — 115.
§. 59. *Administratio publica politica.* pag. 113 — 116.
§. 60. *Justitiae Administratio* pag. 116 — 120.
§. 61. *Militia.* pag. 120 — 123.
§. 62. *Religio.* pag. 123 — 124.
§. *Scholae.* pag. 124 — 126.
§. 64. *Commercium.* pag. 126 — 127.
§. 65. *Juris prudentia.* pag. 127 — 129.
§. 66. *Alia adhuc notatu digna.* pag. 129 — 134

Septem Appendices.

- I. *De Coronatione Regum, Regni Clenodiis Archi-Officiis, et Principum inauguratione.* pag. 134 — 148.
II. *Vicissitudines Religionis.* pag. 148 — 167.
III. *Contenta Andreani Privilegii Saxonibus dati.* pag. 167 — 169.
IV. *De praestationibus Colonorum.* pag. 169 — 207.
V. *De Tributo.* pag. 207 — 223.
VI. *De Vectura Salis.* 223 — 225.
VII. *De mutationibus in ordine administrandi Juris sub antiquis Regibus vigente intervenientibus, ortu item, et progressu Fororum Judiciorum.* pag. 225.
-

Introductio

IN

Historiam Juris Transsilvanici.

§. 1. *Notio.* — *Historia Juris Transsilvanici Civilis Publici, et Privati*, est enarratio eventuum memorabilium, qui circa ortum, progressum, fata, et mutationes positivi Juris Transsilvanici evenerunt.

§. 2. *Dotes.* — *Finis Historiae Juris* est, ut ope illius in uberiores cognitionem Juris veniamus, illud que recte intelligamus. — Ut hunc Historiae finem consequi valeamus, illa his dotibus debet esse instructa, utpote: *Veritate, Ordine, et delectu.* — *Veritas*, id exigit, ut a fabellis purgatas res solum, quae reipsa evenerunt, et eo, quo evenerunt, modo enarret, juxta illud Ciceronis de Oratore monitum: „*Prima Historiae lex est: nequid falsi dicere audeat, nequid veri non audeat; nequa suspicio gratiae sit in scribendo, nequa simultatis,*” *Or-*

do perspicuitatem adfert, dum confusionem, non servato ordine, introductam dispellit. — Ordo autem Chronologicus rerum naturae accommodatissimus optimis quibusvis Scriptoribus probatur. — Interim ordo hic nihil vetat, quo interdum nexus causa quaedam praecipiantur, quaedam extra suum tempus proferantur. — *Delectus* id desiderat, ut ex immenso eventuum numero illa solum, quae et memoria digna sunt, et historiae fini conveniunt, deligantur, ut sic servatis justis limitibus, narratio utilioribus impendendum tempus non absumat.

§. 3. *Utilitas.* — Utilitatem Juris Historiae evincunt: 1. Exempla Justiniani, et Verböcii, quorum ille Juris Civilis Romani Lib. 2. ff. de origine Juris, — hic vero T. 2. tt. 6. et 14. Juris Hungarici Historiam compendio exhibuere. 2. Monitum celsi Juris Consulti, qui ait: „*Scire leges non est verba earum tenere, sed vim, et potestatem, ad quam per cognita adjuncta legum latarum, earumque rationes pervenitur,*„ 3. Facta Juris Consultorum. Nullus enim unquam exstitit latioris famae Juris Consultus, qui Historiae Studium Jurisprudentiae non copulasset.

§. 4. *Fontes.* — Fontes Historiae sunt: Historia Pragmatica, Acta Comitiorum, Stylus, Praefationes, et Conclusiones Decretorum Comitiorum, Privilegia Regum, et Principum, et varia

Diplomata. Nam 1. *Historia Pragmatica* non solum nudos exhibet eventus, sed una horum causas, et consecutaria fide-dignis monumentis probata proponit, ut quis sub quovis Rege, Duce vel Principe Reipublicae Status, et quae latarum legum rationes fuerint, ex his luculenter innotescant. 2. *Acta Comitiorum* exhibent capita rerum in Comitibus pertractatarum una cum rationibus, consultationibus, imo disceptationibus, adeoque docent, et motiva, ex quibus, et finem, in quem conclusum aliquod Comitiale factum fuerit. 3. *Stilus* in Praefationibus, et Conclusionibus Decretorum Comitiorum, plurima latarum legum adjuncta persaepe exhibet. 4. *Privilegia*, et *Diplomata* saepe leges ipsas illustrant.

§. 5. *Auxilia*. Historiae Juris sunt praeter *Chronologiam*, *Geographiam*, *Diplomaticam*, *Criticam*, *Sragisticam* assidua Historicorum domesticorum lectio. Horum alii sunt, qui Juris Historiam ex professo scripserunt, quorum praecipui sunt: *Joannes Fleischacker*, *Paulus Szlemenich*, et *Paulus Heinrich* Posonienses Professores. Principem vero locum tenet D. *Emericus Kelemen* Juris Hungarici Professor in Universitate Pestiensis. Alii vero Historiae Civili multa ad Jus nostrum pertinentia inseruerunt, quorum praecipui sunt quoad res nostras Transsilvani-

cas: *Anonimus Belae Regis Notarius, Antonius Bonfinius, Nicolaus Istvánfius, Samuel Timon, Carolus Palma, C. Ignatius Battyáni*; iprimis vero ex Patriis Scriptoribus laudem referunt: *Wolfgangus, et Joannes Bethlen, Martinus Felmer, et Josephus Benkö*, qui Historiam Transsilvaniae magno labore concinnatam ediderunt.

§. 6. *Divisio.* Consideratis Transsilvaniae vicissitudinibus, quas tum quoad Populos, illam possidentes, tum quoad leges, quibus paruit, passa est, in quatuor periodos commode dividi potest; ita, ut: 1. Transsilvaniam usque ad S. Stephanum, inde a devicto Decebalo Dacorum Rege, seu ab a. 105 usque ad 1002-um. 2. A S. Stephano, usque ad Separationem, seu ab anno 1002. usque 1541. 3. Sub Nationalibus Principibus, seu ab anno 1541. usque 1699, denique 4. Sub Glorioso Augustae Domus Austriacae Regimine, seu ab 1699. usque ad hodierna tempora exhibeat.

Periodus Prima.

*Exhibens Transsilvaniam usque
Sanctum Stephanum.*

§. 7. *Nomen.* — *Transsilvania* olim fuit pars Daciae media unde etiam Dacia Mediterranea

dicta est; Dacia namque Universa divisa fuit in Alpestem, Ripensem, et Mediterraneam. Alpestri hodie respondent: Valachia, et Moldavia, cujus pars erat Bucovina, Ripensi autem Tractus Terrae inter Tibiscum, Marusium, et Crisium usque Danubium interjacens, Mediterranea itaque nostra Regio fuit.

§. 8. *Populi eam usque ingressum Hungarorum incolentes, eorumque hodierni poster.* a) Primum a Dacis culta 102. et 105. per Trajanum prius quidem amicis Romanorum Provinciis adscripta, deinde sublato Decebalo Rege, in Romanam versa, paruit Romanis usque annum Christi 274. quo Aurelianus Imperator educto in Moesiam mediterraneam Romano milite illam Gothis cessit. — b) Gothi possederunt usque annum Christi 374. Hoc anno Gothorum Regibus, *Athamarico*, et *Phritigerno* de Imperio inter se certantibus, erumpentes ex Asia Duce *Balambere* Hunni, nostram Daciam eripuerunt, et cum occupata Pannonia usque annum Christi 460. nomine Regni Hunnici tenuerunt, quod sub Atila Orientis, et Occidentis Imperatoribus formidabile fuit. c) Mortuo 454 Atila, ac filiis ejus *Irnacho*, *Erlacho*, et *Dengezichio* Imperium inter se dividentibus, 1-mus Gepidarum Rex *Ardaricus* jugum excussit, ac Hunnos cum *Erlacho* Rege internecione delevit, quo viso Gothi *Dengezichium*,

et *Irnachum* sunt adgressi, ac *Dengesichio* in praelio occumbente *Irnachus* anno Christi 460 cum reliquis Hunnis semet *Boristhenem* inter, et *Tanaim* recepit. Ex *Erlachianis* vero 3000. ad partes *Alpestres Daciae Mediterraneae* Orientem versus protrusas se-se receperunt. — d) Post haec *Gepidis* paruit *Dacia* usque annum Christi 564. quo *Avares* e *Scythia* erumpentes *Cunimundo Gepidarum Regi* *Daciam* eripuerunt, et postmodum *Longobardis* per *Narsetem* in *Italiam* evocatis etiam *Pannoniam* in suam redigentes potestatem, Imperium *Hunno Avaricum* sub *Caganis* usque tempora *Caroli Magni* florens erexerunt. e) *Carolus Magnus* circa annum Christi 791. *Avares* *Pannoniae* Christianis infensissimos praelio superatos ad pacem petendam coëgit, et illos tractum terrae *Sabariae*, et *Carnuntho* interjacentem incolere, Christi Doctrinam sequi, et *Caganos* Occidentis Imperatoribus subjectos sibi eligere jussit, atque hac ratione *Hunno Avarum* in *Pannonia* Imperium sublatum fuit. — Eodem tempore *Bulgari*, et *Chorobatae Savani*, *Dacicos* *Avares* sub jugum missos Imperio privarunt, cessitque *Dacia*, et *Pannonia* victoribus populis. — Anonimo *Belae Regis* *Notario* docente e tot Gentibus *Daciam* successive colentibus cum ingressu *Hungarorum* illam tenuerunt *Valachi*, *Slavi*, et *Siculi*; unde videre

est populos istos Daciae Successive dominantium Nationum reliquias fuisse, et quidem 1. Valachos Romanorum, et Dacorum inter se per connubia mixtorum; id praeter alios Historicos Bonfinius rerum Hungaricarum Decadis 2-ae C. 7, p. 106. sub *A. Istvánfius Historiarum Libro 13. p. 186. Timon Novae Hungariae Imaginis Capite XV. P. Illias in Libro: Ortus, et progressus diversarum in Transsilvania Nationum, et Religionum; Benkő Transsilvaniae Tomo 1-mo §. 156. docent. — Confirmant idem lingua et mores eorum. Hodie adhuc Valachi more Romanorum obolum defuncti manui, vel infra linguam ponunt, offertur nigra gallina, luctus passis capillis, et funebrabulis hymnis per mulieres instituitur, et plura alia moribus Romanorum similia. 2. Siculos Hunnorum ab Erlacho residuorum posteros esse lingua, monumenta Historica: Benkő Transsilvaniae Tomo 1-mo §. 147. imago Inclytae Nationis Siculicae, Leges item Patriae T. 3. t. 4. et Leopoldinum Diploma puncto 14. evincunt. 3. Slavos Bulgarorum, et Chorobatarum, Savanorum reliquias esse cognatae horum populorum linguae probant. 4. Nec Avars ita deleri poterant, ut nullis hodie prognatis gloriari possint; verum quod cum rerum adjunctis convenire videtur, hi per reliquas sibi infensas gentes pressi Se-*

ptentrionales montanas petierunt partes, praeprimis Comitatum Doboka, Szolnok utriusque, et Maramaros, hic populi hi successive Valachis intermixti, tandem horum partem effecerunt: quod a) Lingva horum magna in parte hungarico idiomate mixta. exempli gr. *Szomszedule nu leszã sertestũ teu in Tyertyu meu, ke oj lua fãjsza si tot derãb joj teje lãbã,* — b) Vestitus hungarico accedens, et mores; moribus accenseri possunt: c) Nuptiarum Solemnitates longa procuratione institui solitae. d) In Festis Paschalibus Mos ille hic vigens: ut Juventus terminatis Divinis intra Cincturam templi congregata Regem Palatinum, Comitem, et Judicem sibi eligat, Magistratusque hic singulorum Juvenum reatus cognoscat, et puniat, terminatoque Judicio hoc, Magistratus hi comparenti curru Sexjugo, more ipsorum ornato, insidentes inter musicam Domum paternam Regis vehantur, ibique tota Juventutis Corona, Senioribus dirigentibus, se saltando distrahat. e) Nomina eorum, utpote: Haragos, Kontz, Kifor, Fülep, Kis, Farkas, Bálinth, Barthos, Hordó, Tollas, Zob, Gyepes — Kapitány, Kátóna, Ilyés, Szabó, Hoszszú, et complura alia extra dubium ponere videntur. — f) Non leve pondus huic Sententiae addit Anonymus Belae Regis Notarius, dum ait: quod Duci Menumerot obtemperantes populi fuerint Cozari,

quorum arcis (*Kozárvár*) hodieum nomen retinentis vestigia prope oppidum Nobilium Déés in Comitatu Szólnok Interiori hucdum visuntur, hi enim populi Cozarorum aut Cazarorum, quibus Hungari nostri juxta alios vicini erant, juxta alios vero intermixti, ab Irnarchianis Hunnis in Uturguros, et Cuturguros divisus orti esse perhibentur, adeoque ejusdem cum ipsis Avaribus, et Hungaris Hunnicae Originis. — Vide Katona Historia Ducum §. I.

g) Anonymo Belae Regis Notario teste, Hungari Ducibus Szabolcs, et Tuhutum usque ad Meszes Oppidumque Zilah sunt progressi. primum — dein ex Insula Csepel prodeuntes contra Menumerot Ducem Bihariensem progressi ad fluvium Covrug in Campo Czeglemező obvios habuerunt Siculos Atilanorum Hunnorum posteros, qui primi contra Menumerot pugnaturi processerunt. Czeglemező Campo Czeglédiensi convenire verosimile est, cum autem huic agro insistat etiam Szólnok Oppidum, a quo Comitatus hujus nominis exterior nomen habet, prout Oppidum hoc a loco, in quo Atilani Hunni Siculi, cum congenerationalibus suis convenientes eandem linguam locuti sunt, a loquendo *szóllanak* nomen Szólnak, ita et Comitatus ipse eodem modo nomen perennis, memoriae accepisse merito induci potest. Hinc prout Oppidum et Comitatus exterior Szólnok,

ASSOCIATION
CENTRALE

ita et Mediocris, et Interior Szólnok nomina sua communi populorum harum provinciarum, cum Hungarorum Lingvae debere videntur, quod et id confirmare videtur, quod Comitatus Szólnak Interior potissimum eosdem habuerit Supremos, quos Siculi suos honorabant Comites, aut partes Transsilvanæ Vajvodas.

§. 9. *Leges horum populorum.* a) Daciam, dum Romanis paruit, Romanorum etiam legibus usam fuisse indubium est, sub caeteris populis, quae ipsorum statuta fuerint certo non constat, interim cum Romanis vicini, et pars eorum posteri fuerint, horum institutis usos, aut ipsos sibi illis accomodas constitutiones sanxisse vero simile est. Suas vero habuisse leges vel inde etiam elucet: quod suis paruerint Regibus, hi cum vicinis populis Pacta, et diversos tractatus inibant, exortas inter suos lites dirimebant, quae omnia leges desiderant. b) Quod ad Hunnos attinet, hos propriis legibus usos fuisse evincit. aa) Turocius dum Cap. 10. Chronicae Criticae ait: quod Atila a bello residuum tempus ferendis legibus insumserit; quo argumento evincit et formam Regiminis fuisse Monarchicam. bb) Priscus Rhetor dum ait: quod Atila profugos milites per scribas suos Jurisperitos Constantium, et Rusticum consignari cu-

raverit; denique cc) Id, quod ad controversias suorum decidendas Judicem suum Rádár nuncupatum Hunni habuerint, cuius sententia per Regem confirmata solum effectum sortiri potuit, ex his namque et leges latas fuisse, et earum peritos homines exstitisse, et lites secundum illas decidi debuisse pronum est. Vide hanc in rem Joannem Fleischhakker Historiae Juris Period. 1. §. 10, 11, 12.

§. 10. *Mores.* Fundamentalibus Hunnorum legibus adscribi merentur sequentes consvetudines, seu mores: a) Nemo eorum inter viros numerari potuit nisi prius hostem a se occisum probasset. b) qui in bello occumbentis corpus eripuit, occisi ex asse haeres factus est. c) Uxores plures habere liberum fuit. d) Promissa adeo sancte observata, ut illa apud alias gentes juramenti instar habita fuerint. e) Fures, et homicidas morte puniverunt. f) Tria quotannis Comitia celebrare soliti, et quidem anni mensibus primo, sexto, et tertia in autumno, et postremorum occasione eorum bona quoque censebantur. Porro ad consvetudines Avaram accedebat: a) Totum Regnum in Hagias divisum habuerunt; quaelibet Hagia 20. quadrata milliaria ambitu suo continens a reliquis vallis distincta erat. b) Gladium in summo honore habuerunt, et ad hunc juraverunt c) Promissis sancte steterunt.

§. 11. *Hungarorum Ingressus.* Tertia Vice Hunni circa annum 888. nomine Hungarorum sub Duce Almo e suis Sedibus in Europam transiverunt. Kiovia capta Ruthenis, et septem Cumanorum Ducibus aucti superiorem Hungariam usque Munkáts occuparunt, atque mortuo Almo suffecerunt Arpadum, cuius filio Ripensis Daciae Ducis *Menumerot* in Bihar residentis filia matrimonio juncta, Ripensem Daciam, et alias Hungariae partes in suam redigentes potestatem, ad Meszes sunt progressi. Hic exstructa arce lignea; pars Hungarorum Duce *Tuhutum*, explorata prius terrae bonitate, ac populorum indole, acceptaque ab Arpado potestate, in mediterraneam Daciam irrupit, atque ad Almás commisso cum Valachorum Duce Gelaone praelio superior, Gelaone occumbente, ab Inhabitationibus terrae (Valachi, et Slavi fuere) dexteram sponte sua dantibus in Dominum eligitur, et data ei fides juramento firmatur; unde et locus ipse *Esküllö* nuncupatus est. — Hac ratione Tuhutum terram ultra Silvanam, seu Daciam mediterraneam pacto potius, quam armis occupatam tenuit una cum suis posteris usque ad regimen S. Stephani; cuius tempore Gyula Junior Gentilismi fautor impia in Sanctum Regem arma summens, Siculis Sancto Regi pacto se submittentibus, armis S. Regis victus, captusve, et vin-

ctus una cum sua Familia in Hungariam abductus fuit. — Transsilvania vero ut pars Hungariae sub nomine partium Transsilvanarum jam per Duces, jam per Vajvodas gubernata est usque annum 1541.

§. 12. *Pactum cum Almo.* — Dum Hungari ex Asia in Europam adventarent, sibi ducem elegerunt *Almum* — qua occasione pactum jurata fide firmatum pepigerunt sequens: 1. Ut quamdiu vita duraret, tam ipsis, quam etiam posteris suis semper Ducem haberent ex Almi progenie. 2. Ut ipsae principales personae, qui sua libera voluntate Almum sibi Dominum elegerunt, ipsi et filii eorum nunquam Consilio Ducis, et honore Regni omnino privarentur. 3. Ut quidquid boni per labores eorum acquirere possent, nemo eorum expers fieret. 4. Ut siquis de posteris eorum infidelis fieret contra personam Ducalem, et discordiam faceret inter Ducem, et cognatos suos sanguis nocentis funderetur, sicut sanguis eorum fuit fusus in juramento, quod fecerunt Almo Duci. 5. Si quis de posteris Almi Ducis, et aliarum personarum principalium juramento statuta ipsorum infringere voluerit, anathemati subiaceat in perpetuum.

§. 13. *Leges huic innixae.* Pactum hoc exhibet leges Hungarorum fundamentales, cum suscepto eorum ex Asia egressu latas; nam *Primae*

pacti huius conditioni debetur haereditaria successio stirpis Arpadianae Ducum, et Regum. *Secundae* conditioni innititur celebratio Comitiorum, Regalistarum origo, Consilium ad latus Regum constitutum, limitata forma regiminis. *Tertiae* Conditioni innititur proprietas bonorum tum extra Donationem Regiam, tum per hanc acquisite, aut terrarum divisione partorum, uti et de his Regni nobilibus competens disponendi potestas. *Quartae* Natae infidelitatis, et Criminis laesae Maiestatis poena quoad originem suam tribui potest. *Quinta* originem dedit quartae nobilitari praerogativae T. 1. t. 9. §. 5. et Bullae Andreanae art. 31. comprehensae, vi cuius Regi Regni constitutiones violanti sine incursione alicujus Notae infidelitatis resistere nobilibus integrum fuit, quae Leopoldini Diplomatis puncto 3. articulo item 6. 1744. sublata est.

§. 14. *Jura Maiestatica.* — Almus, et postmodum Arpadum totius populi caput Jura maiestatica exercuisse docet Anonimus Belae Regis Notarius, dum eos 1. Duces ad Expeditiones bellicas disposuisse. Cap. 14. 2. Legatos ad alias nationes destinasse Cap. 40, 41, 46, 47. 3. Bonorum donationes fecisse. C. 4, 15, 24, 25, 26, 43, et 52. scribit.

§, 15. *Forma administrandae Justitiae.* Cum bene ordinatae civilis societatis finis

ipsa securitas sit, et quidem prout externa, quae virtuti militari, qua Hungaros claruisse Historiae docent, innititur, ita interna, quae Legibus, quas primis his temporibus praeter superius recitato pacto definitas — complures ad Silvam Gemelsen celebratis 34. diebus in Comitibus, Jus tam publicum, quam privatum, Civile aequae, ac Criminale definientes sub Arpado latas esse Belae Regis Notarius testatur, Cap. 40. superstruitur, securitas autem Judices secundum ipsas leges causantibus Civibus jus dicentes desideret: primum est Hungaros Justitiae administrandae cum initio illico regiminis rationem habere debuisse. Quod vero reipsa id praestiterint testes sunt Turocius Chronicae Criticae partis 1-ae Capite 10. et Verböczius T. 1. t. 3. §. 2. dum innuunt: quod praeter Judices Inferiores in singulis communitatibus constitutos, duo praecipui nuncupati fuerint Judices Gilas et Calcas, qui gravioris momenti lites dirimerent.

§. 16. *Pactum Siculorum.* — Gyula Juniore Christianos persequente Siculi ad Sanctum Stephanum conversi eius protectioni, et Imperio sequenti pacto se submiserunt: 1. Ut ab omni Contributione pecuniaria sint immunes: immunitas haec diutissime durasse innuitur T. 3. t. 4. Leop. Dip. puncto 14. 2. Equites propria in persona tempore

belli insurgere, Regem ad bellum euntem sequi, intra mensis unius spatium adversus hostem propriis sumtibus pugnare sint obstricti; Obligationes hae articulis 1562. A. 3. t. 76. articulis 3, 8, 12, 18, 20, 21. t. 78. partis Edictis 55, 56, 57, 63. C. C. 3. t. 6. a. 2. T. 8. a. 11. repetuntur. 3. Utsi in castris, etiam pugna non commissa, mensem exegerint Rex eos secus retinere nequeat, quam dato stipendio; hodie a primo *Lustrae* die stipendia accipiunt. A. 5. E. 63. 4. Pro aulae Regiae custodia continenter centum equites armatos submittere obstricti sint, quibus completo quatriestri spatio semper alia Centuria succedat.

Erat hoc Praetorianorum milituum munus, quod sub nationalibus Principibus in pedites translatum, subinde abrogatum A. 5. E. 64. 5. Qui domi remanserint, cum Rex coronaretur, aut nuptias celebraret, aut prole mascula augeretur, singuli bovem dare teneantur; et hinc origo signaturae bouum sub Uladislao 2-do Rege etiam vigentis, cuius locus erat Maros-Vásárhelly, repetenda.

Periodus Secunda.

*Exhibens Transsilvaniam sub
Regibus Hungariae usque ad
separationem, seu ab anno
1002. usque annum 1541.*

§. 17. *Transsilvania sub Regibus.* — Devicto 1002 Gyula Juniore per Sanctum Stephanum, Transsilvaniae sub nomine partium ultra — silvanarum — Transsilvanarum, ac tandem Transsilvaniae, ut membrum Regni Hungariae per Duces, et Vajvodas gubernata; iisdem paruit generalibus Regni Decretis cum Hungaria, etsi hoc negari non possit, quod suas etiam particulares habuerit Constitutiones; proinde quod Jus concernit: Decreta Regum ante separationem regnantium partem Juris Transsilvaniae constituunt. Hinc sequitur, quod ad integritatem Historiae Juris nostri pertineat recensere Reges, qui Decreta ediderunt Juris corpori inserta, aut quidpiam memorabile circa administrationem publicam constituerunt, et quorum Privilegia vim non obtinent.

§. 18. *Reges Transsilvaniam tenentes.* — Reges Transsilvaniam tenentes stirpis Arpadianae virilis fuere 23; e mixtis domibus vero 16. univesim 39.

§. 19. *Reges Arpadiani.* — Reges e stirpe virili Arpadi sequenti serie se exceperunt: 1) *S. Stephanus* ab a. 1002, usque an. 1038. 2) *Petrus Alemanus* Rex creatus 1038, solio privatus 1041. restitutus 1044. in carceres positus 1046. 3) *Samuel Aba*, Rex renunciatus 1041. in seditione 1044. interfectus. 4) *Andreas 1-us* vel *Catholicus* dictus, an. 1046. Rex creatus, 1061. in silva Bakon per milites Belae 1-mi contra eum ob coronatum filium Salamonem bellantis occisus. 5) *Bela 1-us* anno 1061. Rex renunciatus, 1063. in Conventu Dömösiensi repente obiisse fertur. 6) *Salamon Rex*, secundo coronatus 1063 regno excidit 1073. 7) *Geyza primus* 1073. 22-a Novembris Rex coronatus, 1075. 27-a Aprilis obiit. 8) *S. Ladislaus*, 1075. Rex inauguratus, 1095. vivere desiit. 9) *Colomanus* regnavit ab anno 1095. usque 1114. 10) *Stephanus 2-us* ab anno 1114. usque 1131. sceptro potitus est. 11) *Bela 2-us* seu coecus a. 1131. regnavit usque 1141. 13. Februarii. 12) *Geyza 2-us* a. 1141. regnavit usque 1161. 13) *Stephanus 3-us* anno 1161. Rex coronatus, factionibus usurpatorum Ladislai 2-i et Stephani 4-i diu vexatus, regnavit usque 1173. 14) *Ladislaus 2-dus* 1161. mense Julio a seditiosis Rex creatus 14-a Januarii 1162 vivere desiit. 15) *Stephanus 4-us* 1162 Rex factione Graecorum renunciatus, sed mense Junio 1162 regnum amisit. 16) *Bel-*

3-us 1173 Rex coronatus regnavit usque 1196. 23-am Aprilis. 17) *Emericus* a. 1196. sceptrum tenuit usque 1204. 18) *Ladislaus* 3-us Infans a. 1204. usque 1205. 7-um Maji sub tutela patru Andræe 2-i regimen tenuit. 19) *Andreas* 2-us a. 1205. regnavit usque 1235. 20) *Bela* 4-tus a. 1235. usque 1270. regnavit. 21) *Stephanus* 5-tus a. 1270. usque 1272. praefuit Hungariae. 22) *Ladislaus* 4-tus a. 1272. usque 1290. regnavit. 23) *Andreas* 3-us in quo stirps Arpadiana virilis est exstincta a. 1290. praefuit Hungariae usque 1301.

§. 20, *Horum praecipui.* — Horum praecipui fuere: 1) *S. Stephanus* Regni Fundator, *Andreas* 1-us et *Bela* 1-us Religionis Christianae instauratores. 2) *S. Ladislaus*, *Colomannus*, *Bela* 3-us et *Emericus* Regnum novis ditionibus auxerunt. 3) *Bela coecus* stirpis Arpadianae virilis instaurator. 4) *Andreas* 2-dus nobilium libertates restituit. 5) *Bela* 4-tus Regni instaurator. b) *Andreas* 3-us Familiae Arpadianae virilis ultimus regni haeres, — de quibus quaedam memoria digniora breviter attingemus.

§. 21. *S. Stephanus.* Divus Proto Rex *Stephanus* anno 1000. Corona a' Sylvestro 2-o Pontifice-Maximo missa coronatus. 1) Universam gentem Hungaram Christo addixit, ut Religionem Christi firmaret Archi-Episcopatum Strigoniensem, et

*

BIBLIOTECA CENTRALIA
SOCIATIONH

decem in Hungaria Episcopatus erexit — adjecta 1002. Transsylvania Hungariae, e bonis devicti Gyulae Transsylvaniae Principis erexit Albo-Juliensem Episcopatum, Budensem insuper, et Albo-Regalensem collegiatis Ecclesias fundavit, Sancti Benedicti filiis, quorum opera in convertendo populo est usus, 5. celebres Abbantias contulit. — Graecis Monialibus in valle Veszpremiensi nobile Coenobium erexit; praeter haec per regnum plures Sacras aedes extruendas curavit — unde merito per Sylvestrum 2-dum Pontificem Apostoli dignitate tum ipse, tum eius Successores sunt condecorati. 2) Rem publicam profanam quoque pari cura est amplexus, nam *a)* Populo leges dedit fundamentales testibus libro 1-o et 2-o Decretorum eius, item Cartuitio in vita S. Regis. *b)* Populum in Classes distribuit. *c)* Aulae Regiae ministros constituit, videlicet Regi a consiliis esse voluit, praeter Praesules: Palatinum, Judicem Curiae, caeterosque Regni Barones, ex quibus senatum Regium erexit — Cameram praeterea Regiam instituit, cancellarii munus induxit, et Fiscum Regium erexit. *d)* Regnum in Comitatus distribuit; his Comites parochiales, hodie Supremos Comites dictos, praefecit, quibus auxilio fuere, in *militaribus*: Major exercitus (Hadrnagy) dictus, Centuriones, et Decuriones. In *politicis*: Praefectus Castri (Vár-

nagy) Archipraeco, et reliqui Praecones. In *Judicialibus* Comes Curialis, V. Comes, Bilochi, et Pristaldi. e) Militiae ordinem plane admirabilem introduxit: *primi ordinis* milites erant *Servientes Regis* aurea libertate donati. *Hos* dignitate sequebantur Liberi, seu Jobbagiones S. Regis. *Tertium* locum tenebant Jobbagiones Castri. *Quartum* limitanei Eörii, vel *Celeres* dicti. *Quintum* genus erant exempti ex Castrensibus. — Populus praeterea intra limites Comitatus constitutus in Centurias et Decurias divisus ita, ut poscente necessitate quisvis 5-us 6-us 7-us 8-us vel 10-us armatus castra sequi obligaretur. f) Ordinem Judiciorum sapientissime definivit, a' Judicibus inferioribus appellatione ad Regem admissa. D. L. 1. C. 5. L. 2. C. 20. unde Divus hic Protorex jure optimo fundator Regni celebratur.

§. 22. *Andreas I-mus et Bela I-mus.*

Hungari Petro Alemanno extraneos fovendi, infensi, Samuele Aba, plebis fautore tumultuarie, interemto, in Gentilismum prona, Andream ea lege regem renunciarunt, ut Gentilia sacra reducere ipsis integrum esset; quare Christiani praecones maxima parte martyrium subiere, sacraeque aedes subversae fuere; Andreas Corona, et Regno potitus Christi Religionem edito severissimo in Apostatas, et Gentiles edicto, reduxit; nec tamen ob tur-

bas cum fratre Bela continuatas, eam plene restituere potuit. Unde Bela 1-us interemto Andreae suffectus, primas Curas ad Religionem stabiliendam convertit, renitentes in Comitibus Albensibus repressit — novos fidei praecones induxit, Abbatias Sexardiensem, et Kolosmonostoriensem fundatas Benedictinis contulit; unde merito hi instauratores Christianae Religionis audiremerentur. Celebratur Bela adhuc inde etiam, quod vectigalia imminuerit, pretia rerum defixerit, nummos Byzantinos publico cursu donaverit, pecuniam cudendam curaverit, nundinas insuper hebdomadales introduxerit; atque his modis culturam populi, et commercium internum multum promovit.

§. 23. *S. Ladislaus, Colomanus, Bela III. et Emericus.* — Salamone regno privato, Geyza 1-o vero duobus annis solum regni habenas tenente S. Ladislaus Rex creatus *Solavoniam* et *Croatiam* Hungariae adjecit, *Russiam rubram* clientelarem reddidit — Colomanus porro Croatas res novas molientes composuit, ac *Croatiam maritimam*, *Dalmatiam*, et *Ramam*, sive *Bosniam*; Bela 3-us *Galliciam*, Emericus autem *Serviam*, et *Bulgariae partem* Sacrae Coronae subjecere; unde amplificatores regni merito dici possunt. — Colomanus Justitiae Administrationi prospecturus *Judicia megalia* introduxit, [Bona Coronalia abalienata Fisco

recuperavit, nobilium de bonis disponendi potestatem restrinxit; disciplinam Ecclesiasticam, introducto Coelibatu Sacerdotum, severiorem induxit.

§. 24. *Bela Coecus*. — Stephano 2-o Almi fratris, et Belae nepotis acerrimo persecutori prolium solatio destituto, dum de successore creando sollicitus esset, Bela oculis quidem orbatus, ab Othmaro Comite, et Paulo Episcopo furori Regis subductus, praesentatur, et ab optimatibus rogatis successor Stephani renunciatur, qui ex Helena Urosii Serviae Ducis filia quatuor filios sanguinis virilis Arpadiani jam jam extincti propagatores reliquit — quare jure sanguinis virilis Arpadiani propagator celebrari potest.

§. 25. *Andreas II-dus*. — Andreas hoc nomine 2-dus ab expeditione sacra ex testamento Patris suscepta, Jerosolymitanus dictus, sublato e vivis Ladislao 3-tio infante, Rex creatus, turbatum habuit regnum, ideo: quod ut expeditioni sacrae tutus se accingere posset, Belam filium regem coronandum curaverit, reditusque regni Ismaelitis in arendam locaverit, quo facto plurimis malis occasionem praebeuit, quae nonnisi edito 1222. Decreto Comitiali, quo nobilibus datas a S. Stephano libertates restituit, sopiri potuerunt, et hinc libertatum nobilitarium restitutor haberi meretur; memorabilis inde etiam, quod

duo maximi momenti privilegia ediderit: alterum Clero, quod Katona Tomo 5. p. 397. recenset; alterum Saxonibus Transsilvanis, quo a Geyza 2-o concessas libertates confirmat 1224.

§. 26. *Bela IV.* — Bela 4-o Regnante Proceribus Regni, ob receptos Cumanos, Regi infensis mandata regia negligentibus Cumanorum, ob occisum Pestini degentem regulum suum *Kutenum*, exacerbatorum invitatione permoti Tartari Regnum Hungariae inundarunt, et Rege in fugam acto, illud duorum annorum spatio in solitudinem rede gere, ac impunes ad suos rediverunt, unde Bela ex Dalmatiae insulis redux Regnum homine, pecore, et alimentis vacuum, inductis ex vicinis Regnis diversis populis, et illatis vitae praesidiis instauravit, ut alter ejus Fundator dici mereatur. — Jura Coronae sub Andrea abalienata, via juris discussa recuperavit, ne ipse quoque donando alicui privato Possessori praejudicaret Donationibus Clausulam: *Salvo Jure alieno* inseri jussit. Hujus Regis tempore post discessum Tartarorum editionibus in locis arces extrui coeperunt; huic expeditioni nova etiam Buda originem suamtribuendam habet.

§. 27 *Andreas III.* — Ladislao 4-o, qui ex Cumana Matre natus, ob inconsultum Cumanarum mulierum amorem Cumanus dictus, haerede carebat, a Cumanis, quorum consortio recreabatur

interemto, Andreae Secundi ex posthumo filio Stephano Nepos Andreas III. est substitutus 1290. Verum hic inquietum habuit Regnum ob molimina Mariae Stephani 5-ti filiae, Caroli Claudi Neapolitani Regis Uxoris, quae opera Pontificis filium suum Carolum Martellum, et hoc extincto Nepotem Carolum Robertum Hungaris Regem dare contendebat, unde Andreas mascula Prole destitutus 1301. moerore animi, aut veneno, ut nonnulli opinantur, peremptus, stirpem virilem Arpadianam secum tumultu intulit.

§. 28. *Regum Arpadianorum Decreta.* —

Recensitorum virilis Stirpis Arpadianae Regum Decreta pauca Corpori Juris inserta reperiuntur, cujus ratio a vetustate, Regum vicissitudinibus et temporum adjunctis repeti potest; nam aut intestinis bellis, ut Petrus, Aba, Geyza 1-mus, Salamon, Stephanus 5-us, Emericus, Stephanus 3-tius, Ladislaus 4-tus, distenti; aut repentina morte ut Bela 1-mus recte dum Decreta in ordinem redigere allaboraret, et Ladislaus 3-us adhuc infans praeventi, ab augendis legum tabulis impediti fuere. Corpori Juris inserta proinde Decreta reperiuntur S. Stephani Decretorum Libri 2. Andreae 1. Edictum 1. S. Ladislai Decretorum Libri 3. Colomanni Libri 2. Andreae 2-i Decretum unum, Martinus Georgius Kovachich sua

indefessa industria detexit adhuc Andreae 2-i unum de anno 1231. Belae 4-ti unum, Andreae 3-tii duo Decreta. De praemissis Decretis advertenda sunt sequentia, et quidem quod *a*) Decretorum liber 1. S. Stephani in monitis filio Emerico datis recenseat leges administrationem publicam tangentes: nam dum Capite 1-mo fidem Catholicam filio futuro Regi commendat, hanc apud Hungaros pro essentiali Regum requisito habendam injungit, pro quali semper habita est. — C. 2. Ecclesiae curam commendat; Jura Principum circa Sacra proponit. C. 3. Ecclesiasticos Viros et Praelatos in honore habendos praecipit, Ordinis hujus praerminentiam exponit, quam et T. 1. t. 2. confirmat. C. 4. Principes, Barones, Comites, Milites, et Nobiles observandos, et honorandos commendat, Regiminis Monarchici Aristocraticam limitationem innuit. C. 5. Delinquentes per suos Judices inferiores iudicandos, et appellationem cum patientia, et aequo animo audiendam injungit, ordinem Judiciorum insinuat, et Jus aggratiandi Principi competere innuit. — C. 6. Consilium Seniorum commendat, ac omnia ex huius concluso fieri praescribit, rationem erecti regalis Consilii exponit. — C. 8. Decreta patrum servanda injungit, docet observantiam Antiquaram Regni constitutionum, et consuetudinum. — C. 9 et 10

Orationem, Pietatem, et Misericordiam intimat, docet virtutes has in Rectoribus populi summe necessarias esse. Liber 2-dus prout et S. Ladislai, et Colomanni leges Ecclesiasticas Civiles, et Criminales illius temporis adjunctis accomodatas exhibet. *b)* Edictum Andreae 1. poenas in Apostatas severissimas statuatur. *c)* Quod Decreta S. Stephani, et Ladislai, item Colomanni in libros, libri vero in capita distinguantur. Andreae vero 1. edictum in §-os. *d)* Unde si horum Regum Decreta citanda sint, praemittitur nomen Regis per initiales Syllabas addito prioribus Divis epitheto Sancti per S. dein subjicitur D. maius, Decretum, et L. maius, Librum, Libri dein numerus, tum c. minus caput denotans, tum capitis numerus, v. c. S. Steph. D. L. 1. c. 5. et enunciat: Sancti Stephani Decretorum Libri primi Capite 5-to. Andreae Edictum citaturus ponet And. 1. Edicti §. 2. *e)* Andreae Secundi, Belae 4-ti, et Andreae 3-tii Decreta in articulos distinguantur; quare horum Decretis usus praemittet Regis nomen, dein subjiciet D. maius, huic Decreti numerum, aut si unicum tantum Decretum habeat, Litteram u. tum a. minus articulum denotans, et articuli numerum, v. c. Belae 4-ti D. u. a. 4. et enunciat: Belae 4-ti Decreti unici articulo 4-to. *f)* Quod Decreta S. Stephani lata sint

annis inaugurationis suae 1. 16. et 35-to, nec tamen ob vetustatem integra Corpori Juris sint inserta, prout stilus eorum, et praefatio Andreae 2-i Decreti 1-mi innuunt. g) Quod Decretum primum Andreae 2-di Bulla aurea, a sigillo aureo, quo munitum est, sit dictum. Invidi libertatum gentis Hungariae hoc Decreto contentarum, aiunt Decretum isthoc velut vi extortum, dubiae esse firmitatis; vi extortum autem verbis praefationis sic habentibus: „*praesertim quia inter nos, et eos occasione hac iam saepius ad amaritudines non modicas est processum,* innixi affirmant. Verum quanti ponderis assertum sit, discutienti rerum facies sub Petro, Aba, Salamone, continuis turbis implicitis, Colomanno disponendi de bonis a S. Rege Stephano datam potestatem restringente, Stephano 2-o Almun patrum suum persequente, Bela Coeco de erutione oculorum suorum vindictam summente, Stephano 3-tio cum patruis suis Ladislao 2-o et Stephano 4-to continenter bellante, Bela 3-o ordinem Judicarium hucusque verbalem in Libellaticum mutante, Emerico de Fratre Andrea, et eius asseclis poenas summente, ac tandem sub ipso etiam Andrea, dum ex expeditione Hierosolimitana redux cum filio Bela 4-to de imperio decertaret, Ismaelitae, et potentiores Regnicolae inferiores opprimerent, facile inve-

niet totius praefationis sensum esse tenerrimum illum, quod malis his cum amaritudine tam regis, quam regnicolarum conjunctis alius finis. modusque poni non potuerit, nisi restitutis a Sancto Stephano datis libertatibus, quod communi Regis, et Regni consilio, et conventionem fieri, et potuit, et debuit, docet hoc Decretum eius 2-um etiam, dum rex malis praecedentibus minus doctus, nisi potentiorum et Ismaelitarum excessibus occurreret, ab Archiepiscopo Strigoniensi moneri, et non resistens anathemati subijci statueretur; ubi itaque malis regnum vexantibus, ex obligatione occurritur, ibi vim intercedere, et libertates citra ius, et aequum extorqueri, dici nequaquam potest. Sed esto hoc verum, quod adversarii huius Decreti machinantur, id tamen validitati huius Decreti officere, minime potest hodie dum Decretum hoc per Successores, regni habenas capessentes, cum aditu regiminis libere, et sponte semper firmatum fuerit, hoc quod T. 2. t. 14. §. 12. A. C. 2. t. 1. et C. C. 2. t. 1. comprehensa Principum Juramenti formula docent. *h)* Decretum Belae 4-ti 1791: in Tabulario Archiepiscopi Strigoniensis reperiunt, ac jussu Comitiorum regni Archivo illatum Andreae decreto simile sit. *i)* Decreta Andrae 3-ii de annis 1291. et 1298 lata fundamenta politicae aequae, ac subsecutae judicia-

lis Administrationis in se contineant. —

§. 29. *Alia adhuc notatu digna.* — Sub Regibus Arpadianis notari praeter recensita merentur: a) Quod Geyza 2-dus reduces ex expeditione cruciata Saxones in Transsilvaniam receperit, illosque evocatis ex Flandria, et Leodia fratribus auctos, terra illa Comitatus Albensis dotaverit, quae hodie fundus Regius audit. Insuper Quod primus Bulla aurea sit usus, Instituta S. Regis Stephani suo vigori restituerit, et Juri Regalium depositionis, et translationis praelatorum renunciaverit. b) Quod Bela 3-us in aula Emanuelis Comneni Graecorum Imperatoris diutius moratus inde Ordinem supplicandi libellaticum induxerit, et Cancellariam erexerit (hunc morem subsequentibus Regibus neglectum restituit Bela 4-tus) severas insuper in maleficos statuerit poenas. c) Sub Emerico Rege memorari merentur, privilegium de anno 1198; quo decimas Scepusienses Jobo Archiepiscopo Strigoniensi contulit, hic vero easdem Clero cessit, et hoc facto litibus inter Clerum et nobiles ejates gliscentibus occasionem dedit, quae tandem 1776. altissima sententia sopitae sunt.

Tum litterae Innocentii 3-tii Pontificis de eodem anno 1198. editae, quibus Praeposito Albensi indulget, ut custodem nominare possit, cuius fidei thesaurus, et privilegia Eccle-

siae, ac diadema Regium committantur: ex his enim apparet, quem primis illis temporibus custodem habuerit sacra regni Corona d) Ladislaus 4-tus Vespremiensem Universitatem instauraverit. In Synodo Budensi 1279 celebrata Benedictio aquae bullientis, et ferri candentis interdicta, ac Clerus a ferenda sanguinis sententia exclusus sit. Idem Siculis Kézdensibus ad Torotzko Tartaros debellantibus Sedem Aranyos iure Siculico possidendam ex Comitatu Thorda exciderit, et privilegio mediante contulerit, quod Andreas 3-us quoque confirmavit.

§. 30. *Privilegia.* — Ex his Regibus sequentium privilegia nullius sunt valoris, utpote: Petri Alemanni, Samuelis Aba, Salamonis, Stephani 4-ti, Ladislai 2-di, et 3-tii teste T. 2. t. 14. D. Pray in dubium vocat, Belae 4-ti quoque Regis Privilegia propterea, quod hic teste Carmine miserabili Rogerii, sub incursione Tatarica sigillum amiserit, verum quia Verbocius silet, nos quoque huius favorabiliorem sequimur sententiam. Stephani 5-ti privilegia, quae qua Dux Transsilvaniae, et iunior Rex Hungariae contulit, valore destituuntur, nisi ea post aditum plena cum potestate Regimen confirmasset. Andreae 3-tii quoque privilegia nulla sunt, nisi serius per Carolum Robertum sigillo Litteram K. praeseferente roborata sint,

§. 31. *Reges e diversis domibus electi.* — Reges e diversis domibus statuum, et procerum, suffragiis electi 16. hac serie se exceperunt:

I. *Venceslaus Bohemus* ab anno 1301, usque annum 1305.

II. *Otto Bavarus* anno 1305. Rex creatus 1308. a Ladislao Transsilvaniae Vajvoda captus corona, et Regno spoliatus, in Bavariam recessit. —

III. *Carolus Robertus* praevalente Pontificia parte Rex electus 1308, regnavit usque 1342.

IV. *Ludovicus 1-mus* per connubium Regnum Poloniae Hungariae conjungens, ob praeclaram militarem virtutem Magnus dictus, ab anno 1342. regnavit usque annum 1382.

V. *Maria Ludovici Filia* 1382. regimini admota, 1385. 31. Decembris per Carolum Parvum corona privata — mox 1386. 9. Februarii interemto Carolo solio restituta.

VI. *Carolus Parvus Neapolitanus* per mensem, et 9. dies usurpavit Coronam.

VII. *Sigismundus Brandenburgicus* Bohemiae Rex, et postmodum Imperator a 31. Martii anni 1387, usque 17. Maji 1395. cum Maria, deinde vero solus Regno praefuit usque 1437. 9-am Decembris.

VIII. *Albertus Honorificus* cum Coniuge Elisabetha a 1-a Januarii 1438. usque 27-um Octobris 1439 regno in omnium amore praefuit.

IX. *Elisabetha Vidua* — Regina 27-a Octobris anni 1439. sola rebus praeesse coepit. 1440. Uladislao primo connubium, et Regnum offert, mox Consilium mutat, factumque revocat; sed tarde; proinde filium Ladislaum Posthumum 22. Februarii 1440. natum, eodem anno 15. Martii coronandum curat, et ut Uladislai I. Regis inaugurationem impediat, una cum Filio, et Corona in Austriam se confert, ac filium tutelae, coronam vero pignori locat Friderico 3-o Imperatori, mortua 1442. 24. Xbris.

X. *Uladislaus Jagello* I-us hoc nomine Hungariae Rex ab anno 1440. usque 1444. 10. Novembris, quo in pugna contra Turcas ad Varnam occubuit, Regnum habuit ob molimina Elisabethae turbatum.

Post pugnam Varnensem prius 7. Vicarii, dein vero Gubernator Joannes Hunyadi res Hungariae moderabatur, usque 1453.

XI. *Ladislaus Posthumus* — ab anno 1453. usque annum 1457. 22. Novembris gubernavit ipse Provincias.

XII. *Mathias Corvinus* — ab anno 1458. usque 1491. Sago, togaque clarus, gloriose regnavit, initio regiminis cum ob aetatem regno nondum idoneus judicaretur, avunculus eius Michaël Szilágyi Gubernator creatus, brevi tempore, Hungariae rebus praefuit.

XIII. *Uladislaus 2. Bohemus*, — quae Mathias armis acquisivit, studio colendae pacis remittens, ferendis legibus studuit Regni vulnera sanare: regnavit ab anno 1402 usque 1516.

XIV. *Ludovicus 2-us* — anno 1507. Rex coronatus 1516. defuncto Patri successit, et 1526 in festo decollationis S. Joannis Baptistae in campis Mohács, infausto omine deproperata pugna, cum Turcis commissa in pallude Cselle infelicititer obiit.

XV. *Joannes Zápolya*, — a composito tumultu Dosaiano clarus, Transsilvaniae Vajvoda, post Mohácsensem cladem, agente Stephano Verbőczy, Rex electus, et coronatus 11. Novembris 1526. initio a Ferdinando 1-mo exturbatus solio, mox auxilio Solimanni Turcarum Imperatoris restitutus, post pacem Váradinensem 1538. initam quietius regimen Regni cum Ferdinando divisi, habuit usque annum 1540. 27. Julii, quo Sabaesii in Transsilvania, compescendis Vajvodis Emerico Ballassa, et Stephano Majlat ad Ferdinandum deficientibus, occupatus obiit.

XVI. *Ferdinandus 1-us* — vi pacti nuptialis Viennensis de anno 1506. initi agente Maria Ludovici Vidua, et Stephano Bathori Palatino Rex renunciatus, et 1527. 11. Novembris coronatus, regnavit usque 1564. 25. Julii.

§. 32. *Decreta*. — Horum Decreta Corpori Ju-

ris inserta reperiuntur ordine sequenti: —

1. *Caroli* Decretum, aut potius Edictum unum
61. §-is distinctum, quo rem monetariam ordinavit, et promovit.

2. *Ludovici Magni* unum, quo Bullam *Andree* 2-di excepto articulo 4-to confirmavit, ac 25. novos articulos tulit.

3. *Mariae* Decretum unum, quo *Andree* 2-di et *Ludovici* Decreta confirmavit.

4. *Sigismundi* Decreta sunt 6. *primum* de anno 1404. quo statuitur, quibus bona ob seditionem pro Fisco occupata sint restituenda, quibus item non? *Secundum*, et *Tertium* de anno 1408. politicae, et judicialis administrationis negotia in meliorem ordinem redigunt. *Quartum* de anno 1411. dicationem, et decimarum exactionem definit; *Quintum* de anno 1435, modum insurgendi regulat. *Sextum* *maius* dictum aequae de anno 1435. editum continet leges iudiciales. —

5. *Alberti* Decretum unum, Bullae aureae simile, quo Nobilium libertates confirmavit, collapsas instauravit, et ampliavit.

6. *Uladislai* 1-i Decreta tria sunt detecta: alterum de anno 1440. inaugurale in Archivo Lelesiensi, alterum de anno 1443. tertium de anno 1444. in Archivo Archiabbatiae montis Pannoniae.

7. Sub Vicariis 2. Decretorum fragmenta Corpori Juris inserta reperiuntur, quorum alterum 7-a Maji 1445. alterum feria 2-a infra Octavam Pentecostes anno 1446. fuit latum, et hoc auctoritas neoelecti Gubernatoris Joannis Hunyadi definitur. —

8. *Ladislai* 5-ti seu Posthumi duo sunt Decreta Corpori Juris inserta: *alterum* de anno 1453. assecuratorio Diplomati simile; alterum de anno 1454. editum, extraordinariam Insurrectionem contra Turcas regulans.

9. *Mathiae Corvini* sub Regimine plura Decreta comparent Corpori Juris inserta; utpote: a) *Szilágyianum* sub Michaeli Szilágyi Gubernatore latum. — b) *Mathiae Corvini* 6 eximia Decreta, *primum* de anno 1462. *Secundum* de anno 1464. inaugurale, et Andreanae Bullae confirmatorium. *Tertium* de anno 1471. *Quartum* de anno 1478. *Quintum* de anno 1481. decimationem regulans. *Sextum* maius dictum de anno 1486. His Decretis politicam, et judicalem administrationem debitum in ordinem redegit. — *Occurrunt* hic *Statuum Decretum* de suppeditando belli subsidio anno 1474 latum. Insuper 12. *articuli*, quibus Palatini auctoritas definitur, ideo etiam Palatinales articuli dicuntur. — d) Opera Georgii Kovachich sunt reperta adhuc Regis huius complura Decreta, utpote de annis 1458, 1459,

1463, 1465, 1466, 1467, 1468, 1470, 1472, 1475, 1476.

10. *Uladislai 2-di* septem Decreta sunt Corpori Juris inserta, et quidem *primum* de anno 1492. editum, maius dictum, cui praemittuntur conditiones Regi ad *Farkashida*, dum Regnum ingrederetur propositae, caeterum Decreti 6-ti Mathiae Regis leges repetit, et explanat. *Secundum* de anno 1495. latum explicat nonnullos articulos Decreti primi. *Tertium minus* dictum anni 1498. ordinem judicarium explanat. *Quartum* de anno 1500. prioris materias continuat. *Quintum* de anno 1504. *Sextum* de anno 1507. *Septimum* de anno 1514. contra rebelles Rusticos poenas decernens. —

11. *Ludovici 2-di* septem Decretorum fragmenta in Corpore juris comparent, quorum nonnulla opera Martini Georgii Kovachich integritati restituta, a potiori insurrectionem, subsidia, et munitiones contra Turcas, et poenas in haeresim introductores statuunt, inclinantesque ad ruinam regni statum docent.

12. *Joannes Zapollya* corpori Juris Hungarici inserta Decreta nulla habet, in Tabulario nihilominus Regii Gubernii reperitur unum in Comitibus Sabaesiensibus anno 1540. latum, ab ipso Rege, et Stephano Verböci Cancellario subscriptum.

13. *Ferdinandi I-mi* 20. Decreta corpori Juris inserta reperiuntur, maxima in parte de

securitate regni externa et recuperatione bonorum violenter ereptorum agunt. Quantum horum Decretorum Citationem respicit, eadem regula est tenenda, quam superius, §. 28. lit. e) notavimus. Observato eo, quoad Caroli Roberti Decretum, quod in hujus Citatione loco articuli poni debeat §-us; quoad statuum Decreta de annis 1445 — 1446, et anno 1474, quod his, loco Regis nomen, praemitti debeat statuum, et Ordinum, tum subjungendus sit annus, et articulus cum suo numero; vc. SS. et OO. D. de anno 1445. a. 3.

§. 33. *Privilegia.* Quantum ad privilegiorum a praenominatis Regibus concessorum validitatem attinet, sequentia notanda sunt:

1. Quod Venceslai Bohemi, Ottonis Bavarum, Mariae (nisi per Sigismundum roborata sint) Caroli parvi, Elisabethae viduae (excepta Donatione Ecclesiae Albensi facta articulo 5. D. I-mi Ladislai posthumi roborata) Uladislai item primi, et vicariorum, nullius sint valoris. T. 2. t. 14.

2. Quod Caroli Roberti Privilegia solum illa valeant, quae tertio ejus sigillo, quod in medio litteram K, ab utraque huius parte duplicatam crucem, ac Telemones duos in forma Draconum prae se fert, aut edita, aut confirmata sunt. Ratio huius illa est: quod rex hic tria habuerit, sigilla, quorum primum,

quia a nonnullis in fraudem vertebatur, infringi fecit, alterum de anno 1323. cusum, in clade Valachica inter alpes Hatzeghienses 10-a Novembris an. 1330. cum Andrea praeposito Albensi Vice Cancellario periit, unde, superato, periculo supra dictum tertium sculpendum curavit.

3. Ludovici I-mi privilegia perinde solum illa valent, quae secundo eius sigillo sunt aut juxta formulam Decreto contentam confirmata, aut vero edita — confirmatione hac etiam ad Caroli Roberti privilegia prioribus duobus sigillis expedita, extensa. Ratio hujus inde repetenda est: quod Magnus hic Rex in expeditione Bosnensi, in partibus Usurae antea sigillum perdiderit, ac sic eidem anno 1364. substituerit secundum ea lege ut solum hoc sigillo edita, aut confirmata privilegia ipsius valeant. T. 2. t. 14.

Quod Sigismundi privilegia illa, quae post festum S. Georgii anni 1405-ti elargita sunt, plenum robur habeant: illa vero, quae ante hunc terminum data, prout et Ludovici Viduae Elisabethae, et Mariae Reginae, et Ludovici primi sub secreto sigillo edita — non secus valeant, quam si per Sigismundum a festo S. Georgii 1405. usque festum S. Georgii 1406. decurrentem infra annum confirmata sint.

Quod Mathiae Corvini privilegia ab anno 1458. usque 1464. coenam Domini, quo die

est coronatus, edita non valeant, nisi post coronationem fuissent confirmata.

Quod Joannis Zápollya, et Ferdinandi primi privilegia propter adhaesionem eius partibus edita, robur non obtineant.

§. 34. *Alia notatu sub his Regibus digna.*

Notatu digna sub his Regibus adhuc occurrunt sequentia utpote :

1. Quod *Carolus Robertus* : a) Quoad rem judicariam : vulgari probationi ferri candentis, et aquae bullientis substituerit coniuratores — modum procedendi ex finibus Galliae introduxerit teste T. 2. t. 6. b) Quod nummos aureos retenta forma Florentina cudi iusserit ita ut in una facie Sanctum Joannem Baptistam, in alia florem Lillii referrent : et hinc floreni nomen ; argenteos etiam nummos puriores, et majores feriundos curando Commercium promoverit, et rei monetariae curam Hypolito Camerae Praefecto commiserit. c) Introduxerit tributum titulo lucri Camerae a singula porta in 18. denariis solvendum — unde portalis Contributio usque tempora Mariae Theresiae durans ortum traxit. d) In huius Decreto occurrat marca auri, et argenti ; illa 72. florenos, ista vero si major sit, 4. florenos, si minor unum florenum facit. e) In eodem Decreto occurrat et prima mentio Judicum nobilium.

2. *Ludovicus Magnus* : a) Exceptione quoad

articulum 4-tum Bullae Andreanae in confirmatorio suo Decreto facta legem amortisationis, de qua A. 1. t. 6. a. 2. agit, et necessitatem impetrandi consensus Regii induxerit; vetitum namque hac ratione fuit, ne ultimi deficientes bona donationalia avitica Ecclesiis legent, aut privatis quocunque sub titulo abalienent absque praevis obtento Regio consensu. b) 1366. Transsilvanis nobilibus privilegium dederit quo praerogativas nobilitares jure gladii in maleficos concessio auxit, ac ut causas suas, in sede Vajvodali per modum generalium Congregationum celebranda, finaliter deciderent, plenam fecit potestatem, appellatione solum, quoad causas jurium possessionariorum e donatione regia acquisitorum, si litterae privilegiales testimonio solum humano probarentur, motas, ad Regem admissa.

3. *Sub Sigismundo Rege* exorta Rusticorum in Transsilvania seditione, inter hos, et nobiles conventio inita sit, qua rusticorum praestationes, ac juris petendi, et dicendi modus definiuntur. Tum 3. nationes inter se pactum defensionis mutuae contra similes rusticanos tumultus pepigerint.

4. *Mathias Corvinus*: a) Optimatum Votis obtentum Regnum fortiter defenderit contra Turcas, Fridericum Imperatorem, Bohemos, et Polonos, ita, ut Moraviam, silesiam, Bo-

hemiaeque partem, imo et ipsam Austriam in suam redegerit potestatem. Nobis Transsilvanis eo charior, quod *a*) Hinc oriundus primam lucem Claudiopoli aspexerit, ac ideo hanc Civitatem privilegiis ampliaverit. *b*) 1463. latas in particularibus Comitibus Transsilvanorum Constitutiones, insurrectionem regulantes, feria 3-a post Dominicam miserere, confirmaverit. *c*) 1467. Comitibus Transsilvanorum celebraverit, in quibus Decretum fuit; ut ditiones Fogaras, Omlás, et Rodna juri regio addicantur, Vajvodae alicui Transalpiensi, si quando necesse foret, assignandae. *d*) Quod anno 1473. illustratos Siculos in Primores, primipilos, et pixidarios distinxerit. *e*) Saxones Districtus Bistriciensis manumiserit.

5. *Rex Uladislaus secundus* memorabilis adhuc inde etiam; quod *a*) Sub eodem 1495. Tabula Regia sit erecta. — *b*) Decreto 5-to 1504. articulis 7-o et 8-o causas pignorum 100. florenos facientium, occupationum item silvarum, et agrorum 10. jugera continentium ad Sedrias Comitatus, rejecerit, hacve ratione et judicia ista regulaverit. *c*) 1505, et 1506. Siculi in Conventibus suis prius Udvarhelyini, serius vero Agyagfalvae celelebratis sub praesidio Capitanei sui Bögözi certa tulerint statuta, quae a loco Conventum: Udvarhelyiensia, et Agyagfalvensia audiunt. *d*) Quod jus con-

svetudinarium Regni Hungariae in unum codicem redigendum curaverit, qui codex a Compilatore Verböczi Decretum Tripartitum Verböczi audit, de quo sequenti §-o plura e) Quod exorta seditione Cruciatorum Duce Georgio Siculo, alias Do'sa de Málnás in Turcas destinatorum, Opera Joannis Zápolya Transsilvaniae Vajvodae suppressa, lato Decreto 7-o anno 1514, liberam colonorum migrationem sustulerit, ac in poenam commissae infidelitatis, perpetuae servituti eosdem subjecerit.

6. *Ferdinandus I-mus* Operi Verböcziano, odio auctoris quadripartitum suum opponere statuit, ast elaboratum nunquam confirmavit.

§. 35. *Opus Tripartitum.* — Cum observatum esset in judiciis diversas allegari consuetudines, et jura saepe iudicibus ignota, hacve ratione calumniatoribus confusionem excitandi, viam patere amplissimam, iustitiae amantissimus Rex proprio motu, et a populo etiam rogatus, iura et consuetudines in judiciis, imprimis Curiae Regiae observandas, in unum corpus redigendas et per Regnum singulis Jurisdictionibus distribuendas statuit; ac ut anni 1498. art. 6. docet negotium hoc Magistro Adam detulit, cum autem hic praeter Styli formulas in unum codicem digestas, aliud nihil fecisset, 1500. articulo 31. duodecim viros delegevit ad illud exequendum,

quibus perinde expectationi haud responden-
 tibus 1507. a. 20. hoc opus Stephano Verbő-
 czi est concreditum, qui illud ferreo plane la-
 bore elaboratum, Regi confirmandum exhibu-
 it, hic vero Comitibus 1514. discutiendum tra-
 didit, Comitibus illud per delegatos Jnr̃is peri-
 tissimos viros discussum, sibi que relatum art.
 63. approbarunt, ac Regi confirmandum sub-
 stravere, qui illud Diplomate suo rati habuit
 quidem, ast cum articulo 63. illud in tot exem-
 plaribus, quot sunt Jurisdictiones, describen-
 dum, et singulis transmittendum statueretur,
 Rex interea vivere desiit; proinde illud sigillo
 muniri haud potuit, ut haec ex confirmatorio Di-
 plomate, et allocutione ad lectorem directa vide-
 re est. Auctoris opera 1517. typis cussa mox in
 Hungaricum per Blasium Veres Comitatus Bi-
 har Notarium 1560. Leutschoviae editum, ex man-
 dato Mathiae Regis hoc nomine secundi per
 Augustinum Vagner in Germanicum etiam
 translatum, 1599. prodivit, interim sola editio
 latina est pleni iuris. Dividitur opus hoc in
 unum prologum, et tres principales partes. —
 Prologus 16 titulis, Juris, Justitiae, legis, con-
 svetudinis, et alias praevias ad opus penitus
 intelligendum spectantes notiones exhibet. —
 Pars 1-a 134. titulis, personas, et earum iu-
 ra a potiori explanat. — *Pars Secunda* 86.
 titulis causas forenses, et eo pertinentia ad-

minicula tradit. *Pars Tertia* 36. titulis consuetudines Regnorum Schlavoniae, et Transilvaniae, item Statum Civitatum, et Rusticorum complectitur, et juramento Judaeorum clauditur.

In recentioribus editionibus opera Patris Joannis Szegedi e S. Jesu; tituli hi in §.phos sunt distincti. — Modus citandi leges hoc opere contentas est sequens: ponitur T. maius Tripartitum denotans, tum si prologus provocandus sit, p. minus; si pars citanda sit T. maiori illico subjicitur numerus partis, tum ponitur t. minus titulum exprimens, cui subjicitur numerus tituli, huic tandem subnectitur nota paragraphi, cum suo numero; v. c. T. p. t. 2. §. 1. T. 2. t. 3. §. 2. et enuntiatur modo sequenti: — Tripartiti prologialis tituli 2-i pagrapho 1-o; vel Tripartiti secundae tituli 3-tii paragrapho secundo; si textus citandus, tituli exordio continetur, tunc quia exordium initialem paragraphum tituli constituit, post notam §-i ponitur *init.* vel *in* tantum — v. c. T. 1. t. 10. §-o in et enunciatur: Tripartiti primae tituli decimi §-o initiali.

§. 36. *Operis huius nomen, et Valor* Opus hoc ex eo, quod Statuum, et Regis Decreto sit elaboratum, revisum, et adprobatum, *Decretum* audit; ab elaborante auctore *Verböczii*; a divisione Tripartiti nomen refert — a

materia, quam explanat, *Jus Consuetudinarium Regni Hungariae* dicitur, ex quibus videre est, rationem inscriptionis eius, quae sic habetur: *Decretum Tripartitum Juris Consuetudinarii Incliti Regni Hungariae a Magistro Stephano de Verböcz jussu Regio compilatum.* —

Codicis hujus auctoritatem nonnulli in dubium vocant ex eo, quod Regis sigillo roboratum non sit ideo, quod donec stabilita pro singulis Jurisdictionibus exemplaria purisari potuissent, rex e vivis ereptus sit. — Verum etsi sigillum scripto tribuat plenam fide dignitatem — cum tamen *a)* Decretum isthoc Decreti 7-mi articuli 63. virtute auctoritate comitali jam ratihabitum sit, ac ita considerari debeat, ac si huic articulo insertum esset, quemadmodum ipsum septimum Decretum, et ejus 63-us articulus quoad auctoritatem suam nullum patitur dubium, ita nec Decretum Tripartitum pati potest. *b)* Sed ponamus, quod defectus sigilli auctoritatem eidem detraxerit, nihilominus usus, qui altera lex est, et subsequae Comitiales leges tam in Hungaria, ut sunt: 1588. a. 24. 1608. a. 15. 1622. a. 2. 1635. a. 18 quam in Transsilvania, ut docent formula juramenti, conditiones Principum A. et C. Constitutionum partis 2. t. 1. comprehensae, Diplomatis Leopoldini punctum 3-um;

complures praeterea articuli Approbatales, et Compillatales ad contenta Decreti hujus provocantes, indirecta Confirmatione plenum robur tribuerunt adeo, ut de eius valore prudens omne dubium sublatum sit. —

§. 37. *Verböczi Biographia.* — Quod Stephani Verböczi Originem, et fata attinet — Clarissimus Severini asserit, eum fuisse Comitatus Neogradiensis e possessione Alsó Perény (Comment. de Vet. Incol. Hung. cis Danub. etc.) in qua hucdum habitationis ejus amoenissimae rudera exstare testatur. Cl. Math. Bellius Not. Hung. Tomo 4-o: Andreas vero Huszti, et Franciscus Szentpáli eum asserunt fuisse Transsilvanum Szőkefalvensem, posterior enim in dedicatione Compendii Tripartiti Hungaricis rhythmis concinnati haec scribit:

*Verböczi Istvánt-is Küküllő Vármegyé
Szülte Szőkefalván, és Adámos Völgye,
Övé vólt Szent Márton, Borzás Májós hegye,
Déé'sfalva, Kápólna, Dombó, Pánád, Bénye.*

III. D. Antonius Szirmai Consiliarius aulicus — in notitia politico Historico Topographica I. Comitatus Ugocsensis scribit: Verböcium nostrum natum esse, in avita sua possessione Verböcz Comitatus memorati, circa annum 1460. Patre Joanne de Verböcz Advocato Curiali, Matre vero Apolonia Deák de Deákfalva (hodie nevetlen falú vocata) et ma-

terno genere familiae Zapolianae antea *Deakianae* dictae junctum fuisse. His inter se penitus collatis, non sine fundamento asseri potest, eum ex Comitatu Ugocsiensi possessione Verböcz ortum, et in Hungaria, et in Transsylvania multis bonis donatum fuisse, adeoque tali viro Hungaros aequae, ac Transsilvanos gloriari merito posse; nam hic parentis in Curia Regia causis patrocinantis, et materno jure sibi junctorum Zapolianorum Dinastiarum auxilio, juvenis amoenioribus artibus Budae excultus, insignis Orator, severioribus vero disciplinis Philosophiae, et Juris Sacri, aequae, ac Civilis Romani Wienae Austriae adeo instructus, ut nonnullorum sententia in utroque jure summis honoribus ornatus fuerit, in patriam redux ad summa dignitatum subsellia viam sibi aperuit. Unde prius Judicis Curiae, et partium Regni Transsilvanarum Protonotarius creatus opus Tripartitum elaboravit; postmodum ut allocutio operis huius ad lectores edita docet 1507. dum opus typis cum lucem conspiceret, Personalis praesentiae Regiae fuit, 1525. acerrimis suis Orationibus Rákosiensia Comitata perturbans, Hatvaniensis Conventus causa fuit; in quo expositis Reipublicae naevis, modoque illis subveniendi explanato, exauctorato Stephano Bathori, Palatinali dignitate honoratus fuit; quo

nominis famam nonnihil infecit, rempublicam-
 ve in discrimen tulit. Etenim anno sequente
 1526. in Budensibus Comitibus una cum suo as-
 secla Michaële Zob Tabulae Assessore proscrip-
 ptus, in Transsilvaniam ad Joannem Zápollya
 secessit, atque post infelicem cladem Mohatsi-
 ensem author fuit, ut Joannes Rex eligeretur,
 et coronaretur, a quo Summi Cancellarii, et
 subinde Locumtenentis Regii honore praemi-
 atus, post mortem Joannis Zapollya Reginam
 Isabellam eo permovit, ut Hungariam sibi re-
 tineat, ac Solimani Turcarum Imperatoris pro-
 tectionem, et tutelam impleret, quem in fi-
 nem cum Joanne Eszeki Episcopo Quin-
 que Ecclesiensi legatione apud Solimanum
 functus est, illo cum successu, ut Imperator
 cum exercitu in Hungariam advolaret, ac Bu-
 da occupata, Reginam cum infante in Trans-
 silvaniam relegaret, Stephanum vero Verböczi
 Praetorem Budensem Hungaris eo confugien-
 tibus jus dicturum crearet, quo munere fun-
 gens amarissimis lacrymis et suam, et Hunga-
 riae sortem deploravit. ac anno 1542. in peste
 obiens in caemeterio Judaeorum sepultus, fi-
 lium reliquit Emericum, multis dotibus prae-
 clarum Comitem Tolnensis Comitatus, qui cum
 Nicolao Zrinyi, aliisque Principibus viris ar-
 ctissimum foedus de restituenda pristinae fe-

licitati patria inivit, et coluit; ex filia Stephani Verbőczy Illustrissimos Comites ab Aspermont deducit in superius laudato opere Antonius Szirmai.

Periodus Tertia.

Exhibens Transsilvaniam sub Nationalibus Principibus ab anno 1541. usque annum 1699.

§. 38. *Causae separationis Transsilvaniae ab Hungaria.* — Si studium Hungarorum Procerum, et Statuum devolutum in se per extinctam Arpadi virilem stirpem Jus liberae Regum electionis in electione Venceslai Bohaemi, et Ottonis Bavari contra molimina Mariae Neapolitanae Reginae Carolum Martellum, et postmodum Robertum Pontificum auxilio obtrudere volentis facta, ac in electionibus Sigismundi, Uladislai 1-mi, et 2-i, Mathiae Corvini, Joannis, et Ferdinandi Regum contestatum, conatus item illos nonnullorum Regum, ut pactis cum Friderico Romanorum Imperatore, et Maximiliano eorundem Rege initis, haereditariam Successionem introducant, et stabiliant, penitus perpendamus, nihil eo certius elucere potest, quam quod studium praedictum populi, et huic contrarii Regum conatus viam straverint, aperuerintque

separationi Transsilvaniae ab Hungaria, nam ut paucis pacta in hanc rem facientia recensendo, videamus eorum exitum; libet illa praemittere, et exitum eorum examinare in sequentibus: *a*) Mathias Corvinus, quo coronam a Friderico 3-o recipere possit, in sequens pactum cum eodem Imperatore descendere coactus fuit, ut 1) Fridericus Mathiam filii, hic vero illum patris loco haberet. 2) Mathias, et eius posteri Hungariam possiderent, quod si vero Mathias improlis decederet, regnum trans-eat ad Fridericum, et ejus posteros. 3) Hungari Fridericum Regis titulo honorarent. 4) Regni limites antiqui serventur. 5) Civitates et Oppida reliqua Fridericus Mathiae restituat; Sopronium vero Fridericus ad dies vitae possideat; decedente autem Friderico depositis 40. mille aureis Hungaris restituatur. 6) Omnis Vindictae studium ab utroque cesset. His conditionibus Mathiae Corona redditur, Fridericus vero sibi, successoribusque suis jus quoddam ad regnum Hungariae procurare nititur. *b*) Mortuo Mathia in Posoniensi Conventu inter Uladislaum 2-um, et Fridericum Imperatorem, ac Maximilium Romanorum Regem pactum aliud pangitur 1491. quo statuitur, ut si Uladislaus Hungariae, et Bohaemiae Rex sine masculo haerede decederet, Regna haec ad Maximilianum Friderici filium, et ejus poste-

ros transeant. c) 1515. Vienense pactum nuptiale est conditum, quo Anna Uladislai filia Ferdinando Maximiliani ex filio Philippo Hispaniarum Rege nepoti, et Maria Maximiliani filia Ludovico 2-do Uladislai filio ea lege desponsatur, ut si Ludovicum sine haerede decedere contingeret, Regnum ad Ferdinandum devolvatur. Horum pactorum exitus, et quidem primi is fuit, quod Fridericus pace Lincensi cum Mathia 1477-o inita omni in Hungariam parto juri renunciaverit, adeoque pactum hoc penitus extinctum sit — alterius seu Posoniensis virtus publica Statuum contradictione debilitata sit, denique nuptiale pactum Hungaris minime placuisse, adeoque illos huic minus acquievisse palam docet Joannis Zapollya, post infelicem cladem Mohacsiensem, in regem facta electio, et Coronatio, quae divisioni regni, et separationi Transsilvaniae ab Hungaria causam dedit. — Cum enim Vidua Maria Regina nuptiali pacto innixa cum Palatino Stephano Báthori Ferdinandum 1-um in Comitibus Posoniensibus a parte una procerum celebratis regem eligi allaborasset, ac 1527. Ferdinandus Coronatus fuisset perpetuae inter duos uno tempore creatos Reges simultates exarserunt, quae anno 1538. pace Varadiensi ita sopitae sunt, ut 1) Joannes donec vixerit, regni parte, quam ad praesens usque obtine-

ret, Regia potestate potiretur, et Ferdinandus eidem Regii tituli honorem et litteris ; et sermone tribueret, post mortem vero Joannis, totius regni successio ad Ferdinandum, et ejus posteros rediret. 2) Si Joannes, ducta uxore, haeredem masculum relinqueret, Transsilvania ejus ditionis sit, et Joannis arces in Hungaria habitas Ferdinandus illi restituat, ac insuper in Silesia Ducatum Opoliensem, aut alium adjiciat. 3) Contra Turcas mutuo se tueri, et defendere teneantur. Verum cum pactum hoc, aut quod Joannes Turcarum Imperatoris furorem metueret, aut quod successionem haereditariam populo displicere praevideret, nunquam publicari curasset, evenit, ut anno 1540. dum Joannis Sabaesii mortui Corpus Albae Regiae tumultu inferretur, Proceres, et Status Regni Joanni adhaerentes huius filium Joannem Sigismundum sibi Regem eligerent; unde factum, ut contra Ferdinandum Budam, et reliquas regni partes ab Isabella Joannis Vidua repetentem, imo armata vi recipere laborantem, haec per legatos suos Stephanum Verböczi, et Joannem Eszéki Solimani opem imploraverit, eoque permoverit, ut sequenti anno 1541. in Hungariam venerit, et Buda ab obsidione Ferdinandi liberata, Reginam cum infante in Transsilvaniam, spefacta, quod ubi infans Joannes Sigismundus regendo par fue-

rit, regnum eidem restituturus sit, relegaverit, quo facto Regina protectoris jussis obtemperante, Transsilvania ab Hungaria in perpetuum sejuncta, distincta Provincia facta est. Hoc rerum statu exacte excusso quis negare posset: separationi huic causam praebuisse studium populi, jus liberae regum electionis tuendi, et Regum contrarius huic juri conatus haereditariam successionem introduccendi.

§. 39. *Principes Nationales* — Praefuerunt hac Periodo, eo numeratis *Isabella, et Sigismundo Zapollya* Principes nationales 22. Si familias, ex quibus plures electi fuere, respiciamus, hae adsequentes referri possunt, utpote *Zapollyianam, Bathorianam, Rákoczi-anam, Bethlenianam, et Apafianam*; Singularibus vero e familiis fuere: *Moyses Siculus, Michael Vajvoda, Stephanus Botskai, Franciscus Rhédei, Acatius Bartsai, et Joannes Kemény*; nec Regum Hungariae, utpote: *Ferdinandi et Rudolphi*, et tandem *Leopoldi Magni* Regimen Transsilvania nostra interdum respuit.

§. 40. *Series horum Principum, et eorum facta praecipua.* — Principes hujus periodi sequenti se exceperunt serie:

1). *Isabella Regina* cum infante Joanne Sigismundo Zápolya in Transsilvaniam 1541. mense Augusto relegata, 1542. Albam est in-

gressa, atque divisis eum testamentariis infantis Tutoribus Georgio Martinusio Varadiensi Episcopo, et Petro Petrovicsio militiae Praefecto Reipublicae curis regnans quietam habuit Transsilvaniam usque 1551. Hoc anno Martinusius Cardinalitiae dignitatis, et Strigoniensis Archiepiscopatus spe, atque metu reddendarum de regni thesauro, cui praefuerat, rationum ductus, Reginam Isabellam ad tradendam Provinciam Ferdinando Caesari, resignandaque regni clenodia induxit, quo facto Regina in Poloniam, et inde in oblatos Ducatus silesiae Opuliensem, et Ratiboriensem profecta, Transsilvania per Caesareum Ducem Castaldum, et adjunctos Vajvodas gubernata paruit Ferdinando 1-o usque annum 1556. quo Transsilvani metu Turcarum, et caede Martinusio per sicarios a Castaldo immissos in Alvintzensi Castello illata permoti regimen Ferdinandi deprecati Sigismundum Zápolya actualem Principem renunciarunt, et Reginam revocarunt, quae deinceps cum filio rexit Transsilvaniam usque 15-um Septembris 1560, quo repentino morbo correpta vivere desiit. 2) *Joannes Sigismundus Zápolya* Electi Regis Joannis secundi titulo praefuit solus Transsilvaniae usque 1570. quo foedere cum Maximiliano 2-o inito Principis Transsilvaniae, et Partium Regni Hungariae Domini titu-

lo contentus, dum ad petendam sibi promissam unam ex Ferdinandi filiabus uxorem legatum Gasparum Békesi cum fine 1570. expedivisset, atque ad desideratum Connubium se pararet, 14-a Aprilis 1571. repentino morbo oppressus interiit. Et hic et mater Regina, ut quietem habere valeant, variis religionariis sectis liberum cessare Religionis exercitium, Siculos 1562. instigante Melchiore Balassa rebellantes, et composuit, et libertatum amissione punivit. 3) *Stephanus Báthori* a morte Joannis Sigismundi 1571. Mense Majo Princeps electus ab utroque Imperatore confirmatus, postquam aemulum Gasparum Békesi proscriptum auxilio Siculorum rebellantem compescuisset, pacatum habuit Regnum usque 1576. quo ad Regnum Poloniae invitatus effecit ut Vajvoda frater Christophorus 20-a Januarii Claudiopoli celebratis in Comitibus eligeretur, ac in Poloniam profectus 1-a Maii Rex est coronatus, cui praefuit usque 1586. mensem Decembrim, vitae quippe terminum.

4. *Christophorus Vajvodae* titulo plena cum potestate praefuit Transsilvaniae usque 1581. diemque 27-m Maji; quo die, postquam mense Aprili Filium Sigismundum Successorem adoptari a Transsilvanis obtinuisset, obiit.

5. *Sigismundus Bathori* minorennis Vajvoda renunciatus, et confirmatus regendo Prin-

cipatui 8-va Decembris 1588. admotus protectioni Turcicae, reluctantibus statibus, renunciando, 1595. cum Rudolpho foedus inivit, Turcas ad Fekete Gyergyó, iuvantibus recuperata libertate Siculis superavit, mox in Hungaria ad Heresztes victus Principatum Rudolpho penes pactum 1597. eatenus ictum transposuit 1598. mense Martio; ast 1599. Uxori, et statibus reconciliatus in Comitibus Thordensibus rursus habenas Regni obtinet; sed dubio rerum eventu agitated, eodem anno in Comitibus Mediensibus, Andream Báthori sibi sufficit; hoc porro a Michaeli Valachiae Vajvoda fugato, et a Siculis interemto per status Provinciae Michaelis Vajvodae militum licentia consternatos revocatus 1601. ac tertio Principatui, confirmante porta Ottomannica, admotus paulo-post per Michaeli auxilio Caesarei Ducis Georgii Basta 1601. 2-da mensis Augusti ad Goroszló fusus in Poloniam recessit, inde vero Pragam venit, atque Rudolpho Caesari reconciliatus 50. mille florenorum annua pensione, et arce Lobkovitz contentus, ibidem usque 1610. degebat, mox de novis moliminibus suspectus Pragam ductus, et sub honesta custodia detentus mortuus est 1613. Sextus igitur in Ordine Principum occurrit *Andreas Báthori* Varmiensis in Polonia Episcopus, et Cardinalis in Comitibus 20-a Martii 1599. electus, et

eodem anno mense Novembri fugatus, atque in montibus Csik Szent Domokosiensibus a Blasio Ördög interemtus, vitam, et Regnum amisit.

7-mus. Interemto Andrea Báthori *Michael Valachiae Vajvoda* sub titulo Consiliarii et Locumtenentis Rudolphi 1599. 20-a Novembris Comitia convocat, et in illis Princeps eligitur, et nuncupata fidelitate inauguratur, atque a porta Ottomanica confirmatur, ast anno 1600. Duce Stephano Csáki, auxilio Georgii Basta, ad Miriszló victus fugatur, et a Transsilvanis, frustra opem Rudolphi implorantibus, reducit-ur Sigismundus Báthori, cujus copiis ad Goroszló 1601. mense Augusto fuis, Michael cum Georgio Basta usque Thordam progreditur, ubi sub praetextu habendorum Comitiorum, Castra metati sunt, atque per sicarios Bastae Michael 2-a Septembris obtruncatus Provinciam in manibus Georgii Basta reliquit.

8. *Georgii Basta* immanem crudelitatem abominati status Moysem Siculum sibi prae-fecerunt 1603. quo in pugna ad Coronam, a Radulone Valachiae Vajvoda superato, et interemto, crudelitas Bastae in Transsilvanos magis adhuc saeviit, quo factum est, ut — 9. 1605. confoederatorum Hungariae Protestantium Ducem *Stephanum Botskai* Transsilvani Principem elegerint, qui a Porta Ottomannica

confirmatus, relicto pro administranda suo nomine Transsilvania Gubernatore Sigismundo Rákóczi, in Hungariam remeavit, inito cum Turcis foedere, a quibus corona, ense, et Regio titulo, quibus tamen abstinuit, honoratus. 1606. e Comitibus Carponensibus Viennam expeditis Legatis pacem cum Rudolpho iniit, tum inter duos Imperatores quoque diu desideratum foedus conciliavit, cui 28-va Decembris immortalis est, testamento Successorem Transsilvanis Valentinum Homonai relinquens.

10. Mortuo Stephano Bocskai 1607. 8-a Februarii coactis Comitibus *Sigismundus Rákóczi* antea Gubernator Princeps eligitur, inauguratur, et a Porta Ottomanica confirmatur, sed quia Valentini Homonai apud Turcam accusationes, et molimina Gabrielis Bethlen, qui Gabrieli Báthori Principatum exoperari nitebatur, aegre ferebat, 1608. cum initio Martii Principatu se abdicavit, et in Hungariam secedens privatam vitam agens, 1608. 5-ta Decembris obiit.

11. *Gabriel Báthori* — de Etsed, abdicata Religione Catholica, statuum votis, 1608. Princeps electus, ab utroque Imperatore confirmatus, juvenili impetu in libidinem raptus, multos sibi infensos reddidit, adeo, ut Clero, et Natione Saxonica, quam arcium violenta occupatione, duplici Cibiniensium Civium, et

Cleri nota, maxime offenderat, opem utriusque Imperatoris implorante; Turcica potentia eo adducta sit, ut Principem Albam se conferre, atque res suas cum Saxonibus componere jussert; quare Princeps 1613. Comitia cogit; legatum Andream Gétzi ad Portam Ottomanicam placandam mittit; ipse autem interea, quia Gabrielem Bethlen per Portam ferream, Principem vero Valachiae per passum Törtsvár irrupturos perceperat, ut rerum eventum tutius praestoletur, Varadinum se contulit, Status interim molimina Gétzii de conferendo sibi Principatu intelligentes, tum ob defraudatum in promisso pro Transsilvania cambio Sigismundum Rákoczi, tum ob male gestam Rempublicam 22-a Octobris Gabriélis Báthori Principatui renunciarunt; hic vero interea a Georgio Nadáni, et Joanne Szilasi Váradini, dum carpento veheretur, ex insidiis trajectus obiit 27-a Octobris 1613.

12. Interemto Gabriele Báthori *Gabriel Bethlen* 1613. ad festum Sanctorum Simonis, et Judae Apostolorum Claudiopolim indictis Comitibus prae metu exercitus Turcici Princeps eligitur, et cum initio Novembris inauguratur, ac a Porta Ottomanica confirmatus regere incipit. — Mortuo Rege Mathia 2-o a rebellibus Bohemis in societatem adscitus Hungariam, et Moraviam depopulatur; imo ab asseclis 1620.

17-a Maji in Neosoliensi Conventu Rex eligitur; tandem 1624. icta pace, Regis titulo abstinens in Patriam redux a Turca Moldaviae, et Valachiae Gubernator renunciatus provincias has contra Polonos defendit, 1629 15-a Novembris in hydrope moritur.

13. *Catharina Brandeburgica* — Anno 1626. 24-a Maji celebratis Comitibus ad casum mortis Principis Gabrielis Bethlen Princeps renunciata, decedente marito Regni gubernacula capessivit; verum cum in Comitibus Mediensibus 1630. Statuum varia molimina experiretur, eodem anno in Comitibus Claudiopolitanis Principatu se abdicat.

14. *Catharina* renunciente *Stephanus Bethlen* Gubernator creatur Princeps, sed hic de sui electione dubius ad Principatum Georgium Rákóczi, Sigismundi olim Rakóczi Filium invitavit, quem frustra tardius deprecatus oblatam ipsi prius principalem dignitatem ultro cedere coactus est 1630. 20-a mensis X-bris.

15. *Georgius Rákóczi* 1-us — in Comitibus 20-a Decembris 1630. Princeps creatus a porta Ottomanica confirmatus regnavit usque 1649. Religionis causa contra Ferdinandum 3-um arma capturus 1642. 16-a Februarii Filium suum Georgium 2-um Successorem eligendum curat, 1643. cum Svecis foedus init, et 1644. Hungariam, et Moraviam depopulatur, 1645.

tandem cum Ferdinando pacem conficit iisdem, quibus 1624, Gabriel Bethlen sub Conditionibus, imo hac pace Protestantibus 90. templa procurat, sibi vero arces *Regetz*, et *Tokaj*. Rebelles Cibinienses nota afficit, quos exactis 10,000 florenis, et ademptis 4. pagis ab ea absolvit. A Turcis ob denegatos 5000 Ducatos, e protectionali quanto Gabrieli Bethlen antea relaxatos, indictum bellum, morte Sultani declinans 1647. arma in Polonos vertere parat, ast morbo impeditus 1649. obiit. —

16. *Georgius 2-dus Rákóczi* — 1642. Princeps electus mortuo Patri 23-a Januarii 1649. succedit, ut Poloniae solium sub conditione amplectendae Catholicae Religionis sibi oblatum vi, et armis procuraret, 1652. Filium suum Franciscum Principem et Successorem creandum, et ab Ottomano confirmandum curat, 1656. cum Svecis foedus init, et cum ingenti exercitu in Poloniam contra manifestum utriusque Imperatoris interdictum irrumpit, verum infelicitè: Svecis enim a foedere recedentibus, amisso exercitu cum paucis inter summas difficultates in Patriam revertitur, ubi jubente Porta Ottomanica Principatu exuitur sub conditione, quod si *portam fulgidam* placaret, Principatui restitueretur in Comitibus Albae 1-a Novembris 1657. celebratis.

17. *Franciscus Rhédei* exauctorato Georgio

Rákóczi 1657. 3-a Novembris interimaliter in iisdem Comitiis Albensibus Princeps sufficitur, qui post trimestre Georgio Rákóczi Principatum ambient, dignitatem Principis cessit. Georgius 2-dus Rákóczi proinde 1658. 24-ta Januarii in Comitiis Mediensibus a Statibus in Principem acceptatur ex eo, quod compertum esset: Turcam non Principem exauctoratione hac punire, sed occupata arce Jenő, quam postulabat sibi transponi, Transsilvaniam subiugare velle, verum eodem anno 6-a Novembris celebratis Comitiis iussu Turcarum Principatum Acatio Bartsai cedere debuit, hacque ratione et Filium Principatu privavit.

18. *Franciscus Rákóczi* — 1652. Princeps electus ob fata Patris principali solio carere debuit.

19. *Acatius Bartsai* — non electione Statuum, sed jussu Portae Ottomanicae 1658. 6. Novembris Princeps creatus, prius Georgium Rákóczi Principatum vi recuperare contendentem, imo 1659. die 24-a Septembris in Maros-Vásárhelyiensibus Comitiis altera vice consequentem, aemulum, et hostem habuit usque 27-um mensis Maji 1660. quo ad Claudiopolim conserta manu Georgius lethaliter sauciatus, Varadinum deductus, paulo-post vivere desiit. Post sublatum Rákóczium Joannem Kemény est nactus hostem Leopoldi Magni ar-

mis instructum, a quo prius ad resignandum in Comitibus Régeniensibus Principatum coactus, postmodum captus, et ad arcem Kôvár missus in itinere interemtus fuit 1661.

20. *Joannes Kemény* — a Leopoldo Magno Imperatore confirmatus non diu potuit principali dignitate frui, nam petita sub manu per exauctoratum Acatium Bartsai auxiliares Copiae Turcicae Duce Ali Basa Transsilvaniam invadunt, Joannem Kemény Germanico cum exercitu reprimunt, Kemény Regno pulsus Principatum Michaeli Apafi 1661. in Comitibus Kis-Selykiensibus inaugurato cedere debuit. —

21) *Michael Apafi* — in Comitibus mense Octobri Maros-Vásárhelyini jussu Ali Bassa celebratis electus, et in Comitibus Kis-Selykiensibus 20-ma Novembris coactis inauguratus aemulum nactus est exauctoratum Joannem Kemény, qui Germanicis copiis stipatus Michaellem Mediae, et Schaesburgi armis est aggressus, infelici successu; nam inter pugnandum ad Nagy-Szöllös ex equo decedens, a suis conculcatus obiit 23-a Januarii 1662. Liberatus ab aemulo, pace inter duos Imperatores 1664. facta, praesidio Germanico, quod Joannes Kemény introduxerat, educto, pacatum habuit Regnum usque 1682. quo Filium Successorem eligi, et a Porta Ottomanica confirmari contendit, consilio status Provinciam com-

mittens se Emerico Tököli novas in Hungaria res molienti conjungit, et vicina Transsilvaniae Caesari Leopoldo subdita praesidia occupat. 1683 Turcis Viennam expugnatum progredientibus socium se praebet, sed illis a Caesareo milite repulsis in Provinciam suam se retrahit, 1685 Turcas persequentem militem Caesareum in Transsilvania patitur, imo missa ad Leopoldum legatione de renuncian- da Ottomanica, et amplectenda Austriaca protectione agit, quam postiteratos Tractatus 1688. perfecit, et in hac protectione Filium suum tutelae Leopoldi, et moderationi Georgii Bánfi, Gregorii, et Nicolai Bethlen concredens 1690, 13-tia Aprilis Fogarasini moritur. —

22. *Michael Apafi iunior* 1682 electus, et a Porta Ottomanica quoque confirmatus Princeps Patri successit, ast ad regimen prius ob aetatem, nondum regendo parem, tum propter temporum adjuncta haud admissus, post con- fectam inter Leopoldum Caesarem, et Turcam pacem Carlovicensem 1699. 12000 florenorum annua pensione contentus, Principatum resi- gnavit, Status vero exemplo Hungarorum, qui post occupatam 2-a Septembris 1686 a Tur- cis Budam, et liberatam potiori ex parte a Turcico jugo Hungariam 1687. haereditariam Successionem in Josephum 1-um electum at-

tunt Regem, et ejus masculos haeredes trans-
tulerant, Josephum haereditarium agnoverunt
Principem. Sub hoc Principe si Emerici Tö-
köli 1690. armata manu provinciam invaden-
tis, et coactis Heresztény Szigethiensibus Co-
mitibus Principalem dignitatem usurpantis, ast
paulo-post a Ludovico Badensi pulsus motus
excipias, ab hoste libera fuit Provincia, et no-
mine Protectoris Leopoldi per Gubernatorem,
et Gubernium regebatur.

§. 41. *Pacta.* — Pacta sub his Principibus
diversis occasionibus inita, vel talia sunt, quae
Principatus, et Principum independentiam, at-
que Provinciae libertatem et extensionem de-
finiunt, vel talia, quae Statuum jura, ac liber-
tates concernunt, vel denique talia, quae pro-
tectionem Augustae domus Austriacae respi-
ciunt, de quibus ordine disserendum censui-
mus. —

§. 42. *Pacta Primi Ordinis.* — Pacta, quae
distincti Principatus independentem existenti-
am, ejus extensionem, ac Principum jura, ac
titulos respiciunt, sunt sequentia: 1-mum *Va-*
radinense, inter Joannem Zápolya, et Ferdi-
nandum anno 1538. initum, et §. 38. recen-
situm, quo statutum est, ut ad casum, si Jo-
annes Zápolya prolem masculam relinqueret,
Transsilvania cum Patrimonio Scepusiensi, ei-
dem cedat, et insuper aliquis in Silesia adda-

tur Ducatus. *Secundum* Pactum inter Isabel-
lam, et Ferdinandum 1-mum de anno 1551,
quo Isabella Ferdinando Transsilvaniam una
cum sacra corona, et caeteris regni Glenodiis
pro 100,000 aureis ipsi titulo dotis, Ducatibus
vero Opuliensi, et Ratiboriensi in Silesia Jo-
anni Sigismundo dandis, ac appromissa in
Uxorem Joanna Ferdinandi Filia, retentoque
in Hungaria Patrimonio cessit. — *Tertium* de
anno 1570. inter Joannem Sigismundum, et
Maximilianum Hungariae Regem ictum, ac a
Proceribus anno 1571. 1-a Martii in Comitibus
Albensibus acceptatum, quo Joannes Sigis-
mundus Principis Transsilvaniae et Partium
Regni Hungariae Domini titulo contentus, Re-
gio titulo renunciat, Transsilvaniae vero limi-
tes Alpes constituuntur. Comitatus insuper
Hungariae Bihar, et Máramaros nomine Parti-
um Regni Hungariae perpetuo, Comitatus ve-
ro Szolnok-Mediocris cum huic adjacente Di-
strictu Kővár et Kraszna vita solum Principis
durante Transsilvaniae adjiciuntur. *Quartum*
foedus cum Rudolpho Imperatore 1595. con-
tra Turcas per Sigismundum Báthori ictum,
cujus conditione 2-a Transsilvania distinctus
Principatus ab Hungaria independens, absque
Jure Feudi, a Principe Sigismundo Báthori,
et ejus Successoribus haereditario jure possi-

dendus agnoscitur ea lege, ut ad casum defectus seminis virilis Sigismundi, haec ad S. Regni coronam redeat, in salvo retentis omnibus Transsilvanorum constitutionibus, immunitatibus, legibus, consuetudinibus, et privilegiis, *Conditione 3-a* Princeps a Caesare *Illustrissimi* titulo; *conditione 4-ta* aureo vellere condecoratus; *conditione 5-a* S. Romani Imperii Principibus adnumerari statuitur. — *Quintum Pactum Pragense* 1597. quo Sigismundus Báthori Transsilvaniam Rudolpho pro Ducatu Opu-liensi, et 50. mille aureis annuatim titulo pensionis solvendis, et si ad statum Ecclesiasticum animum haberet, Cardinalitiam dignitatem cum aliquo opimo Sacerdotio exoperetur, cessit. — *Sextum* Pax Viennensis 1606. inter Rudolphum, et Stephanum Botskai inita, qua Stephano Botskai Transsilvania cum partibus per Sigismundum Báthori retentis, ditione ultra Tibiscana, arcibus item *Tokaj*, et *Szathmár*, cum Comitatus *Szathmár*, *Bereg*, et *Ugocsa* jure haereditario relinquuntur, ea tamen lege, ut si haeredem masculum non haberet, haec ad S. Coronam redeant; insuper a Regio titulo abstinens, S. R. Imperii, et Transsilvaniae Principis partium Regni Hungariae Domini, et Sicularum Comitatus utatur. *Septimo* Testibus articulis 1610 mensis Augusti 15-ta latis, Gabriel Báthori cum Rudolpho

confoederationem pangit, in cujus sequelam 1613. die 1-a Maji cum Mathia foedus ea lege percutit, ut Princeps ipse, et ejus Successores pro legitimis agnoscantur, libera electio confirmetur, et mutua defensio inter duo Regna exceptis Turcis, contra quosvis alios hostes sancta servetur, pacificatio insuper Viennensis de 1606. rata, firmaque conservetur. *Octavo*: Pax anni 1624. inter Gabrielem Bethlen, et Ferdinandum 2-dum facta, qua Gabrieli Bethlen titulo Regis, et administratione Hungariae abstinenti titulus *S. R. Imperii et Transilvaniae Principis Partium Regni Hungariae Domini, Siculorum Comitis (et dum viveret) Ducis Opuliensis, et Ratiboriensis*, cui subinde accessit *Gubernatoris Valachiae et Moldaviae* a Porta Ottomanica collatus; ex Hungariae Comitatibus septem Comitatus, utpote: *Szathmár, Ugocsa, Szabolts, Bereg, Zemplin, Borsod, et Abaujvár* cum arce Kassoviensi conceduntur, arx vero Etsed Jure haereditario eidem tribuitur. — *Nono*: Pax inter Georgium 1-mum Rákótzí, et Ferdinandum 3-um 1645. eisdem, quibus sub Bethlenio, conditionibus percussa, qua insuper Protestantibus 90. templa restituuntur.

§. 43. *Diplomatica haec acta evincunt:*

a) Transsilvaniam inde a separatione distinctam Provinciam ab Hungaria fuisse, nec enim

secus pactis his ineundis opus fuisset, sed ea nec iniri potuissent, si per se subsistens, proprio, eoque libero Principe gaudens non fuisset. — *b)* Limites ejus a Septentrione fines Poloniae Comitatum. item Szathmár, et Bihar ab Occidente vero, quia inferior Hungariae pars Turcis subacta fuit, Comitatus Zaránd, Arad, et Békes, huc pertinuisse, auctam porro fuisse sub Stephano Botskai, Gabriele Bethlen, et Georgio Rákóczi 1-mo compluribus Hungariae partibus. —

c) Liberam Principum electionem, quamvis Sigismundus Bathori pacto Pragensi, 1595. et Stephanus Bocskai pace Vienensi in haereditariae successionis jus traducere voluerint, salvam tamen populo mansisse, prior enim pacto 1597. cum Rudolpho inito juri suo, si quod invito populo, praetendere poterat, renunciavit, Rudolphus vero pace Vienensi suo valedixit; populus tandem juri haereditariae successionis Vienensi pace, Bocskaio, et eius haeredibus acquisito contradixit facto suo, cum nec pace hac, nec testamento Bocskaiano attentis, libere electum Principem sibi creavit Sigismundum Rákotzi 1607. 8-va Februarii. Huic autem resignanti Gabrielem Báthori Liberis suffragiis suffecit, cuius et propriam, et successorum liberam electionem 1613. Mathias 2-us agnovit, hinc intelligi A. C. P. 2. ta

1. et C. C. 2. t. 1. cautelae, de jure liberae Principum electionis, insertae possunt. d) Isabellam titulo *Reginae*, Joannem Sigismundum vero *electi Regis Hungariae usque annum 1571. 10. Martii* deinceps vero *Principis Transsilvaniae, et Ducis Opuliae, et Ratisboriae, partium Regni Hungariae Domini, ac Siculorum Comitis* usos fuisse; Stephanus Bathori ut et Cristophorus, et Sigismundus prius *Vajvodae titulo utebantur*; ast postquam Stephanus Poloniae solium conscendisset, *Regis Poloniae, Magni Ducis Lithvaniae, Russiae, Prussiae, Moscoviae, Samogetiae, Lioviae, Volniae, Podlachiae, Livoniaeque Domini, et Transsilvaiae Principis* coepit frui, ac Diplomata Transsilvanis hoc titulo expedire. Sigismundus Bathori adscitis in Clientelam Valachis, et Moldavis, sequentem titulum, ex foedere Nro. 4. adnotato, adsumsit, — *Transsilvaniae, Valachiae, Moldaviae, et S. R. Imperii Princeps, partium Regni Hungariae Dominus et Siculorum Comes*. Stephanus Botskai, Gabriel Bathori, post confoederationem cum Mathia 2-o, et Georgius Rákoczi I-us quoque, post pacem anno 1645. factam *S. R. Imperii Principis titulo* uti juste poterant. Huic titulo Gabriel Bethlen adhuc *Ducis Opulicis, et Ratiboriensis*; item *Gubernatoris Valachiae, et Moldaviae* juxta ea, quae pacto

Nro. 8-o, notato recensita sunt, adjecit. Denique Gabriel Báthori *Serenissimi* titulum in Comitibus anni 1609. Claudiopolitanis assumpsit. e) Principes hos qua independentes juribus Majestaticis, et libere uti potuisse, et reipsa usos fuisse eadem pacta foedera, et pacificationes palam faciunt. f) Cum autem soli sibi pro necessaria, hac Periodo, defensione non sufficerent Principes, Protectricem habebant, si Sigismundum Bathori et Joannem Kemény excipias, Portam Ottomanicam, cui protectionale 15000. Ducatorum annuum tributum solvebant, quod sub Gabriele Bethlen ad 10,000, est reductum; ast post restitutum Georgium Rákoczi 2-um sub sequentibus Principibus adeo auctum fuit, ut nobilitas, imo et Principes quoque Portae fulgidae maximam proventuum suorum partem immolare debuerint.

§. 44. *Secundi Ordinis Pacta.* — Manipulus hominum, qualem Transsilvania sub suis partibus complectebatur, ut se, juraque sua sustentare, et ad posterum transferre allaboret, prout vires conjunctas, ita et motiva fortissima habere debuit, quae paucis indagata, huc potissimum recidunt. a) Diviso inter Joannem et Ferdinandum Imperio innovationes Religionum, et ingressum, et sedem figendi occasionem nactae sunt, praesertim sub Isabella reducta, et Joanne Sigismundo Principe

adeo, ut ex una R. Catholica prius regnante h. natae sint Religiones: Catholica Helvetico, Evangelico-Reformata, Evangelico-Augustana, et antitrinitaria, seu Unitaria; quarum asseclae erant Hungari, seu nobiles, et Cives Comitatus, Siculi, et Saxones, qui tres nationes jure Civitatis Transsilvanicae gaudentes, quarum quaevis proprias etiam suas libertates, et jura habebat, constituebant; Libertas ut dici solebat animae, hoc aevo, dum omnes Provinciae bellis religionariis fervebant, hic autem quaevis illarum liberum exercitium obtinebat, praeter reliquas nobilitares praerogativas maximo incitamento esse potuit, se conjungendi, ac se, et jura sua tuendi, *b*) Coniunxerunt vero pacto, quod *Unio Trium Nationum* audit, cujus fundamenta 1545. jecerat Georgius Martinus; dum statuisset, ut nullum conclusum pro Comitatu habeatur, nisi unanimi voto trium harum nationum concluderetur, ac subscriptionibus, et sigillis muniretur. *c*) Pactum hoc anno 1613, post renunciatum Gabrieli Bathori Principatum, intervenientis interregni occasione, Albae celebratis in Comitibus initum, ac jurata fide firmatum; quia vero ob deperatam Gabrielis Bethlen inaugurationem, tunc in Formam Diplomaticam redigi nequiverat, anno 1630. 25-a Januarii sub Catharina Brandenburgica, conditionibus articulatiter sta-

bilitis exornatum, et in Diplomaticam formam redactum fuit. d) Pacto hoc 3. Nationes in Comitibus, per suos Repraesentantes praesentes, mutuae defensionis, ad casum, si sive a Principe sive a Concive, aut integra Natio, aut ejus Circulus, Communitas, vel singularis etiam persona in suis Juribus laederetur, per reliquas praestandae causa se univerunt; et hinc ei nomen adhaesit. e) Causae hoc pactum inveniendi fuerunt oppressiones, quas saepe integra Natio, vel Jurisdictio, aut Communitas, vel etiam privata persona cum manifesta libertatum suarum Jactura perferre debebant, quales fuerunt. 1) Sub Isabella Trium Virorum Francisci Bebek, Francisci, et Antonii Kendi, ante cognitam Causam, 1559. facta trucidatio. 2) Trucidatio 12. Procerum sub Sigismundo Báthori 1594. Claudiopoli coepta, et Szamosujvarini in Gyalu, et Deva continuata, et hoc facto introductum *Jus Ligatum*, quod A. C. 4. t. 20. deploratur. 3) Mala sub iterata Sigismundi Báthori resignatione, a Georgio Basta, Moyse Siculo, Michaële Vajvoda inflicta, et testamentum Stephani Botskai. 4) Triplex Siculorum Nota, cui ansam praeberunt, ut testantur articuli Schaesburgienses 20 Junii 1562. Item AC. 3. t. 76. oppressiones miserae Plebi per potentiores intentatae. — Denique 5) Mala sub Gabriele Báthori libidini dedito,

qui pravis suis moribus, et privatos multos, et Nationem et Clerum Saxonicum multis oppressionibus infensos sibi reddidit. — *f*) Pactum hoc, quod deinceps juxta articulos 1649. omni decennio a singulo 18. annos habente Juramento renovari debebat, hodiedum fundamentum systematis totius Transsilvaniae constituit, ac Jura, et libertates trium Nationum, et quatuor receptarum Religionum tuetur.

Religionum libertas pactum hoc ingredi debebat ideo quod secus unio trium nationum sperari nequivisset, continetur **A. 3. t. 1.**

Libertates, et Jura populi Transsilvanici sarta, tectaque esse statuit, et pactum de 1595. Pragense §. 42. sub Nro. 4. nominatim conditione 2-a perinde, et pax Vienensis 1696. ut et confoederatio Gabrielis Báthori de 1613. §. 42. sub Nro. 7. adlata.

§. 45. *Tertii ordinis pacta, ac Tractatus.* — Inclinate in dies Ottomanorum in Regno Hungariae potentia, ac Caesaris Leopoldi armorum successibus crescentibus Princeps, et Status Transsilvaniae furorem Turcarum ultimum exitium Transsilvaniae minantium evitaturi, cum Leopoldo M. de renuncianda Ottomanica, et amplectenda Austriaca protectione tractare coeperunt; unde 1) 1685. 24-a Octobris e Comitibus Fogarasiensibus suos ad Leopoldum M. Caesarem expediverunt le-

gatos Joannem Haller, Sigismundum Pernye-
 szi, Mathiam Miles, et Michaëlem Intzedi cum
 27. Postulatis in officio offerendae Augustis-
 simo Caesari protectionis, quibus exauditis,
 perpensis, ac discussis cum Caesare, pactum
 21. punctis emensum, quod et *Tractatus Vien-*
nensis Compellatur, illa lege initur, ut Trans-
 silvania quoad Nationes unitas, et receptas Pe-
 ligiones in suis libertatibus, juribus, et privi-
 legiis tuta libere electis Principibus suis pa-
 ritura, et propriis legibus usura pro defensio-
 ne; et protectione annuos 25,000 aureos, aut
 50,000 thaleros pendat Augustissimo, militem
 Caesareum pro defensione necessarium a Prin-
 cipis directione dependentem, et necessitate
 cessante reducendum in suum sinum recipiat,
 ac insuper de motibus Turcarum Princeps Cae-
 sarem tempestive edoceat, tempore necessita-
 tis commeatum suppeditet, milite vero non-
 nisi expugnato Varadino succurrat, ac Tracta-
 tus hic Turcis nunquam revelletur. — 2. An-
 no 1687. 27-a Octobris, dum de permutatione
 instrumentorum Viennensis Tractatus agere-
 tur, exercitus Caesareus Duce Carolo Lotha-
 ringo Provinciam ingreditur, fitque Tractatus
 alter a loco *Balásfalvensis* dictus, et hic duo-
 bus Capitibus de recipiendo ad arces hyber-
 natum, aere, et annona providendo milite Cae-
 sareo, et de securitate Transsilvaniae, ejusque

incolarum agentibus absolvitur. — 3. Anno 1688. Generalis Antonius Comes a Careffa Transsilvaniam ingrediens Principem, et Status Fogarasini congregatos eo inducit, ut medio suorum Plenipotentiariorum Cibinium expeditorum ejusdem anni die 9-a Maji Ottomanicae protectioni palam renunciantes, protectionem Leopoldi M. amplecterentur, ac puncta, seu conditiones Protectionis hujus Leopoldo confirmanda submitterent. Punctis his duodenario numero comprehensis de quatuor receptarum religionum libertatibus, ac juribus, libera Principum electione, privilegiorum a nationalibus Principibus concessorum auctoritate, legum praeterea, et consvetudinum securitate, immunitate item a praebendis militi quartiriis, et portionibus prospici sibi status desiderabant.

Protectionale quantum in 50,000 thaleris annuatim solvendis offerebant. Insuper bona a Turcis recuperanda eorum privatis olim possessoribus jure postliminii restitui postulabant, ad casum vero, quo a Turcis fugarentur, liberum Principi, et regnicolis ad haereditarias Provincias receptum desiderabant.

Oblatam his sub conditionibus protectionem Leopoldus M. edito 17-a Junii 1688. Benigno Diplomate Regio, collaudatam in se suscipere, ac Transsilvaniae quietem omnem promittere

dignatus est, qua usi etiam sunt Transsilvani
vita Principis Michaëlis 1. Apafi durante. —

Hoc vero 1690. 13-a Aprilis in Comitibus Fo-
garasiensibus extincto, ac Alma-Kerekini se-
pulto status et ordines Protectorem Leopoldum
M. orare non intermittunt, ut electum Princi-
pem Apafi Michaellem juniorem ad regendum
admittere, aut casu in contrario de regendo
Principatu prospicere dignetur. Verum cum al-
tissima Resolutio tardius, quam res ipsa desi-
deraret, expediretur, Emericus Tököli cum
exercitu suo Transsilvaniam invadit, multos
in suas partes cogit, ac in Comitibus Keresztény
Szigethiensibus antiquatis omnibus de prote-
ctione Austriaca initis Tractatibus Princeps
eligitur, sed infausto Omine, Duce enim Lu-
dovico Badensi Transsilvania pulsus exul apud
Turcas vitam agere cogitur.

4. Transsilvanis tandem 1691. die 4-ta De-
cembris desideratum Sacrum Diploma expe-
ditur, quod conventionem inter Principatum
Transsilvaniae, et Augustam Domum Austria-
cam fundamentalem, a successuris post intro-
ductam haereditariam successionem Principi-
bus, cum aditu Regiminis confirmari art. 2.
1791. Statutam continet, ac 18. punctis secu-
ritatem omnium Jurium, et libertatum Trans-
silvanorum, modum item administrandae Pro-
vinciae, et praecautiorem quoad avertenda no-

va onera imponenda, liberandamque plebem a gratuita intertentione, ac protectionale quantum tempore pacis in 50,000 thaleris tempore belli pro Transsilvania, aut Hungaria suscipiendi in 400,000. florenis pendendum statuit, Principe Michaële Apafi, cuius electio rati habetur regendo ob aetatem impari, Provincia per Gubernatorem, et Adjunctum ei Consilium nomine Leopoldi Protectoris regi coepit 1692-5) Huc accedunt binae Leopoldi M. Resolutiones, utpote: *a*) *Alvintziana* die 14-a Maji anni 1693. 23. punctis edita, qua difficultates inter reliquas receptas Religiones, et Catholicam libertatibus suis e pacto unionis competentibus recuperandis studentem, nationem item Saxonicam, et Hungaricam quoad numerum portarum tributariarum, et mensuram Tributi, bona item in partibus recapitata, partes Hungariae Transsilvaniae antea applicatas, praetensiones Transsilvanorum erga Hungariam, et signanter oppidum Debretzen formatas, creandos Officiales publicos, causarum adpellationem, et transmissionem, erigendamque distinctam ab Hungarica Cancellariam Aulicam, subversantes definiuntur. *b*) *Mikesiana*, die 5-ta Mensis Septembris anni 1699-i 5. punctis edita, qua de juribus Catholicorum quoad praestandas suis Parochis Decimas, et assumptionem eorum, ad quaevis

officia, et coehas competentibus prospicitur.

§. 46. *Administratio Publica.* — Post separationem Transsilvania pro ratione Nationum jure Civitatis gaudentium in terram *Hungarorum*, quae in 11. Comitatus, et duos Districtus; *Siculorum*, quae in 5 Sedes (unitis tribus Sedibus Sepsi, Kézdi, et Orbai pro una reputatis) majores, et 5 filiales, *Saxonum*, quae in 9 Sedes, et 2. Districtus dividitur, tributa suis independentibus Principibus gaudens aliam, quam sub Regibus, nacta est administrationem; — nam 1) Ut primum Regina Isabella Transsilvaniam ingressa Albae Sedem fixit. a) 1542. feria 4-ta post Dominicam Judica celebratis Comitibus eidem Sacer Senatus ea lege est adjunctus, ut e singulis Comitibus, et Sedibus singuli Consiliarii eligerentur. b) 1556. Dominica Oculi postquam Status et Ordines Ferdinandi Regimen, deprecari fuissent, et actualem Principem Joannem Sigismundum Zápolya elegissent, interea, donec Regina cum filio reduceretur, Petro Petrovitsio creato Locumtenenti Consilium Sex virale e tribus nationibus erectum, fuit adjunctum. c) Consilium hoc anno 1659 24-a Septembris occasione altera vice factae restitutionis Georgii secundi Rákoczi ad 12. virale fuit elevatum, — quod d) Post editum 4-a Decembris 1691. Sacrum Diploma Leopoldi-

num in Guberniale translatum, erga Statuum electionem 10-a Januarii 1691. condito articulo 18. comprehensam, creati Gubernatoris Georgii Bánffi sub praesidio coaluit 1692. e) 1693. die 29-a Aprilis Gubernatoris, Generalis militiae Transsilvanicae, Cancellarii Provincialis, Thesaurarii, et Consiliariorum Instructionibus in ordinem negotiis publicis definiendis convenientem redactum, et ad muniendas suas expeditiones Caesareis sigillis 1693. 16-ta Maji edito Rescripto Regio transmissis instructum omnibus administrationis politicae partibus curandis operam impendit. 2-o) Consilio huic in gravioribus Reipublicae circumstantiis certo numero plena cum potestate delegati Statuum deputati sunt adjuncti, pro definendis occurrentibus majoris, et gravioris momenti negotiis, ut testantur articuli 1603. ultima Februarii lati, ut et art. 39. 1663. art. 1. anni 1680. art. 2. 1685. art. 4. de 12. Aprilis 1686. art. 10. et 12. de 12. Augusti anni 1686. 3-o) Principibus mole negotiorum domi, forisque exequendorum occupatis Locumtenentes, qui etiam Gubernatores subinde dicebantur, adstittisse docent articuli, a) de feria 4-ta post Dominicam Judica 1542. quibus Georgius Martinusius Isabellae Reginae renunciatur Locumtenens. — b) 1556. Dominica Oculi lati, qui-

bus ejusdem Reginae Petrus Petrovich sit Locumtenens. c) Post mortem Christophori Báthori pupillo Sigismundo Báthori regendo impari Provincia sub suprema inspectione Stephani Báthori Polonorum Regis prius per duodecim viros, dein per trium viros regebatur; sed gubernatione hac fini minus favente. d) 1585. 15-a Maji Joannes Gétzi Gubernator factus, rexit Provinciam usque 1588. 8-va Decembris, quo in Comitibus Mediensibus Supremi militiae Capitanei honore contentus Sigismundo Báthori Regni habenas commisit. e) 1599. 20-a Novembris lati articuli per Michaëlem Valachiae Vajvodam Rudolphi Caesaris Consiliarium, et Locumtenentem, et in his Comitibus electum Principem confirmantur. f) 1605. Sigismundus Rákóczi per neo electum Principem Stephanum Botskai Gubernator renunciatur, 1607. mense Januario defuncto Botskai a Statibus Provinciae eligitur Gubernator, at postmodum 8-va Februarii Princeps, cui septem fuere cum Judice Cibiniensi dati Consilarii. g) 1620. sub Gabriele Bethlen eligitur Gubernator Stephanus Bethlen, qui hoc munere fungebatur usque 1630, quo Princeps est creatus. h) 1652. 18-a Febr. electo Principi Francisco Rákóczi, Gubernator adiungitur Joannes Kemény. i) 1663. 24-a Septembris latos articulos subscribunt Stephanus Petki Pau-

lus Béldi, et Andreas Litteratus Fleischer, Principis Locumtenentes. 4) 1691. 10. Januarii lato articulo 18. eligitur Gubernator Georgius Bánffy 1-us. 4) Sub Ferdinandi 1-mi, post discessum Isabellae, subsecuto Regimine Transsilvania per Castaldum Ducem, et adjunctos, more antiquo, Vajvodas gubernabatur. 5.) Sigismundo Báthori Provinciam resignante, illa nomine Principissae Mariae Christiernae gubernabatur per Commissarios, et per 10, subinde autem 3. viros e tribus nationibus delectos. — 6.) Fugato porro Sigismundo Báthori 1601. et Michaële Valacho interemto Georgius Basta cum Commissariis nomine Rudolphi administrabat Transsilvaniam nostram. 7.) Quod Circulorum administrationem respicit particulare: Comitatus a Supremis suis Comitibus, et his subordinatis Vice Comitibus, Supremis, et Vice Judicibus nobilium, ac horum coadjutoribus Officialibus dirigebantur ad communem Reip. finem. — Sicularum sedes suos habebant Supremos et Vice Judices Regios, item Capitaneos, et Sedis Judices, et *Saxonibus* praeibant in singulis Sedibus constituti Magistratus, qui Principis, et consilii mandata effectui dabant. — 8.) Sub Leopoldo M. erecto pro directione interna Regio Gubernio, pro negotiis Supremam Principis sententiam postulantibus 1693. erigitur Cancellaria Aulica,

vi puncti 22-di Alvintzianae Resolutionis ab Hungarica distincta, quae anno 1695. 31. Octobris edita instructione mediante ex uno Vice Cancellario duobus Referendariis Consiliariis, uno Registratore. uno Taxatore, et tribus Cancellistis conflata negotia Caesari referenda, et super his danda altissima responsa, et decreta R. Gubernio expedienda habuit.

§. 47. *Quantum justitiae administrationem attinet.* — 1) Summum Justitiarium fuisse Principem, consequenter Status Consilium eidem adjunctum Supremum forum Conditiones inaugurales Principum A. C. 2. t. 1. et C. C. 2. t. 1. comprehensae docent. 2) Fora insuper omnibus Nationibus praeter Status Consilium erant: — Regni Comitia, quoad causas Notae infidelitatis, et metales inter diversarum Jurisdictionum loca subversantes. — 3) Tabula Regia, quae post separationem circa 1542. ex Vajvodali est nata, et quidem a) Ut articuli 1558. in festo S. Michaëlis lati docent; quibus causae decimarum, violentiarum, transmissionum, et obligaminum in Curia Principum judicari praecipiuntur, penes protonotarios in his judiciis sex, quinque, vel quatuor Assessores judicabant. b) 1588. 8-va Decembris Praeses eidem datur, qui subinde Statuum Praesidens fuit. c) 1578. et 1659. latis articulis numerus Assessorum huc intellectis

etiam Protonotariis duodenarius statuitur. Compillatar. 3. t. 5. praeter Directorem, et Protonotarios 12. Assessores esse jubentur. d) 1574 in festo S. Luciae Directori datur auctoritas providendi, ne indignitas in facie judiciorum eveniat; hinc A. 4. t. 17. judiciis Tabularibus interesse jubetur. — e) Celebrabantur vero in terminis Octavalibus per modum generalium congregationum. *Termini* hi variabant; nam praeunte A. C. 4. t. 1. a. 2. *Transsilvanorum nobilium* termini erant a feria 2-a Dominicae *Reminiscere* usque Dominicam Palmarum. *Alter terminus* ab 8. S. Lucae 30. diebus, demtis dominicis, durans. *Siculorum* terminus 1. ab 8. Epiphaniae 30. diebus; 2-us a 1-a Junii, itidem 30. diebus durabat, Dominicis exceptis. *Partium* Periodus 1-a ab 8-va S. Georgii initium sumens duravit 25. diebus; altera vero a 1-a Decembris inchoata 25. dies continebat. f) Postmodum termini hi ad tres sunt reducti ita, ut Comitatus Transsilvaniae terminus ab octava S. Lucae, praeter dominicos unum mensem duret; Siculorum ab 8-va Epiphaniae per tres septimanas duret. *Partium* vero a 1-a Decembris per tres septimanas demtis dominicis duret, terminorum horum celebrationis loca erant, et quidem termini nobilium Transsilvanorum Mediae, vel Bistricii, Siculorum M. Vásárhelyini, vel Schaes-

burgi, partium Claudiopoli defixa. *g*) Hoc forum, quoad ita dictas causas Octavales primae instantiae, relate ad causas in foris Comitatum, Sedium Siculicalium decisas, et Universitate Saxonum revisas erat appellatorium adeo, ut nulla causa, extra Diaetam, vel fora locorum singulari eatenus privilegio gaudentium, decisa ad Principis arbitrium supremum deduci potuerit, priusquam in hoc foro revisa fuisset. *h*) Post editum Diploma Leopoldinum puncto huius 10. celebrationis loci, et temporis determinatio, et publicatio arbitrio Gubernatoris, et Gubernii est relicta.

§. 48. *Fora Nationum gremialia propria.* Singulis receptis nationibus pro discutiendis, Civium suorum in suo gremio causis fuere fora propria gremialia, ac proinde quantum nobiles Comitatusenses seu Nationem Hungaricam respicit; in hujus gremio viguisse. 1) Sedrias Generales per Uladislaum 2-dum regulatas, testes sunt: *a*) articuli 1584. 20-a Septembris latii, quibus causae e foris Comitatum ad Tabulam transmitti. *b*) Articuli 1594. quibus Comites singulis quindenis quoad causas minorum potentiarum judicia celebrare, et decisas causas ad Tabulam transmittere. *c*) Articuli 1673. quibus Notarii Comitatum causas juxta seriem proclamari curare jubentur. *d*) Articuli 1678. 1-a Octobris conditi, quibus Sedes

generales in Albensi quater, in reliquis Comitatus vero ter per annum celebrari statuuntur; denique e) Articulo 8-vo 1696. Sedriis generalibus per Supremos Comites indicendis Universi Comitatus Magnates Assessores et Nobiles interesse admittuntur.

2-do Sedrias partiales in usu fuisse testantur: a) Articuli 1678. 1-a Octobris lati, quibus hae pro futuro tolluntur. b) Articulus 6. anno 1680. 18-a Maji latus, quo in Comitatus Sedes Partiales ea lege restituuntur, ut causas debitorum, pignorum, aliorumque obsectorum 60. florenos solum facientes inapelabiles decident, ad florenos 100. ascendentes vero decisas transmittant ad generales Sedrias: tum c) Idem articulus terminum harum ante quindenam publicari, et illas constituere Supremum Judicem cum septem Assessoribus statuit. 3. *Filiales* ex Andreae 2. D. 1. a. 5. fures, et latrones per Bilochos regales ad pedes Comitatus judicari statuente ortum trahentes, sub Nationalibus Principibus resuscitatas esse, articulus 6-tus 1651. 18. Januarii latus: Officiales in causis Criminalibus, et mulctalibus processum requirentibus cum assumptis aliquot Nobilibus, aut si fieri poterit, Assessoribus deliberare jubens, perhibet.

Siculos quod attinet: discussis horum Statutis anno 1555, 1559, et 1562. latis evenit,

quod a) Natio haec suos Supremos, et Vice Judices Regios, Capitaneos, et Judices Sedis habuerit. b) Ante separationem pro discutendis suis causis duas in gremio suo habuerit Sedrias, alteram *Sedis*, alteram *Nationalem*. c) Sedis sub praesidio Judicis Regii, vel ejus vices gerentis cum interventu Capitanei, et Judicis Sedis e 12. Assessoribus primoribus, et primipilis libera populi voce delectis steterit; Nationalem vero sub praesidio Vajvodae, vel Siculorum Comitis, eo delecti per Nationem e singulis Sedibus Assessores constituebant, et haec per 15. dies celebrabatur, Vajvoda, vel Siculorum Comite, cujus 40. equos hoc tempore intertenere obstringebantur, Sedes Siculicales visitante. d) Causas suas omnes in Sede Judiciaria Sedis prius discusserit; inde vero ad Nationalem, et hinc ad Regem si substratum 3. florenos faciens haereditas vel honoris, aut officii periculum fuisset, transmittere debuerit. e) Transmissio haec per nuncios, non vero penes Litteras Transmissionales facta sit, ut haec omnia legenti Statutorum anni 1555. generalia puncta 17. 26. et 28. item specialia de Judicibus Regiis sonantia 1. 3. 5. 8. ac de Vajvodarum potestate puncta 1. 2. et 6. constabunt. f) Anno tandem 1562 20-a Junii in Comitibus Schaesburgensibus Sedium Sedriae, omni quindena celebrari,

causaeque discussae ad Tabulam Regiam penes Litteras Transmissionales transmitti jubentur, quae Comitialis dispositio articulis Comitiorum 1600. 28-va Octobris et 1607. 8-va Februarii celebratorum roborata fuit; proinde hinc videre est:

1) Quod hac dispositione sedes Vajvodalis sublata sit, et illi Tabula Regia substituta,

2) Quod Transmissioni per nuncios ad Tabulam Vajvodalem fieri solitae, Transmissionales litterae sint substitutae; denique 3) Quod Sedriae nationali suffecta sit hodierna generalis sedis sedria, sedria vero sedis in vice sedriam transiverit.

Quantum Saxones respicit; hi ex privilegio Andreano judicia sua per Judices Sedis, Magistratusque locales definita, ad Comitissedem, quae Universitas Nationis audit, promovebant; inde ante separationem ad Regem, post separationem vero, et horum causae appellatae ad Tabulam Regiam dirigebantur, ut haec docent articuli annorum 1595. 16-a Aprilis; 1607. 10-a Junii, uti et Ap. Con. 4. t. 15.

§. 49. *Cameralem administrationem.* — Quod concernit; in hac parte sequentia occurrunt advertenda: 1) Quod cura proventuum Principis, et Regni Thesaurario Regio, ex instituto Regum Hungariae ante separationem regnantium incubuerit; hocque munere sub

Isabella Georgius Martinusius simul Locum-
tenens functus sit; ast quia hic de Reginae, et
Regni proventibus rationes reddere recusavit;
imo Reginam ad cedeendum Ferdinando Re-
gnum coëgit, 1556. in festo S. Catharinae Clau-
diopoli celebrata Comitia, Magistratu hoc sub-
lato, curam proventuum administrandorum
directe Principi detulerunt, qui dein per Prae-
fectos, Inspectores, et Supremos Arendatores
illos administrabat, donec tandem munus The-
saurarii rursus instauratum fuisset, ut haec ex
articulis 1613. 22-a Octobris latis, et A. C. 2.
t. 1. a. 7. Conditione 15. patent. Sub Augusto
Regimine Domus Austriacae munus Thesau-
rarii Cardinalibus dignitatibus adscriptum Dipl.
Leop. puncto 7-0 et 8-0; 1693. 29-a Aprilis
Thesaurarius distincta Instructione munitus
est, cuius puncto 7-0 eidem adjunguntur qua-
tuor superiores Officiales, utpote: Salis et ali-
arum fodinarum, ut et Tricesimarum distincti
duo Inspectores; Bonorum, et decimarum Prae-
fecti itidem duo distincti. 2) Fundi proven-
tuum publicorum et Principis fuerunt: a) Tri-
butum pro regni ferendis necessitatibus por-
tatim pendi solitum b) Bona fiscalia, quorum
nomine veniebant dominia pure fiscalia, tum
etiam bona collationi obnoxia in Principis pos-
sessorium devoluta. c) Decimae e fundo Re-
gio, et partibus; et in Comitatibus Transsilva-

niae arenda Decimarum. *d*) Tricesimae, et Telonia publica. *e*) Questus Salis, proventusque salis, et metalli fodinarum, ut haec omnia A. C. 2. t. 5. et t. 8. a. 1. recensent, de quibus omnibus in ordine praelectionum Juris suis in locis observanda addentur. 3) Quantum Dominia attinet, hic historicas sequentes notiones necessarias invenimus — quod *a*) Separata Transsilvania, crescentibusque necessitatibus publicis praeter illa, quae Uladislai 2-di art. 3. D. 7. adferuntur: utpote: Déva, Törtsvár, et Görgény, item Civitatem Kolosvár; Fisco addicta sint Bona Cleri Catholici 1556. primum Dominica Oculi, dein vero in festo Divae Catharinae celebratis Comitiis Claudio-politanis, qui actus *Saecularisatio Bonorum Ecclesiasticorum* audit; nec tamen Coronaliibus, seu pure fiscalibus tunc adscripta, ut enim A. C. 2. t. 8. a. 1. innuit, anno primum 1615. sub Gabriele Bethlen capita honorum pure fiscalium sunt recensita, epocha eorum ad anni 1588. diem 8-am Decembris, quo Mediae celebratis in Comitiis Joannes Gétzi Gubernatoris Officio valedixit, defixa. Unde *b*) Leges plures de recuperandis post hanc epocham abalienatis bonis emanavere, ut A. C. 2. t. 8. et 15. C. C. 5. e. 27. art. 1578. 21-a Aprilis 1633. 25-a Augusti a. 7. 1650. a. 7. 1650. 20-a Martii a. 31. 1663. 22-a Febr. a. 6. 1663. 24.

Septembris a. 3. c) Recuperatio haec prius in Comitibus tractata 1668. a. 30. ad Forum Productionale fuit relegata anni 1649. 23. Januar. a. 6. 1650. 20-a Martii a. 10. a. 31. 1663. 22. Febr. art. 3. C. C. 5. edict. 27. 1680. 12. Nov. art. 5-o 1682. 17. Febr. a. 12. d) Minorum portionum, utpote unius, vel duarum sessionum privatis per Principes collatarum discussio ad Commissiones eatenus comitialiter delegatas est inviata, 1678. 2-a Junii art. 50. 1682, 7. Febr. a. 12, 1684. 8. Martii, a. 5. item 24. e) Anno 1615 Gabriel Bethlen, 1631. vero Georgius Rákoczi 1-us Statum nobilium in puris Fiscalitatibus constitutorum productione tenus discutere, ac stabilivere, ut A. C. 2. t. 8. a. 7. innuit f) 1649. 23-a Januarii art. 6. connumeratio, seu registratio bonorum pure fiscalium ordinatur, quae anno sequenti 1650. perficitur, et a Principe subscriptione, et sigillo munitur.

§. 50. Status Religionis in Transsilvania quomodo se habuerit, in notis ad cap. 8. partis 1. Juris Publici positis et in appendice II-da opusculo huic adjectis uberius videre est; hic itaque breviter adnotanda veniunt: a) Quod e Religione Catholica per admissas innovationes, cum restrictione libertatis Catholicae, sint natae, tres adhuc aliae receptae, utpote Evangelico — Helvetica, seu Reforma-

ta, Augustana, seu Lutherana, Anti Trinitaria seu Unitaria. *b)* Hinc necessitas imposita Leopoldo M. Caesari, ut Diplomatis Leopoldini punctis 1, 2, et 9. item Alvintzianae Resolutionis puncto 1. prout et Decreto de 9-a Aprilis 1693. edito ac 5. punctis Mikesianae Resolutionis de libertatibus Catholicorum restituendis sanciat. *c)* Quod Evangelico-Reformatae Religionis Sacri Canones 100. per Stephanum Katona de Gele concinnati sub Georgio 1-o Rákoczi 1643. in Synodo Claudiopolitana Censurae subjecti; in Synodo Székely Vásárhelyiensi 1650. approbati per Georgium 2-um Rákoczi sint confirmati, quibus hodie utuntur. *d)* Quod hujus Religionis Ministris ultra *Rikam* Constitutis 1614. 10-a Augusti; *Sylvaniensibus* vero 1629. illud privilegium dederit Gabriel Bethlen, ut eorum filii veri nobiles censeantur. Privilegia haec duo Rákoczi, et Michael Apafi senior confirmarunt. Josephus 2-us prius penitus sustulit, posterius vero ad eorum viventium Pastorum filios restrinxit. *e)* Quod Georgius Rákoczi 1-us 1638 mense Julio in Conventu Déésiensi Unitariorum religionem qualis esse debeat, et qualiter Pastores Unitarii praedicare, et Sacramenta (in specie Baptismum in nomine Patris, et Filii, et Spiritus Sancti) administrare debeant statuerit, statuta in transgressores poena notae

infidelitatis *f*) Saxonum Lutherani Pastores 1611, demtis Districtus Bisztriciensis, et Sedis Rupensis, nota infidelitatis affecti decimis privati sunt, ast in Comitibus Mediensibus 1612. a nota absoluti decimas receperunt his sub conditionibus: 1) Ut census Cathedralis Principi praestetur. 2) Ut Parochi belli tempore bombardas, et impedimenta bellica propriis curribus, et equis more antiquo vehant; hic advertendum est, quod onus istud pro beneficio decimarum Decreto Comitiorum anno 1558. 2-a Febr. Claudiopoli celebratorum injunctum habuerint iidem Pastores. 3) E Confirmationibus parochialibus, legatis, et testamentis proventus Fisci per generalem Decanum administrentur Fisco principali 4) In reliquis una, in Sede Nagysink duae quartae Fisco gratis cedant. *g*) Quod Anabaptistae in artificiiis, et opificiis, eminentes 1622. 1-a Maji ad Alvintz, admissio libero religionis in suo gremio exercitio, sint recepti. *h*) Quod Graeca Religio tolerata 1697. se univerit R. Catholicae, cuius privilegiorum particeps reddita est Diplomate Leopoldi Magni 1701. edito.

§. 51. Nec Musae adeo hac Periodo neglectae sunt, ut suis domiciliis caruissent; quod enim 1) Catholicos respicit: his Stephanus, et Cristophorus Báthori introducto Ordine Societatis Jesu Albam, Claudiopolim, et

Monostorinum, dominioque Abbatiali Kolos-Monostoriensi eis collato Claudiopoli Academiam jure graduandi provisam, Convictum item, et Seminarium fundarunt, quae instituta Sigismundus Báthori amplis redditibus auxit; interim Ordine S. Jesu 1588. 8-a Decemb. ac iterum postquam ad praedicta loca 1595. receptus fuisset; anno 1607. et 1610. proscrip-
 to, eminentis huius Academiae aliquam umbram sustinuerunt, Gymnasia Mikháziense, et Csik Somlyóviense, usque ad gloriosum Augustae domus Austriacae regimen, sub quo reducto Ordine, et Religio, et Scholae sensim pristinum florem receperunt. 2) Helvetica Confessio hac Período praëdominans hac etiam in parte eminuit; nam Princeps Gabriel Bethlen Albae Collegium collata in eius rationem 47000. florenor. Summa, et aliis etiam bonis fundavit, Professoribusque exteris ex oris inductis providit; quod successu temporis Enyedinum est translatum sub Carolo 6-to, anno insuper 1622. 1-a Maji condito articulo 61-o Claudiopoli Clastrum in platea lupina (Farkas-utsza) pro Collegio destinatur, id quod Georgius 1-us Rákoczi quoque ratihabuit 1638. 23-a Aprilis condita lege. 3) Unitariis quoque sub Joanne Sigismundo Albae, et Claudiopoli suae fuerant Scholae, quarum prior, praevalente Evangelico-Reformata Religione, interiit; posterior

in primarium eorum Collegium versa, hodie-
 dum floret. 4) Lutheranorum celebrat sequen-
 tes scholas Clarissimus Benkö Transsilvaniae
 Tomo 2-o §-o 264. a) *Cibiniensem* ante Re-
 formationem adhuc 1510. jam florentem. b)
Coronensem 1544. a Senatu eiate fundatam.
 c) *Schaesburgensem* 1606. instauratam. In his
 scholis litteris culti juvenes ulterioris doctrinae
 hauriendae causa exterarum Musarum domi-
 cilia salutatum mittebantur sub cautelis A. 3.
 t. 14. comprehensis, donec Compillatarum Con-
 stitutionum partis 3-ae t. 9-o plena, et illimi-
 tata potestas data fuisset,

§. 52. Militia constabat hac periodo: a)
 Ex stipendiariis Principis. A. 3. t. 22. b) Ex
 Siculis ad aulam Principis, et confinia regni
 defendenda destinatis Primipilis, et Pixidariis.
 A. 3. t. 76. A. 5. e. 66. c) Ex Darabantonibus,
 et Sclopetariis in dominiis fiscalibus consti-
 tutis. C. C. 5. e. 20, et 21. d) Urgente ne-
 cessitate nobiles unius sessionis quoque in Op-
 pidis nonnullis residentes tenebantur, sub ar-
 cium Capitaneis excubare. e) Praecipuam par-
 tem Hajdones per Stephanum Botskai creati
 constituebant sub Capitaneo Váradiensi pecu-
 liari privilegio, et foro gaudentes. A. 3. t. 86.
 f) Ex nobilitate sub Banderiis Comitatum,
 et Sedium insurgente. Huius Cura credita fuit
 militiae Transsilvanicae Generali Capitaneo,

qui in Consilio locum obtinebat. A. 3. t. 19.

53. *Notatu digna adhuc sub his Principibus occurrunt sequentia:* — 1-o Triplex nota Sicularum, quarum — a) Prima subsecuta est 1562. ob seditionem instigante Melchiore Ballassa, Duce Georgio Nagy de Pálfalva, contra Joannem Sigismundum praesumptam, quae causa fuit, ut in Comitiiis Segesváriensibus 20-a Junii celebratis condito articulo 1-mo amissione etiam honorum in casu notae Siculi more Comitatusdamnandi statuerentur, plebei vero articulo 4-to dominio Principis addicerentur. b) Secunda fuit sub Stephano Báthori, dum contra hunc semet erigenti Békesio adhaesissent, quae in Comitiiis Thordensibus mense Augusto celebratis, amissionem libertatum post se traxit. c) 1595. Sigismundus Báthori quidem privilegio mediante amissam Siculis restituit libertatem sub Conditionibus: ut: 1-o) Totus Sicularum Comitatus toto belli tempore propriis sumtibus milites eo numero (16,000) prout tunc confluxerant, in castris alere teneantur. — 2-do Ut quaelibet domus, annue unum Joachimicum praestet. 3-tio Ut domus singula tritici unum modium tribuat, et 4-to Tantundem avenae. 5-to Polentae pro coquenda Cerevisia desideratae medium modium. 6-o Ut si Princeps prole mascula augeretur, unum

bovem saginatum domus singula det. Ast expeditione Turcica terminata, reducibus bello Siculis, in suos, quibus per notam collati fuerant, Dominos saevientibus; 3.tia Decembris eiusdem anni privilegium hoc, ut Donatariorum Privilegio posterius, adeoque Juri tertii legitime acquisito derogatorium sententia Comitiorum rescissum est. — d) Anno 1599. die 28-va Novembris Michaël Valachiae Vajvoda iisdem libertates rursus restituit. Ast Principe hoc interemto, Privilegia ipsius cassata sunt. Notiones hae deserviunt ad cognoscendas: a) Originem Colonorum inter Siculos existentium; praecipuam. b) Necessitatem impetrandarum Armalium, Primipillariorum, et Pixidariorum litterarum Siculis impositam. 2-o Lustra triplex Siculorum, quarum prima sub Gabriele Bethlen 1614. 2-a aequae sub eodem Principe 1617. 3-a vero sub Georgio 1-o Rákóczi 1635. est instituta ita, ut Armatorum filii quoque consignarentur, et haereditates regerentur, atque edito cum consensu totius Nationis edicto, oppressionibus, quae a Primoribus inferioris classis Siculis inferebantur, et naevis circa bonorum abalienationem vigentibus modus is est positus, qui continetur A. 3. t. 76. art. 12. Notiones lustrae deserviunt ad cognoscendos fontes probandae nobilitatis Siculicae, siquis enim libris lustralibus

his inceptorum se descendente esse comprobare potest, sortem, et conditionem suam nobilem stabiliendam cum fructu contendit.

3-tio Georgii 1-mi Rákóczi de anno 1636. 30. Januarii editum privilegium, quo priscam Siculis libertatem quoad bonorum devolutionem in defectu sexus virilis in naturales praefectas filias, his etiam deficientibus in vicinos, inter ipsos olim vigentem restituit. In hanc rem consuli possunt ex libro: *Nemes Székely nemzet Constitutioi*, paginae 90. 93. Deliberatum item de 1597. inter filias, et filios Bernaldianos latum in praefato libro pag. 66. = 80. comprehensum, in cujus ordine pag. 71. = 72. continetur sententia Gubernatoris Joannis Hunyadi de anno 1451. in negotio successionis inter virilis, et foeminei sexus successores Senycianos vertentis lata.

4-o Quod anno 1691. 4-ta Decembris edito S. Diplomate Leopoldino Siculi ab onere Contributionis sint liberati sub conditione pro Patria militandi. — 5-o 1586. agente Stephano Báthori Poloniae Rege Kalendarium Gregorianum receptum sit.

6-to Trucidatione 12. Procerum per Sigismundum Báthori 1594. patrata introductum *Jus ligatum*, cujus nomine venit. interdictum illud, quo trucidatorum posterius bona trucidatorum via facti Fisco addicta, via Juris reacquirere

prohibebantur, Constitutionibus Sigismundi Rákóczi de 10. Junii anni 1607. et Gabrielis Báthori de anno 1609. 26-a Aprilis latis sit sublatum.

§. 54. *Juris prudentia.* — Quantum Jurisprudentiam hujus aevi respicit: 1. Hac periodo pro rerum adjunctis plurimi sunt lati articuli Comitiales; quia vero a) Horum alii sibi adversabantur; alii ad tempus lati, quo definiri possit, quinam ex illis pro futuro etiam stare debeant art. 18. 13-a Maji anni 1635 sancitum est, ut omnes post separationem lati articuli in proximis Comitibus producantur, ac quinam in futurum observandi sint, stabiliantur, ac a Principe confirmentur; quia vero opus hoc intervenientes temporis illius aliae circumstantiae impediverunt; 1652. hoc idem sancitum repetitur, Commissarii delegantur, et illis solutio decernitur; Commissarii hi 1653. 15-a Junuarii Albae celebratis Comitibus opus suum exhibuerunt, quod discussum, statuum voto rati habitum a Principe eodem anno 15-a Martii principali Diplomate confirmatum *Approbatas Constitutiones Regni Transsilvaniae constituit.* b) Ut pericula Transsilvaniam post cladem Polonicam, et exauthorationem Georgii 2-di Rákóczi in dies majora premebant, ita ad haec declinanda pro adjunctis rerum latae leges necessario crescere debuerunt, et

quia pericula nonnunquam extrema erant, hinc et articuli plurimi, libertatibus incolarum multum noxii sunt conditi. Superatis tandem malis Status cum Principe Michaële seniore Apafi eo suam curam converterunt, ut articulos ab emanatione Approbatarum deinceps latos a praejudiciosis sejungant, ac pro futuro valituros in unum codicem congerant; hoc fine itaque 1668. 20-a Aprilis condito articulo 33. Commissarii sunt denominati, qui perfectum opus Comitibus 1669. 15-a Januarii Albae celebratis praesentarunt, quod a Statibus serio ventilatum, et suo loco relictum Principis privilegio approbatum 4-ta Martii ejusdem anni *Compillatas Regni Transsilvaniae Constitutiones facit.* — c) Opus utrumque quinque partibus constat, et parte quidem 1-ma Religionis, et Ecclesiarum negotia. 2-da Principis, statuum, et Fisci. 3-tia Negotia Regnicolarum. 4-ta Juridici processus ordines continet. 5-ta Utriusque operis pars mera edicta exhibet. d) Approbatarum pars 1. titulos 10. 2-da 16. 3-a 86. 4-ta 20. 5-ta vero Edicta 103 continet. e) Compillatarum vero pars 1. titulum unum in 10. articulos divisum, 2-da titulos 4. 3-a 16. 4-ta 17. 5-ta vero Edicta 51. numerat. Singuli porro utriusque operis tituli in articulos unum, vel plures dividuntur. f) In margine utriusque operis singulo titulo, et ar-

ticulo, item edicto adjiciuntur anni illorum Comitiorum, in quibus articuli sunt lati. Si vero annus nullus exponatur, argumento est: articulum talem esse illorum Comitiorum, in quibus Codices hi discussi, et suo loco relictii sunt; proinde g) Articuli, qui Approbatis, et Compillatis Constitutionibus inserti non sunt, nec in illarum contextu, ut earum fontes provocantur, vi destituti pro Historico solum usu deserviunt. h) Modus Codicibus his complexas leges citandi sequens est: Approbatæ Constitutiones designantur litteris initialibus majoribus A.C. Compillatæ Constitutiones vero C.C. majoribus, tum his litteris subjicitur numerus partis, huic si è 4. primis partibus sit locus citandus, subnectitur t. minus titulum denotans tum tituli numerus, dein littera a. minor, articulum exprimens, et tandem si titulus pluribus constet articulis, articuli numerus adjicitur, si vero unico tantum expediatur articulo titulus citandus, tunc post a minus ponitur un. v. c. A.C. 1. t. 1. a. 3. vel C.C. 2. t. 4. a. un. et enunciatur sic Approbatarum Constitutionum partis primæ, tituli primi, articulo tertio; vel Compillatarum Constitutionum partis secundæ, tituli quarti, articulo unico. Si vero e quinta parte citandum sit edictum aliquod, post numerum partis ponitur e. edictum significans, tum edicti numerus subjici-

tur. v. c. A. C. 5. e. 3. vel C. C. 5. e. 10. enunciaturque: Approbatarum Constitutionum partis 5-tae edicto tertio. vel Compillararum Constitutionum partis quintae edicto decimo.

2. Post annum 1669. perinde multi articuli sunt lati ad haec usque tempora, qui Novellares audiunt; in horum Citatione ponitur *α*. minus articulum significans, huic numerus adjicitur, tum annus, dies, et locus Comitiorum, in quibus est latus, v. c. a. 6. de 20-a Aprilis 1696. Albae Juliae lato. 3) Siculi suas constitutiones in Congregatione sua nationali sub praesidio Vajvodarum Stephani Dobó, et Francisci Kendi 28-a Aprilis 1555. in oppido Udvarhely celebrata conscripserunt; — anno vero 1559. in Comitibus Albae Juliae 12-a Julii celebratis quaedam Statuta perpetui privilegii vim habitura pro Siculis sunt lata. Denique nonnulla ipsorum Statuta in Schaesburgensibus Comitibus 1562. 20-a Junii celebratis sunt edita, quae triplicis Ordinis Statuta ipsorum jura singularia exhibent: legi possunt in Libello: *A' Nemes Székely Nemzet Constitutioni* inscripto 4) Saxones Statuta sua in unum compilata Stephano Báthori Poloniae Regi, et Transsilvaniae Principi per ablegatos suos confirmanda exhibuerunt, qui illa privilegio suo de 18-a Februarii anni 1583. edito confirmavit, et publici Juris hodieum vigen-

tis fecit, videri possunt in Codice legum Approbatarum post Novellares Articulos adjecta.

§. 55. *Privilegia.* — In negotio validitatis privilegiorum per Principes hujus periodi concessorum sequentia notari merentur, et quidem 1) Joannis Sigismundi Zápolya, et Isabellae Reginae donationes durante beneplacito factae velut temporaneae cum morte horum Principum expirarunt; imo Concluso Comitiorum 1571. 19-a Novembris celebratorum etiam invalidatae sunt. 2) Stephani Báthori Regis Poloniae, et Principis Transsilvaniae Literae Donationales statutoriis destitutae, nec deinceps suppletae nullae sunt vi articuli anni 1584. 24-ta Aprilis lati ob defectum statutionis. 3) Michaëlis Vajvodae Privilegia cassata sunt Art. 1600. 25-a Octobris latis, demtis nobilitaribus, et donationalibus, de quarum securitate assecurati sunt milites a praefato Vajvoda recedentes. A.C. 4. t. 13. art. 8-o 4) Moysis Siculi privilegia cassata sunt 1607. 21-a Septembr. A.C. 4. t. 13. a. 8. — 5) Sigismundi Rákoczi donationes a 22-a Jan. 1607. usque 8. Febr. 1607. quo Gubernatoris totius Principatus munere fungebatur, perpetuo jure factae sunt annullatae art. anni 1607. 22-a Junii, ejusdem privilegia post renunciatum 1608. sub initio Martii Principatum edita invalida declarantur 3-a Martii anni 1608. latis articu-

lis. 6) Georgii Basta, et Commisariorum cassantur privilegia 21-a Septembris 1607. 7) Gabrielis Báthori privilegia a die 1-a Februarii 1510. sub sigillo apud Cancellarium Stephanum Kendi notorium existente edita, nisi deinceps confirmata fuissent, invalidata sunt art. anni 1610. et A. C. 4. t. 11. a. 3. — 8) Catharinae Brandenburgicae privilegia sine Cancellarii subscriptione, et absque Consilii consensu edita art. 1. anni 1630. 25-a Januarii sunt invalidata, 9) Stephani Bethlen, post resignatum Georgio Rákóczi 1. Principatum edita, invalidata sunt 30-a Decembris 1630. 10) Georgii Rákóczi 2. post resignationem edita art. 19. anni 1659 24-a Maji lato sunt annullata. 11) Acatii Bartsai collationes, (demptis armalibus) nisi deinceps confirmatae fuissent art. 16. anni 1660. 24-a Decembris lato sunt invalidatae, deinceps anno 1684. 8-va Martii a. 17. lato omnia huius privilegia indiscriminatim velut illegitimi Principis sunt cassata. 12) Joannis Kemény velut a Porta Ottomantica non confirmati Principis Privilegia a. 16. 1662. 10-a Martii condito sunt rescissa. 13) Michaëlis Apafi Donationes post Cancellariatum Joannis Bethlen editae, per Cancellarium, vel Secretarium non subscriptae, nisi in formam novae Donationis redactae sint, cassantur art. 1667. 20. Aprilis lato 16-o. — 14) Emerici Tököli Usurpa-

toris Privilegia, siqua existerent, nulla sunt.

§. 56. *Rationes renunciatae protectionis Ottomanicae.* — Abdicatae protectionis Ottomanicae et assumtae Austriacae rationes, si huius periodi vicissitudines expendamus, sequentes fuisse comperiemus; quod 1) Contentiones inter Regni Proceres principatum ambientes, variantesque nonnullorum Principum animi, ministrorum principalem dignitatem, cum principalium suorum periclitatione anhelantium arte concitati, motus internos cum salutis Civium manifesto periculo conjunctos saepissime excitaverint, qui protectrici Portae Ottomanicae multas molestias facessiverunt: Unde factum est: 2) Ut, dum haec turbas compositura militem suum expediret, hic principatum et exactionibus, et ingenti captivorum caterva educta, aerae, annona, pecore, et homine evacuaverit. 3) Contribuentium Agricolarum numero extenuato nobiles quoque tributo subjici debuerint, insuper protectionale quantum Turcis pendi solitum, post exauthorationem Georgii 2. Rákoczi, arbitrio fulgidae Portae, in tantum auctum sit, ut ad illud ferendum plebe contribuyente insufficiente, Nobiles Magnates, et Princeps ipse notabilem proventuum suorum partem, leniendis Turcarum animis immolare debuerint. 4) Occupata per Leopoldum Magnum potiori par-

te Hungariae, Turcarum vires in Hungaria deficere, furor vero in Transsilvanos in tantum exardere coeperit, ut Principi referretur, Portae Decretum esse, ut abducta potiori nobilitate in saevam Captivitatem, Transsilvania in Turcicam Provinciam convertatur. Denique 5) Cum mater Hungaria, filiae Transsilvaniae arcto semper sanguinis, mutuae consuetudinis, vitae libertatis, Religionis, et legum fundamentalium identitatis vinculo juncta sit, inconsultum fuisset, diversis parere Dominis, ac Protectoribus, vires enim divisae cito consumuntur. —

Periodus Quarta.

Exhibens Transsilvaniam sub Augusta Domo Austriacae.

§. 57. Cum recepta 1686. 2-a Septembris a Turcis Buda, majorique parte Hungariae a jugo Turcico liberata, in contestandum gratum animum, Hungari in Comitibus Posoniensibus, haereditariam successionem in neo electum Josephum primum, illiusque masculos haeredes juxta primo genituram transtulissent, Principe Michaële juniore Apaffi post pacem Karloviczensem 1699. ictam, qua Transsilvania in protectione Leopoldi relictæ est, Principatu ea lege se abdicante, ut annua 12. mille flo-

renorum pensio ipsi, et si deficeret, uxori suae solvatur — Status, et Ordines exemplo Hungarorum permoti, haereditariam successionem perinde in Josephum primum transtulerunt. Unde nova Augustissimorum, ut docet articulus 1. 1744. Principum haereditariorum Austriacorum epocha initium sumit.

§. 58. I. *Leopoldus Magnus* ab anno 1699. usque 1705. 10-a Maji, quo supremum diem obiit, Transsilvaniam Filio jure haereditario acquisitam gubernavit.

II. Mortuo vero Leopoldo *Josephus* edito Diplomate assecuratorio regendo Principatui 1705-o manus admovit, ac eam rexit usque 13-ium Aprilis 1711. quo vivere desiit. Sub Augustissimis his Principibus regnum utrumque, signanter ab initio 1703, tumultu Rakocziano efferbuit, usque 1711. 29-am Aprilis, quo conventio Szathmariensis per Leopoldi Magni Viduam Eleonoram, Josepho exspirante, subscripta motus composuit, regnoque desideratam quietem his Conditionibus restituit:

- 1) Si Rákoczi Franciscus intra 15. dies, vel per se, vel per legatum pace subscripta fidelitatem Regi legitimo juraret, ad arces suas militem Caesareum admitteret, gratia vitae, et bonorum ei salva esset, ita quidem, ut si extra regnum vitam agere vellet, proventus bonorum in Hungaria possessorum percipere

possit, filiosque Josephum, et Georgium a Caesare recipiat. 2) Singulis his motibus implicitis generalis amnestia ea lege sit, ut *a)* Singulis ademta bona restituantur. *b)* Regni leges, jura et libertates regnicolarum inviolata maneant. *c)* Jura quoque libertates, et leges trium Transsilvaniae nationum, in immediata Principatus subjectione, immutata conserventur. *d)* Munera publica Regni, dignitates, et Officia, Ecclesiastica, prout hactenus, ita deinceps quoque Rex conferat indigenis bene meritis Patriae filiis. *e)* Protestantibus salvum sit legale Religionis exercitium *f)* De privilegiis Cumanorum, Jasygum, et Hajdonicalium oppidorum in futuris Comitiis cognoscatur. *g)* Viduabus, et Orphanis hoc bello interemtorum bona non vendita illico restituantur, de venditorum vero restitutione in futuris Comitiis determinetur. Hac Conventione publicata Carolini 10. millia armatorum arma deposuere, Rákoczio vero, et eius sociis exilium praeplacuit, et spe vana altus apud Turcam obiit.

III. *Carolus VI-tus* Imperator, Hungarorum Rex 3-us, Transsilvaniae hoc nomine primus haereditarius Princeps, audita, sine masculino haerede decedentis fratris sui morte, ex Hispania Viennam advolavit, et 12-a Martii 1712. missa assecuratione, receptoque homa-

gio caeptas Regni habenas tenuit usque annum 1740. 20-mum Octobris. Cum Turcis duplex bellum gessit, alterum duce Principe *Sabaudiae Eugenio* propter violatam pacem *Karlovicensem* cum auctione *Provinciarum* anno 1718. 21-a *Julii* pace *Passarovicensi* compositum; alterum duce *Sekendorfio* 1736. in societate *Russorum* gestum, et 1739 pace *Belgradensi* cum amissione minoris *Valachiae*, et *Serviae*, priori pace partarum, inita finitum.

IV. *Maria Theresia* Carolum, vi sanctionis pragmaticae 1724. roboratae, in regimine excepit filia *Maria Theresia* 1740. 21-a Octobr. et regnavit usque 29-um *Novembris* 1780. Corregentem prius maritum *Franciscum Lotharingiae Ducem*, et Imperatorem, hoc vero mortuo filium *Josephum* 2-dum adeptavit. Ob sanctionem pragmaticam plurimos experta est hostes, nam *Borussus* inferiorem *Silesiam*, *Bavarus* *Austriam*, *Hispani* *Austriacas Ditiones* *Italicas*, *Galli* denique, et *Saxones* *Bohemiam* jure haereditario praetendentes illam armis sunt aggressi, quibus *Magna Mater Maria Theresia* *Insurgentes Hungaros*, et *Transsilvanos* in *Comitiis inauguralibus* vitam, et sanguinem pro legitimo suo Rege, et Principe offerentes, tum socios *Anglos*, et *Hollandos* eo cum successu opposuit, ut his omnibus pace *Aquisgranensi* 1748. cum agnitione pragmaticae sanctio-

nis, et exigua decurtatione Provinciarum suarum (nam Borusso partem Silesiae, Hispanis vero Ducatus Parmae, et Placentiae cessit) icta liberata sit, serius cum Borusso Septennale ipsi bellum fuit, quod *Hubertoburgensi* pace absque ulla diminutione Provinciarum est compositum 1763. tandem 1778 cum morte Maximiliani Bavariae Ducis Provincias inter Oenum, et Danubium a Sigismundo quondam Imperatore, Antecessoribus ejus collatas titulo feudi tenentis, Borussus praedictas Provincias jure ad ipsum spectare asserens arma in Mariam Theresiam sumisit; verum 1779. pace *Tessinensi* cessâ Borusso Bavariâ finitum est.

V. *Josephus* 2-dus 1780. cum initio Decembris plenum Regimen adeptus regnavit. que 20-a Febr. 1790. Bellum habuit cum Belgis foederatis ob denegatam per Scaldim Austriacis navigationem, quod cum initio statim, Belgis cedentibus, pace 1785. icta sopitum est. Alterum cum Turcis in societate Russorum propter Tartariam, et Crimeam bellantium *Duce Koburg* 1788. exarsit; sed huic *Josephus* immortuus est. Seditiones itidem duas est expertus, alteram Belgarum Austriacorum innovationes *Josephi* aegreferentium; alteram Rusticorum Transsilvanorum *Duce Hora*, jugum coloniale excutere tentantium, et haec edi-

cto liberae Colonorum migrationis 1785. edito, illa vero revocationi omnium innovatorum, demtis edictis tolerantiae, liberae migrationis, et Parochiarum regulationis, 1790. 28-va Januarii subsecutae causam dederunt.

VI. *Leopoldus*. 2-dus Decedenti sine prolium solatio Josepho 2-do vi pragmaticae sanctionis successit Frater Leopoldus 2-dus Hetruriae Dux 1790. Hic restitutis antiquis Regnicolarum libertatibus, in Comitibus Claudio-politanis mense Novembri celebratis recepto homagio, et nuncupato, per Plenipotentiarium suum assecratorio juramento regnavit usque 1-um Martii 1792. quo e vivis decessit. Bellum Belgicum, data omnibus amnestia 10-a Decemb. 1790. Turcicum vero pace *Systoviensi* 1791. 4-a Augusti stabilita, qua Tractatus ab anno 1739. inter duas Aulas initi in vigore relictus sunt, et Provinciae Turcis hoc bello ereptae restituantur, composuit.

VII. *Franciscus* 1-mus gloriose regnans 1792. 1-ma Martii mortuo Patri sub nomine Francisci Secundi Romanorum Imperatoris succedens bellum Gallicum feliciter coeptum, varia fortuna continuatum, fortiter sustinuit, atque sublato Romano, et erecto Gallico Imperio, Austriae Imperatoris titulum assumpsit 1806. nihil, quod populorum felicitati contulit, inter Martis strepitus quoque intentatum reli-

quit adeo, ut merito populorum suorum Pater dici, haberique debeat, cui vitam longae-
vam semperque sospitem omnes boni precantur.

§. 59. *Administratio Publica Politica.* — Sub Augustae Domus Austriacae haereditario regimine publicae administrationis summa penes Excelsum Regium Gubernium fuit, quod in gravioribus negotiis coactis Comitibus statuum vota Principi proponendo naevis occurrit.

Regii Gubernii mutationes hac Periodo factas quod respicit, illae huc recidunt: — 1-o) Sub Rákóczianis motibus multa ejus membra defecerunt, multa etiam vivere desierunt; proinde Gubernatore Georgio Bánffy 1708, fatis cedente 1709. Deputationi Decemvirali e tribus Nationibus delegatae est commissa cura Provinciae. — 2-do) Règnante Carolo 6-to 1713. sub praesidio neo-electi Gubernatoris C. Sigismundi Kornis Gubernium instauratur, et 3-o) Instaurato 1716. Episcopatu R.Catholico Transsilvaniensi, Episcopus more antiquorum in Sacro hoc Senatu Sedem, et votum obtinet, et quidem juxta B. Resolutionem de 13-a Martii 1721. editam, primo a Gubernatore loco. — 4-to) Tabula Regia, sub distincto Praeside Gubernialis Consilarii Characterem gaudente, continua reddita, Statuum Praesidens, sub cujus praesidio Tribunal hoc

olim in terminis Octavalibus confluebat, in Consilio Guberniali pro Consiliario relinquitur; 1755. 17-a Julii edito Rescripto Regio. — 5-o) Sub Augusta Maria Theresia 1760. et Exactoratus Provincialis Praeses, et Supremus Commissarius Provincialis inter Consiliarios Guberniales referuntur. — 6-to) Sub Josepho 2-do 1783. 30-a Julii, qua Supremum forum tribus supernumerariis Consiliariis Referentibus est auctum. 7.) 1786. Rescriptis Regiis de 16. et 23. Januarii editis Gubernium sub Ordinario Gubernatoris praesidio in Politicum, et Judiciale divisum fuit ita, ut in utroque 8. Consilarii Referentes sint et quidem sub Vice Praesidio in Politico — Thesaurarii, in Judiciali vero Statuum Praesidentis. — Senatus Politicus eodem anno 8-va Augusti edito Rescripto uno Consiliario Ecclesiastico est auctus. 8.) Post obitum Josephi 2-di 1790. 1-ma Maji sublato ordine Josephino, duplex Senatus in unum coaluit, et 1793. Numerus Consiliariorum ad 12. est reductus, ita, ut ex his 10. sint Referentes, singulo Referenti datus est Secretarius, et Concipista; quibus accedunt Secretarius, et Concipista Fundationales, item Praesidiales, et trium Departamentorum Directores adeo, ut Concipistae 11. Secretarii vero 15. sint, Cooperatores praeterea fuerunt: Expediturae, et Protocolli Adjuncti, cum 42.

Salarisatis Cancellistis. — 9-o) Gubernio in Politicis adstiterunt. a) Antiquo more Supremi, et Vice Officiales Circulorum, qui accepta mandata effectui dabant, aut occurrentia graviora Circuli negotia in Marchalibus Congregationibus discussa exequenda procurabant. b) Sub Augusta Maria Theresia 1764. introductis Tabulis continuis negotiorum Politicorum, aequae ac Judicialium procurandorum cura commissa est. c) Josephus 2-dus medio Rescripti Regii de 3-a Julii 1784. Principatu toto sine discrimine Nationum in 11. Comitatus: *Hunyadiensem, Cibiniensem, Fogarasiensem, Háromszékiensem, Udvarhelyiensem, Thordensem, Szólnok Interiorem, Szólnok Medio-crem, Kolosiensem, Küküllőiensem, et Albensem Inferiorem*, divisio. His porro Comitatus 1785. ad tres Districtus, utpote *Cibiniensem, Claudiopolitanum, et Fogarasiensem* reductis; Sublatis Supremis Officialibus, Districtibus Commissarios Regios cum Gubernio et Aula correspondentes praefecit; Comitatus vero dedit Ordinarios Vice Comites, adjunctos Vice Comites, Ordinarios, et Vice Notarios, Registratorem simul, et Expeditorem, et 3. Cancellistas, qui omnes in loco Praetorii degentes, continuum Officiolatum efficiebant, atque altiora mandata, et negotia publi-

cam rem tangencia per processuales Ordinarios, et Vice Judices Nobilium effectui dabant; Marchalibus Congregationibus ad casum, si graviora negotia occurrerent, aut ablegati ad Diaetam mittendi forent, relegatis.

Res tributaria administrabatur per Circulares et Districtuales generales Perceptores ita, ut Circulares in Comitatus collectum tributum generali Districtuali Perceptorum administrarent, qui ex illo ad Commissionem Regii Commissarii erogabat eroganda. — d) Magistratus Civici perinde a Commissariis Regiis dependebant. — e) Josepho 2-do vita functo 1791. antiquus, qui tabulas continuas praecebat, administrationis Ordo est restitutus, et hinc repetenda ratio latorum anno 1791. articulo 10, 11, 12, 13, 14, 15, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 32.

§. 60. *Justitiae Administratio.* — Suprema cura hujus quoque Supremo Dicasterio Regio Gubernio incumbere hac Periodo, cujus vicissitudines in Ordine administrationis Politicae praemisimus.

Quantum vero reliquas administrationis Justitiae mutationes respicit, illas Ordine sequenti enarrabimus, et quidem 1) Jam sub initio acceptatae protectionis Austriacae, de celeriori justitiae administratione solliciti Status, in Ordine Alvinczianae Resolutionis, quoad casus

adpellationum, et recursus aliquam inviatio-
nem obtinuerunt. — 2-do) Introducta haeredi-
taria successione, compositisque intestinis mo-
tibus 1728. sub praesidio B. Andreae Szentke-
reszti Regnicolaris Deputatio est ordinata, quae
media accelerandae justitiae administrationis
inveniret, ac proponeret, hujus operatum re-
flexionibus Statuum, R. Gubernii, et Tabulae
Regiae dilucidatum, ubi Divo Carolo 6-to an-
no 1731. substratum fuisset. 1735. Tabula Re-
gia Continua reddita sub distincto suo Prae-
side, 1737. Instructione, quae Carolina dicitur,
in meliorem Ordinem redacta Mediae consi-
dere jubetur; inde vero M.Vásárhelyinum est
translata. Carolinae Instructioni 1777. substi-
tuta est Theresiana. Denique 1786. Tabula Re-
gia Cibinium translata in duos divisa Senatus
revisioni causarum e Tabulis Districtualibus,
et Sedriis Comitatusibus transmissarum se
impendit. 1791. reducto antiquo ordine judi-
ciario pristinam recepit formam, et sedem. —
3-o) Sub Augusta Maria Theresia 1762. Prae-
side Comite Adamo Nemes ad tollendam re-
moram, in administranda justitia observatam,
nova Commissio ordinata, ubi integrum no-
vum codicem legum compilasset, opus com-
pluribus difficultatibus obnoxium, 1764. intro-
ducendis in locum vigentium in Comitatusibus,
et Districtibus Hungaricalibus generalium,

partialium, et filialium, apud Siculos Generalium, et Vice Sedriarum Tabulis continu-
 is ad negotia politica aequae ac Judicialia tra-
 ctanda destinatis ansam praebuit. 4-o) Josepho
 2-do jubente 1786. Judiciorum Ordo, longe
 aliam a priore induit faciem; nam a) Supre-
 mae decisionis Forum statutum est R. Guber-
 nium Judiciale. b) Appellatorium vero Tabu-
 la Regia in duos, ut vidimus, Senatus, divisa.
 c) Pro majoris momenti causis, quales erant:
*Octavales, universim longae litis, coram Fo-
 ro Productionali agitandae* via primae instan-
 tiae decidendis duas Tabulas Districtuales, ut-
 pote: *M. Vásárhelyiensem* pro Comitatus Ci-
 binien- si, Thordensi, Fogarasiensi, Háromszé-
 kiensi, Udvarhelyiensi, et Rüküllőien- si, ac
Claudiopolitanam pro Comitatus Hunyad,
 Alba, Kolos, et utroque Szólnok erexit. — d)
 Pro minoribus causis nomine *Sedriarum* in
 singulis Comitatus singula Fora Continua ere-
 xit subalterna; in Civitatibus, et oppidis Ma-
 gistratus locales horum fororum vicem agebant.
 Pro Colonorum causis decidendis Fora Domi-
 nalia deserviebant, ac ex omnibus his foris
 causae via appellationis transmittabantur ad
 Tabulam Regiam; pro Suprema decisione ve-
 ro ad Regium Gubernium deducebantur. e)
 Causae Criminales indiscriminatim omnes, prae-
 ter Criminis laesae Majestatis, in foris subal-

ternis agitabantur contra Nobiles aequae, ac ignobiles motae, et Nobilium ad Tabulam Regiam, ignobilium vero ad Districtualem transmittabantur, salvo in casibus poenae mortis Nobilibus ad Regium Gubernium, ignobilibus vero ad Regios Commissarios relicto recursum.

f) Sub Leopoldo 2do sublatis his omnibus foris, citra Comitiorum consensum introductis, antiqua Judiciorum forma, et fora sunt restituta. Unde articuli anno 1791. lati a 39. usque 48. de modo procedendi in causis sub Josephino ordine agitatis, ast executione nondum consummatis agunt.

g) Causae fori Ecclesiastici quoque foris saecularibus per Josephum attributae articulo 34. 1791. sunt restitutae.

h) Anno 1747. pro causis montanisticis, et metallurgicis decidendis est erectum Judicium montanum Zalathnense, anno vero 1753. art. 4to uno Assessore a parte Nationis Saxonicae est auctum. Hic advertendum, quod sub Josephino Ordine causae hae ad Tabulam Regiam sint transmissae, inde vero ad R. Gubernium; quare in utroque foro Consiliarii Chemiae, et Metallurgiae periti erant constituti. Res enim montanae, et Camerales sub Suprema Thesaurarii Inspectione per Inspectores Camerales; Res vero montanisticae per Supremum Magistrum, ejusque adjunctum Administratorem Vajda Hunyadiensem tractabantur. Judi-

cialia vero negotia per Fiscalem Directorem ad latus Regii Gubernii adjectum dirigebantur.

§. 61. *Militia* — Jam sub Leopoldo Magno stabilior militia sensim erigi coepit. a) Ex praesidiariis enim Stipendiatis, qui hajdones, et Plajasones vocabantur, constantis militiae regimen unum pedestres sub Cura proprietarii C. Adami Babocsai 1702. fuit erectum, quod per varias mutationes hodie B. Metserianum audit. b) Sub Augusta Maria Theresia demandata insurrectione, ob lucem pestiferam, et pecuariam impedita, 2000. homines sunt imperati pro completionē legionum Hungaricarum, qui ad intercessionem Statuum 1742. duo nova Regimina Transsilvanica genuerunt, alterum pedestre Gyulaianum, hodie B. Spélnyi; alterum equestre C. Kálnoki, hodie Archi Ducis Josephi: — quae hodie militiam campestrē efficiunt, cui Benignum Regulamentum 12. punctis constans datum est 1759. 1.ª Novembris. Accessit huic militiae intertenendum, ac ideo in Transsilvania stativans Regimen unum equestre Germanicum. Tum cum initio hujus saeculi erectum regimen pedestre Vaquant ex Hungaris, et Transsilvanis conservandum. c) 1762. metu Tartarorum impulsa Augusta Maria Theresia limites Monarchiae suae limitaneis militibus firmare statuit, quare et Transsilvaniae fines

Valachiae, et Moldaviae conterminos ex Siculis, et Valachis erigenda militia stipari jussit. Unde anno eodem factis dispositionibus, duo regimina pedestria Siculica, et octo cohortes equitum ita erexit, ut Legio pedestris 1-a in Sedibus Csik, Gyergyó, et Kászon. 2-a vero in Sede Háromszék cum Miklosvár, et Bardocz constitueretur: his porro legionibus intermixtis e primipilis Siculis octo praedictae Equitum Cohortes sunt creatae, quae non leve detrimentum ob ignorantiam linguae patriae Officialium sibi datorum passae 1764. in constantem ordinem sunt redactae. d) Eodem anno 1762. est erectum 2-um Valachicum Regimen in valle Rodna, quod anno 1783. est auctum accessione dominii Borgó a Familia Illustrissimorum Comitum Bethlen Cambio accepti. e) 1765. est erectum Regimen 1-um Valachicum a Porta ferrea usque Coronam per fines Valachiae protensum. f) 1762. et 1765. octo Cohortes Equitum Valachorum sunt a Districtu Kővár incipiendo potissimum e Sclopetariis, Darabantonibus, unius sessionis nobilibus, salicidis, et Sedis Aranyos nonnullis Nobilibus, et Libertinis Siculis; Oppidornm item Egerbegy, et Gyéres Thordensis, Tövis, Vajasd, et Borbánd Albensis, Dobra et Lósád Hunyadiensis Comitatum Civibus, et Nobilibus, ut et potioribus Boëronibus Districtus

Fogaras erectae quae tandem 1775. ad 4. cohortes reductae equitibus Siculis sunt adjectae adeo, ut hodie unum regimen constituent: huic militiae B. Regulamentum est datum 24-a Martii 1764. 70. articulos continens.

g) Tota haec militia velut praesidiaria regitur ab uno supremo Armorum Praefecto, juxta B. Diplomatis Leopoldini punctum 17-mum Germano, cui adjutorio sunt Divisionum, et Brigadarum Commendantes Generales, et pro diversitate negotiorum diversa subordinata officia; Disciplinae militari invigilat propria cujusvis Regiminis Praefectura, quarum quidem fixae Sedes quoad statariam militiam, erant: a) B. Mecsérianae Legionis Claudio-poli, nunc Bisztricii. b) B. Splényiana Cibi-nii. c) B. Vaquantianae Coronae, nunc Claudio-poli, Archi-Ducis Josephi N. Enyedini, Germanici BIRTHALMAE, Limitanearum vero Praefecturae Sedes sunt, et quidem primae Siculicae Legionis pedestris Csik Szereda, alterius Rézdi Vásárhely, equestris Seps Szent György, Valachiae Legionis 1-mae Orláth, 2-ae Naszod, Insuper Alba Carolina Tormentariorum Thor-da — curriferorum Sedes est. Equatium est Mus-nae. Ut nobiles juvenes ad honores militares excitentur 1760. Augusta Maria Theresia Turmam Praetorianam Hungaricam ex Hungaris, t Transsilvanis instituit. — Pro acuendis por-

ro militarium Officialium animis ordinem The-
resianum 1757. pro civili statu vero S. Regis
Stephani 1764. in tres classes divisos induxit,
Pro limitanea militari juventute Scholas ere-
xit *Naszodini, Orlathini*, Siculis suis scholis
alioquin provisus, hodiernus gloriose regnans
Princeps *Kézdi Vásárhelyiense institutum*
littetarium erexit, ut Germanicam lingvam quo-
que propriam reddere valeant.

§. 62. Quaevis Religio suos habet Anti-
stites, qui pastoralis cura fidelium suorum oc-
cupantur, hos R. Catholici, et Graeci Episco-
pos, protestantes vero Superintendentes di-
cunt negotia in publicam administrationem
influxum habentia Regio Gubernio repraesentantur, ethuius dispositione terminantur. Ne-
gotia Ecclesiastica, Fundationalia, et Littera-
ria, altiore opem requirentia, Catholicorum,
qui instaurato 1716. Albo-Julensi Episcopatu,
munificentia Regia etiam Capitulo sunt au-
cti, in Excelsa Commissione Ecclesiastico Lit-
teraria per Josephum 2-um erecta nomine R.
Gubernii expediuntur. Reliquarum receptarum
Religionum vero in Supremis suis Consisto-
riis, et Generalibus Synodis definiuntur. Ce-
lebre et illud hic occurrit, quod Unio Valacho-
rum 1697 introducta floruerit sub suis Epis-
copis, quorum Sedes Alba-Julia, quae olim
Archiaepiscopalis erat, fundato Episcopatu U-

nitorum Fagarasiensi 1724. Fagarasium inde 1738. Dominii Szamosujvariensis, et Possessionis Bessenbach in dotem hujus Episcopatus cessorum, cum dominio Balásfalvensi facto Cambio, Balásfalvam munificentia Caroli 6-ti translata, ac Cooperatoribus Patribus Basiliensis, et Theologo e Patribus societatis Jesu pro inviatione necessaria dato aucta; circa annum 1748. novatorum factionibus tantopere turbata fuerit, ut anno 1761. Disunitis quoque Episcopus Coronae habitaturus debuerit concedi, qui subinde Cibinium Sedem transtulit, ubi hodiernus quoque residet 1791. art. 60. libero etiam exercitio donati sunt; mox 1807. Unitis Capitulum in locum deficientium Patrum Basilianorum per Episcopum Joannem Babb, accedente votis optimi Praesulis Clementissima Regia Confirmatione, fundatum est. Disunitis vero ad latus Episcopi Consistorio e Sacris Praeconibus Cibiniensibus constante instructis Cibinii Seminarium, et Ordinandorum Scholae erigendae jussu regio desiderantur.

§. 63. *Scholae.* — Alma pace sub Paterno Austiaco regimine stabilita, Musae Dacis laetiores in dies domiciliis augeri coepere.

1. Sub Leopoldo Magno Patribus Societatis Jesu reductis, Convictui Nobilium, et Seminario Claudiopolitano instauratis Academia Bathoriana addita, ac Mariae Theresiae materna

clementia pristino flori restituta, imo ampliata est Juris Cathedris, sub Josepho 2-do Theologica facultas quoque huc translata erat. Leopoldi 2-di clementia Foundationes Seminarii, et Convictus incrementum notabile accepere, pietate quoque nonnullorum Patriae filiorum Instituta haec multum adjuta sunt. 2) Gymnasia sensim Claudiopoli, Albae, Cibinii, M. Vásárhelyini, Udvarhelyini, Csik Somlyoviae, in Kanta, Balásfalvae, Bisztricii potissimum cum adjunctis Seminariis erecta sunt, quorum ope litterae multum propagari, et Religio firmari coepit. Sub Augusto gloriose regnante accessit Gymnasium Zalathnense, 3) Sub Josepho 2-do Normales quoque Scholae sunt introductae. 4) Lycea Episcopalia cum Cleri Junioris Seminariis Albae, et Balásfalvae sunt introducta, quae sub Josepho ad generalia Leopoliense, et Tyrnaviense Seminaria translata, sub Leopoldo 2-do suas sedes receperunt. 5) Augusta Maria Theresia pro ampliori comparanda scientia Academiam Viennensem Hungaris, et Transsilvanis aperuit. 6) Reliquarum Religionum quoque asseclae florentes suas scholas obtinuerunt; nam a) Reformati translato Alba Enyedinum Collegio, Enyediense Collegium celeberrimum reddiderunt; subinde Claudiopolitanum aemulari coepit; tum M. Vásárhelyiense, et Udvarhelyiense, prima assequi contendunt: — Gym-

nasia Szász-Városiense, Déésiense, et Zilahien-
se bonos altioribus Collegiis Cives praeparant.
b) Unitarii Claudiopoli primum habent Col-
legium, quod sequuntur, ac Civibus ditant Thor-
dense, et Kereszturiense Gymnasium. c) Sa-
xonibus primaria Gymnasia sunt Cibinii, et
Coronae; his Cives litterarios reliquarum Ci-
vitatum Scholae suppeditant. d) Valachis Na-
tionales aliquot scholae paganae sunt erectae
suis Directoribus subordinatae.

§. 64. *Commercium.* — Quod commer-
cium concernit, in hac etiam parte sub Au-
gustissimis haereditariis Principibus Transsil-
vaniae multum prospectum est; nam a) Ad
Rubram-turrim, ducens in Valachiam, sub Ca-
rolo 6-to, agente Generali Steinvillae, eminens
via duobus propugnaculis *Straszburg*, et *Per-
san* provisa est aperta; sub Josepho 2-o Bor-
goiensis strata, ac sub hodierno gloriose re-
gnante est consummata, Salinares praeterea,
et commerciales viae per totum Principatum
structae. b) Tricesimae inter Transsilvaniam,
et Hungariam sublatae, c) Cambialis Norma
54. articulis constans per Augustam Mariam
Theresiam introducta. d) Eadem Clementis-
sima Mater 1772. 7-a Octobris contra dolosos
debitores, et decoctores procedendi normam
praescripsit. e) Eodem anno cridalem normam
procasualiter lapsis mercatoribus edidit. f) Glo-

riose regnans Augustissimus vero articulis inauguralibus 1792. modum, qualiter processus debiti contra nostros in exteris ditionibus inchoari, decidi, et exequutioni dari debeant, praescripsit.

§. 65. *Jurisprudentia.* — Hac Periodo Comititia quidem plurima pro negotiis regni in Ordinem redigendis sunt celebrata, praesertim sub Carolo 6-to, et Maria Theresia, ac modo gloriose regnante Principe, verum articuli codici legum inserti ex eo, quod confirmati non sint, nonnisi sequentium annorum inveniuntur; utpote 1) Caroli 6-ti de anno 1724. articulus, quo Sanctio pragmatica, vi cujus 1722. 30-a Martii Status successionem haereditariam in sexum foemineum, consequenter Augustam Mariam Theresiam ea lege transtulerunt, ut in defectu virilis sexus etiam descendentis foeminei, et quidem primo Caroli, dein Josephi, tum Leopoldi Magni juxta primogenituram vocentur. Anno 1723. 30-a Decembris a Carolo confirmata, per Status, et Ordines in Comititiis 1724. mense Februario celebratis in Codicem legum perpetuo valitura est relata, continetur, sed articulus hic non per se, sed articulo 3-o 1744-ti insertus reperitur. 2) Mariae Theresiae de annis a) 1744. articuli 9. quibus leges de adhaesione Portae Ottomanicae, liberae Principum electionis jure praexistentes tolluntur, de successione sexus foe-

minei Domus Austriacae consequenter legitima Augustae Mariae Theresiae successione, et unionis pacto stabiliuntur, Leges Romano, et huic aggregatae G. Catholicae Religioni adversantes perinde e medio tolluntur, bona Societatis Jesu e registro purarum Fiscalitatum eximuntur, ac insuper articuli Comitiales ante diplomaticam Principis Confirmationem publicari vetantur. *b)* 1747. articuli 14. quibus res montanistica in meliorem ordinem redigitur, et Judicium provinciale montanisticum Zalathnense erigitur. *c)* 1751. Articuli 9, quorum 1.) bona Episcopi Transsilvaniae e registro purarum Fiscalitatum eximuntur, 2, 3, 4, 5. Desertorum militarium Fautoribus poenae, et modus eas exequendi statuitur, ac quinam possint ad militiam assumi, stabilitur. *d)* Anni 1752. a. 4. quorum 1.) de salvo conductu Juvenibus ad exterarum Universitates exituris dando regulas praescribit. *e)* 1753, 54, 55-ti. articuli 5, quorum 2-do) modus appellandi, et recurrendi; 3-o) qualiter corruptioni litteralium Instrumentorum occurrendum; 4-o) Judici montano unus a parte Nationis Saxonicae datur Assessor. 5-o) In praevaricatores auri, et argenti poenae praescribuntur, ut et processus. *f)* 1791. articuli 64. quibus Jus Publicum Transsilvaniae, antiqua administrationis forma reducta stabilitur, ac insuper qualiter in cau-

sis Josephino ordine tractatis, sed nec dum executione consummatis procedendum sit, definitur; ac denique ad novum ordinem elaborandum variae Commissiones ordinantur.

g) Insuper provisorio modo articuli 8. sunt confirmati, qui de Foris Dominalibus, Tridualibus, Sedibus partialibus, et filialibus item generalibus, et horum activitate, fraternalibus, divisionibus, de retentis Conjugum bonis, processu item pignoris, et debiti sonant; utriusque ordinis hi articuli per Franciscum gloriose regnantem sunt confirmati. — h) Plura sub hodierno Patriae Patre Clementissimo Principe sunt celebrata Comitia, ast articuli solum Comitiorum 1792-i 4. sunt confirmati, quorum 1-us de nuncupato Principi homagio, Principisque juramento; 2-dus de modo executiones sententiarum in foris exterarum Provinciarum contra nostrates debitores latarum peragendi agit, reliquis duobus, prout et sub a, b, c, d, e, reticitis articulis varii de patria bene meriti extranei indigenantur. —

§. 66. *Alia adhuc notatu digna.* — I. Ut quaestus salis navalis promoveretur anno 1721. sub praesidio Episcopi L. B. Georgii Mártonffy nautica conventio fuit introducta, vi cujus. 110. naves erectae, et nautae 770. sunt ex adjacentibus Marusio Jurisdictionum pagis

conscripti, qui navium, et nautarum numerus
diversas mutationes passus Conscriptione 1792.
per ordinatam mixtam Commissionem ad ulteri-
orem usque Statuum Determinationem ita stabi-
litus est: ut e Comitatu Albae Inferiori 422.

E Comitatu Hunyad - - - - 788.

E Sede Sabaesiensi - - - - 70.

E Sede Saxopolitana - - - - 120.

adeoque in summa 1400.

Nautae conscriberentur ita, ut e singula Jurisdic-
tione pro Casibus extraordinariis aliquot indivi-
duis plures adjicerentur, ut adeo effectivus nauta-
rum numerus 1400. cum viduabus, et invalidis
1920. capita constitueret. — Regnicolariter hoc
tractari negotium debuit ideo, quod nautae
hi ut certis beneficiis provisi, exceptionem a
regula generali ferendorum onerum, et juris
administrandi fecerint. Beneficia ipsis tributa
fuere: ut 1) A communibus oneribus publi-
cis erga taxam 1. f. 30 xr. ad Cassam pagen-
sis Communitatis, cujus gremiales sunt, sol-
vendam immunes sint. 2) Dominis terrestri-
bus pro redemptione robottarum a sessione apper-
tinentiis externis destituta 1 f. 30 xr. a Sessione
appertinentiis provisa 2. f. taxa soluta, a robot-
tis sint exempti. 3) Decimas ultra duo millia-
ria vehendas, in granis solum solvendas habe-
ant. Quod causas contra ipsos movendas re-
spicit. 1) Si illae reales, vel Criminales essent,

ordinariae quidem Jurisdictioni subsint, verum Transportus navalis Officialis voto declarativo gaudens, illis decidendis intersit, et intra 15. dies definiantur, quod si fieri nequiret, erga cautionem dimittantur. 2) Hoc idem tenendum de causis personalibus cum extraneo subversantibus. 3) Quod si vero causa personalis in negotio rei navalis exorta sit, aut vero circa excessum sub cursu servitii navalis commissum versaretur, illam Transportus Officium decadat. Has exemptiones regulat Conventio nautica anno 1748. edita. II. Quod arcis Albo Juliensis instauratae fundamenta 1715. sint posita, atque a Carolo 6-to nomen Carolinae additum. III. Quod Comitatus Hungariae nomine partium Transsilvaniae applicatarum olim venientes Máramaros, Arad, Zaránd, Közép Szólnok cum Districtu Kövár, et Kraszna Carolus 6-tus Imperator 1733 Hungariae reapplicuerit. 1741 vero Maria Theresia Comitatus Zaránd partem cis montanam e Districtibus Brád, et Halmágy constantem, Kraszna, Közép Szólnok, et Districtum Kövár Transsilvaniae restituerit. IV. Sub Augusta Maria Theresia Diplomate de 2-a Novembris 1765. edito Principatui titulus Magni est tributus. V. Quod 1769. Urbarialia puncta, quibus Colonorum praestationes regulantur, sint edita, et articulo 27. 1791 usque ad introducendum

novum Urbarium stabilita. VI. Quod 1774. 6-a Julii Normam qualiter in causis subditorum Urbarialibus procedendum sit, Augusta Maria Theresia praescripserit. VII. 1775. Comitatus Albensis in superiorem, et inferiorem est divisus. VIII. Quod Augusta Maria Theresia C. Joanni Haller, et Procuratori Simon novum codicem elaborandum concediderit, sed res effectum caruit. IX. Instructionem Criminalem ediderit. X. Asyla e medio sustulit 1770. XI. 1779. quae causae inapelabiles penes Recursum ad aulam promoveri possint, Regio Rescripto definiverit. XII. Introducto novo contribuendi systemate 1750. cum multi nobilium tributariis tabellis illati ad Augustam querelam movissent, personalis nobilitatis productionis processus ortus est; cujus tractandi B. Samuel Bruckenthal Cancellarius Provincialis, et simul Regius Commissarius Normativum in 16. punctis pro Tabulis continuis; in 10. punctis vero pro Tabula Regia elaboravit 1770. XIII. Idem systema contribuendi necessitatem erigendi Exactoratus Provincialis post se traxit. XIV. Tolerantiae edictum editum 1781. Hoc edictum Causam dedit ferendis 1791. art. 54, 55, 56, 57, 58, 59, et 60. quibus libertates 4. receptarum religionum, ut et Disunitae liberum exercitium stabiliuntur. XV. Sub Josepho 2-do 1782. Cancellaria Aulica Trans-

silvanica est conjuncta, cum Aulica Cancellaria Hungarica. Huic debetur art. 21. de creandis Consiliariis aulicis. XVI. Libera Colonorum migratio introducta 1785, haec est ratio conditi art. 26. et 27. 1791. XVII. Fundorum etiam Nobilitarium Conscriptio ordinata 1786. XVIII. Omnia politica negotia lingua germanica, judicialia vero latina tractari statuta sunt. Huic tribui debet ratio art. 31. negotia publica lingua Hungarica tractari jubentis. XIX. 1790. 28-a Januarii Josephus, praeter tolerantiae, liberae migrationis, et Parochiarum regulationis edicta, omnes suas reformationes revocavit. Hinc videri potest ratio, quod clementer annuente Augustissimo Imperatore Leopoldo 2-do Status administrationem ad antiquum pedem articulis 1791. latis reposuerint.

Licet, quantum suscepti operis Scopum respicit, haec sufficere videantur, ne tamen in aliquibus — quae in ordine praelectionum occurrunt objectis qualia sunt: Regum Coronatio, et Principum inauguratio — Regni Baronum officia — Religionis vicissitudines, mutationes in ordine administrationis Justitiae, seu forma processuum intervenientes — Contenta Andreani privilegii Saxonibus dati, et Urbarii, ac tributis ratio; clarius exponendis quidquam Auditoribus Juris deesset, illa per appendices subungere placuit.

Appendix I.

De Regum Coronatione, Regni Clenodiis, et Baronibus.

Sectio I. De Coronatione.

Coronatio Regum, corona a Sylvestro Secundo Pontifice Maximo Divo Stephano missa, adeo necessarium legitimi Regis apud Hungaros requisitum semper est habita, ut sine hac pro non legitimo haberetur.

Est autem Coronatio actus, quo ex Christiano ritu, inter Sacra post peractam Unctionem, novo Principi corona imponitur, et reliqua regalis fastigii insignia traduntur, adhibitis precibus, et solemnibus formulis. — Eam peragit Archi-Episcopus Strigoniensis; qui hac in solemnitate Sacerdotis officio fungitur, Assistentibus Abbate D. Martini, et antistite Albensi, quorum prior Diaconi, posterior Subdiaconi partes agit.

Locus electionis, et Coronationis Regum variavit; nam Sanctus Stephanus Strigonii est coronatus, alii Albae Regiae, Carolus I. in Campis Pesthanis est electus, et coronatus, coeteri dein Reges Albae Regiae et electi, et coronati, donec Alba Regia in Hostium manus deveniente, Ferdinandus I-mus locum Coronationis Posonium fixisset.

Forma Coronationis haec erat: indicebantur hunc in finem Comitia, et si Palatini Officium vacasset, is prius eligebatur, qui Comitibus praesit, et in electiva Regum periodo, primum in eligendo Rege votum depromat, — tum caeteri vacantes Regni Barones constituebantur, sic dein processum est ad eligendum Regem, quo electo, Regium Sacrum Diploma de conservandis Regni Juribus, et praerogativis, antecessorum Regum Decretis, et privilegiis conscribatur, et sigillo Regio munitum statibus Decretis inserendum tradebatur. —

Ritus inaugurationis secundum ordinem in Pontificali Romano praescriptum obtinuit, mutatis pro temporum adjunctis personis, et officialibus — Duobus autem potissimum absolvitur Uctione, et Clenodiorum collatione. —

Quando affulsit dies auspicatissima ad pompam inaugurationis proceditur in Templum S. Martini, ubi Sacra peragit Primas circumstantibus Regni proceribus, Rex vero ad summum altare progreditur, praelatis insignibus, et quidem: Crucem Cubiculariorum — pallium S. Stephani Dapiferorum, — Gladium ejusdem Pincernarum — Pomum Tavernicorum Magistris, Sceptrum Judice Curiae — Coronam Palatino praeferentibus, et decem vexillis Regnorum — ubi ingenua procumbens, inter Sacra Cerimoniarum praestito jure jurando generali, ungi-

tur in Capite, dextro pollice, vola manus, et brachio dextro, oleo Cathecumenorum — peracta unctione Rex in Sacrarium deductus paludamento S. Stephani, chyrothecis, et aureis calceamentis ornatus Regium Solium ascendit, stipante Pontificum, et Procerum multitudine. Inde ad aram progresso gladium S. Stephani tradit Metropolitanus — mox apprehendit, et vagina reconditum Regi accingit — postea Palatinus ad Supremum gradum altaris accedens, accepta e manu Primatis Corona ad Status, et ordines Regni conversus, alta, terque repetita voce Patria Lingva interrogat, vellent, cuperent, juberentne hunc Regem coronari? quum se velle, jubere, laetis vocibus acclamarent, Diadema, ab Archi-Epischo Strigoniensi at-trectantibus una Episcopis, Regio vertici imponitur, subsequente omnium applausu — ornato Sacris induciis Regi Crux, Juris Apostolicae legationis, in designandis Episcopis ab initio Regibus Hungariae a Romano Pontifice collati Symbolum traditur — dein Sceptrum Regale — pomum aureum — et vexillum addita solemni formula porriguntur. — His peractis ad Templum Franciscanorum pedibus it Rex, coronam in Capite gestans dextra Sceptrum, sinistra pomum tenens, pallio S. Stephani indutus, et gladio ejusdem S. Stephani accinctus praecedentibus Regnorum vexillis — ubi

postquam ventum est, Rex in Tribunali considens, ex antiquo more auratos equites, tenno, et levi per humeros gladii tactu creat, ut intelligatur Regnum ab armis auspicari, nihilque prius apud Reges esse oportere, quam rationem, et incrementum militaris disciplinae, per quam servantur, et augentur imperia.

Templo egressus equo albo insidens nudatum ensen gestans vehitur, eademque cum pompa ad pegma, quod sub dio ad aedes Fratrum Misericordiae constructum est, pergit, in quo ab universa multitudine conspicuus iterum jure jurando se obstringit ad servandas Regni immunitates, leges, et consuetudines.— Juramentum isthoc ab initio Regiminis Hungarici in usu fuisse praeter pacti Almiani conditionem 5-tam, docent adhuc litterae Honorii III. ad Belam 4-tum Regem Juniorem scriptae in his verbis: *cum teneatur, et in Coronatione sua juraverit jura Regni sui, et honorem Coronae suae illibate servare*, — item Stephani 5. Dipl. 1270. 5-o Kalend. Octobris editum dum ait: *Nos igitur in die Coronationis nostrae Baronibus, et Universis Regni Nobilibus juramentum praestitum infalibiliter volentes observare* vide Pray Notitiae praeviae partis 2-dae §. 18. pagina LX. LXI.

Hoc facto ad Ripam Danubii extra urbem descenditur, ubi Rex in collem Regium, pon-

te contabulato, eoque pannis albi, rubri, ac viridis coloris obducto stratum, ex imitatione ejus, qui albae Regiae erat exstructus, subvehitur, atque ensem evaginatum in quatuor orbis plagas ter vibrat, in formam crucis, quasi Regnum, Supremamque potestatem nonnisi a Deo cognoscere, illamque adversus quoscunque hostes tueri velle significaret. —

Festivitati huic finem imponit regale prandium, cui Rex, antiquo more patrio adhibere solet Nuncium Apostolicum, Archi-Episcopum Strigoniensem, et Colocensem, ac Palatinum Regni, ita tamen ut Rex solus in Speciali throno aureo panno obducto, reliqui vero ad utrumque latus consideant — Durante Convivio aequae, ac in ipso Coronationis ritu officiales Regni certis funguntur muneribus. —

Coronantur et Reginae, cujus Coronationis, aliquibus actibus exceptis eadem ferme sunt Solemnitates, — hanc peragit Corona domestica per coronandam comparari solita Veszprimiensis Episcopus, qui ex speciali Privilegio perpetuus Reginae Cancellarius esse consuevit. Sacra vero S. Stephani Corona humero solum Reginae per Archi-Episcopum Strigoniensem admovetur, qua indicatur, quod onus Regiminis Regi marito impositum Uxor Regina sublevare humeris debeat. — Unctio in dextro brachio, et cervice peragitur.

Sectio II-a De Clenodiis Regni.

Ex his perspicui potest, Clenodia Regni haec esse: a) *Coronam Sacram* auream, quae plurimum Albae Regiae, deinde Visegradi, ex lege 1552. lata, tum Posonii, nunc autem Budae asservatur; unde occasione Coronationis duum viri. Coronae Custodes dicti, expromunt, et Solemnitate finita recondunt, conditorio Sigillis Palatini, trium Praelatorum, et totidem Regni Baronum munito.

Duumviratus hic anno 1493. est perpetuus factus Decreto Uladislai 2-di et Secularibus creditus, ita ut mutuo Regis, et Regni consensu erigatur, et instauretur. b) *Pallium*, si-ve regale paludamentum S. Stephani, vestis quippe attalica ex serico facta uranei coloris, ob vetustatem, et picturam admirabilis, quae Regis coronandi vestitum ambitu suo contegit, pallio hoc Rex admoneri fertur, ut Deum colat, Sanctitatemque, ac Justitiam cum Religione observet. c) *Chirotecae candidae*, suum cuique tribuendi obligationis, et *calceamenta* vigilantiae, et industriae signa, ut Petrus de Reva exponit. — d) *Sceptrum* Supremae potestatis, velut alii volunt Clementiae signum, antiquissimum, quod Regi coronando a consecratore in dextram manum, velut virga veritatis, et justitiae porrigitur. — Sinistram exornat *globus*, seu *pomum aureum*, cui crux su-

perimposita est, qua testantur Reges se verae fidei beneficio dominatione potiri. — Pomo indicatur potestas, et cura Universi Regni. — e) *Ensis*, seu *gladius* S. Stephani, quo Rex in Coronatione accingitur — Symbolum potestatis publicae in repugnantes, adeoque Juris debellandi hostes, et puniendi Subditos. — f) Praeter haec memorantur decem vexilla Regnorum, utpote *Bulgariae*, *Cumaniae*, *Serviae*, *Lodomeriae*, *Halliciae*, seu *Galliciae*, *Ramae*, seu *Bosniae*, *Sclavoniae*, *Croatiae*, *Dalmatiae*, et *Hungariae*. — *Pax*, et *Crux*, quae Regi coronando praeferuntur, et ad Thronum utrinque erecta statuuntur — fuere adhuc: *cingulus*, *stola*, *crystallus*, *monile*, *Crux duplicata Patriarchalis* S. Stephani, ut et *lancea aurata*, quae injuria temporum, et hominum incuria deperdita sunt. — Vide Christiani Augusti Beck Jus Publicum Hungariae, et in specie Cap. 3.

Sectio III. de Regni Baronibus.

Cum superius in Coronatione Regia adstare Palatinum — Judicem Curiae, reliquosque Regni Barones adstruxerim — hos breviter recensere, quinam fuerint, e re fore arbitror. — S. Stephanus D. L. 2. praefationis verbis: *idcirco nos quoque Dei nutu Nostram gubernando Monarchiam, antiquos, et modernos imi-*

tando Augustos docet prout Regimen, ita, et Aulam suam ad Augustorum caeterorum morem instruxisse, consequenter praecipuos sibi Aulae Ministros instituisse, quod et D. L. 1. Capita 4, et 7. in quibus Principum, et Baronum, atque Comitum confidentiam, et Seniorum Consilium commendat filio suo, evincunt. Horum alii tales erant, qui in administratione Regnorum concurrebant, et hi majoris dignitatis erant; alii vero revera palatiales seu palatii Ministri erant, quorum auctoritas minor erat, quamvis in Aula Regis semper praesentes esse debuerint.

Inter Officiales, seu Barones Regni majores primum locum tenet *Comes Palatinus*, ideo dictus, quod in Aula Regis versari, vicariamque ejus potestatem in gravissimis negotiis exercere consueverat, ut proximus semper a Rege censeretur, quid quod in electiva, et mixta periodo, Rex nec eligi, nec inaugurari nisi praesente Palatino potuerit. — Dignitas Palatini Regno coëva ob auctoritatem, et potentiam formidabilis, regnante Bela 4-to, annua duntaxat fuit. — Mathias Corvinus perpetuam lege stabilivit. Eligitur Palatinus a Statibus ex quatuor per Regem candidatis, electus per Regem confirmatur. — Articuli Palatinales sub Mathia Corvino lati 1485. ejus auctoritatem definiunt, Hunc excipit *Judex Curiae*, qui

primitus nonnisi absente Palatino; quasi Praetor in Aula Regia constitutus, Regis, et Curiae Sigillo utebatur — mox Regno Judex est datus, vel per Colomannum, vel per Belam Coecum, adeoque ejus quoque auctoritas magna fuit. Tertium Regni Baronatum constituit *Banus Croatiae, Sclavoniae, Dalmatiae*, qui vicaria Regis potestate his Regnis praefuit, initio Saeculi 12-i cuilibet horum Regnorum peculiaris praefuit Banus — interdum filiis, vel Fratribus Regum Ducatus nomine haec Dignitas conferebatur. Potestas, et jura ejus ferme eadem, quae Palatini in Hungaria erant, curabat enim rem civilem militarem, et judicialem, Vice Banum, et Protonotarium sibi eligebat. —

Vajvoda Transsilvaniae aequae successive Regni Baronibus adscriptus, praeerat huic Provinciae plena cum potestate in militaribus Civilibus, ac Judicialibus. Suos habebat etiam Vice Vajvodas, et exigente Provinciae defensione interdum duo Vajvodae praeficiebantur.

Tavernicorum Magister, seu Thesaurarius praeerat jam prisco hoc aevo aerario, seu Fisco Regio, ille Domania curabat, Jurisdictionem in Urbes Regias, et montanas exercebat, et Regni Tabularia Custodiebat.

Pincernarum Regalium Magister praefectus est tonnariis, doliariis, et buticulariis re-

giis vina, et vasa aurea, et argentea Regis curat, et praegustata pocula Regi ministrat. —

Dapiferorum Magister Culinae, et mensae regiae providet, et aliis minoribus officialibus imperat, fercula ferentes Baronum filios praeit.

Agasonum Regalium Magister, seu stabulorum Regalium Comes, hujus est praeter stabuli Regii curam, hospitia in Diaetis Regni, et itinere Regis notare, annonae pretium definire, in Coronatione Regis ensen nudum praeferre, eumque durante prandio tenere.

Cubiculariorum Regionum Magister ab Uladislao 2-o introductus 1495. est Baronibus Regni adnumeratus, — qui huic suberant, illorum curae erat palatiorum Regionum intima scilicet prophylea, atria, procaeta, Buleuteria, coenacula, cubicula munda, integra, conservare, et Regem decente suppellectili exornare magnifice, — vestes quoque Regias mundas integras conservare, dormiente Rege hominibus, qui in atriis adesse debeant, invigilare, eosque dirigere. —

Janitorum Regalium Magister a Colomanno institutus non solum in palatio sacratissima Regum adyta custodiebat, sed in Comitibus olim legebat suffragia, lites exortas sopiebat, etsilentium, ubi necesse erat, imponebat.

Curiae Regiae Magister olim Magnus Seneschalcus dictus, ut Clarissimus Belius pag,

53. ait. militis praetoriani — accipiendarum, et mittendarum legationum, denique tum Domi, tum in peregrinatione eius, quod ad magnificentiam Regiam procurandam, et promovendam spectabat, cura huic incumberebat.

Habebant et Reginae suos aulicos officiales, utpote: *Cancellarium*, *Comitem Curialem*, et *magistrum Tavernicorum* — imo filii etiam Regum emancipati, et juniores Reges creati suos habuisse Barones, seu aulac officiales, qui Regni Baronibus interdum adnumerabantur leguntur. — Vide Beck Juris publici Hungariae Cap. 5. Ut T. 1. t. 94. docet inter Regni Barones referebantur Comes Posoniensis, et Temesiensis, hic subinde Banus etiam dictus, unde Banatus Tömösiensis nomen trahit.

Sectio IV-a De inauguratione Principum Nationalium.

Solemnia inaugurationis Principum Nationalium Clarissimus Josephus Benkö in Tractatu de Comitibus Transsilvanicis Capite 6 in Nota numero 1-o signata sequentibus describit:

Inauguratio, sive vulgari vocabulo *Installatio* Principum fiebat ordinarie in Sacra aede loci, ubi Comitibus (subintellige hunc finem praeviae indicta) celebrabantur, sequentibus potissimum ritibus: 1) Princeps vestibus Hun-

garicis, puta capitis tegumento pennis Ardeae Albae (Hung. *Rócsagtollú*, item *Gémhaj*) pretiosissimis superbiente, tunica cingulo circumdata, clamyde, calligis, cothurnis, aliisque minutioribus solemni huic diei accomodatissimis indutus, liminibus domus principalis dum Albae Juliae, vel hospitii, quando extra Sedem principalem, hujusmodi consecratio peragebatur egressus, et quidem praecedente a sinistra, foresque aperiente Supremo Aulæ Magistro (Fő Hof Mester), ac subsequentibus Cancellario, caeterisque Consiliariis, summa officii significatione circumstantium tam pedestri, quam equestri ordine optimatum, atque militarium exceptus est. — 2) Tum pilento a dextra Cancellario, a sinistra Supremo Aulæ Magistro auxiliantibus impositus, quia Albae Curia principalis, (nunc Episcopalis) vicina nimium erat Templo S. Michaëli Archangelo dicato, ubi inaugurationis agebantur solemnia; facto ea propter per forum imo tempore amoeno etiam per suburbium circulo, hoc quidem ordine, ut aulicae Militiae Generalis, sive Capitaneus (*Udvari Hadak Generalissa*, *vagy Kapitány*) et Germanici nominis militum Ductor (*Német Kapitány*) quum plerisque principibus hoc militiae genus placuit, cum selectis e suorum numero bellatoribus

Carpentio Principis anteerant, hos ante vehi-
 culum Principis Supr. Aulae Magister Insignia
 Principatus ab *Osmanica porta* per Turcicum
 transmissa legatum, puta clavam (*Buzogány*)
 vexillum, et quandoque pallium, sive amicu-
 lum Turcicum honorarium (*Kaftány*), Sceptum-
 que praese ferens sequeretur; vestigiis huius equi
 generosi phaleris principalibus ornatissimi in-
 sisterent; in anteriore Sede principalis currus
 Cancellarius Sedens Diploma Turcicum (ath-
 name) sericeo, auratoque involucro tectum,
 portaret, vehiculum Principis Supremus Aulae
 Magister, et Cubicularii, sive Camerarii (*Bé-
 járók*) pedibus incedentes, ex utroque latere,
 hos a tergo Consilarii, Tabulae Principis Ad-
 sessorum, et Protonotarii, Supremi Locorum
 Officiales, Regalistsae, Comitatumque, et Se-
 dium, ac Civitatum opumque Legati cura-
 ribus insequerentur; et cum agmen uni-
 versum Supremus Militiae Campestris Gene-
 ralis (*Mezei Hadak' Generalissa*) cum lectissi-
 mis Viris militaribus clauderet, promiscua ple-
 bis turba non sine admiratione sequente, ad
 ostium laudatae S. Michaëlis Basilicae inter
 Tubarum clangores, Tonitruaque Tormento-
 rum Princeps deductus est. 3) Ibi ministerio
 Cancellarii, atque Aulae Magistri e pilento de-
 scendens, Templumque iisdem Proceribus,
 Insignia, atque Diploma gestantibus, e vesti-

gio comitantibus ingressus solium, adhanc celebritatem structum conscendit. 4) Postea modica respiratione facta, ac interim exterorum quoque Principum, siqui fuerint, Legatis ad Sacram aedem Principis Carpentis ad-
 vectis; nomine, et in persona Principis concinnam orationem Cancellarius ad Conventum habuit, mox Principe quoque Sermunculum ad-
 dente. 5) Praelegit deinde Cancellarius Diploma Turcicum, Stylo Hungarico donatum, Ad quae 6) Nomine Statuum, ac ordinum respondit gratulabundus Praesidens, qui 7) Simul praelegit etiam conditiones Principi Electo a Statibus praescriptas, altaque voce vernacula interrogavit: Promitteret, ac juraret Transsilvaniam juxta leges, ac consuetudines trium Nationum, Libertatesque quatuor Religionum receptarum gubernaturum? Princeps igitur conditionibus ratihabitis, et dato responso: promitto, sancteque juro, Juramenti Sacramento ad Principale munus semet obstrinxit. 8) Licuit postmodum Saecularibus Ecclesiasticisque viris brevibus oratiunculis adplaudere, sonante interea Tubarum, Tormentorumque fragore. 9. His peractis eadem, qua huc ventum erat, recessum est pompa, et subinde mensis conquisitissimis epulis instructis accubitus, hac quidem serie, ut ad Caput principis mensae

primicerius aliquis Legatorum, dextro a latere Legati extranei, Proceresque indigenae, a sinistro vero novus Princeps cum praecipuis optimatibus, et eximiis nonnullis viris Ecclesiasticis locum occuparent, atque superna haec mensa vulgari vocabulo *Maiestas* vocabatur. Mensa in eodem Hypocausto altera *inferior* audiebat. Tam ante, quam post epulas fiebat lotio manuum convivarum, qui mos pridem, jam et penitus cessavit. — 10) Postremo Choreae institutae, et exteri Legati singillatim Carpentis ad hospitia sua deducti illustribus viris eos comitantibus etc. etc.

Appendix II.

De Religione.

Si initium Christianae apud nostros Religionis quaeramus P. Ilias scribit S. Paulum Dacis Evangelium praedicasse. Scythis B. Andream, unde traditionem continuam apud Valachos Ripensis olim Daciae viguisse: templum *Nemojestiense* ex uno eodem saxo artificiose constructum Divi Pauli fanum fuisse. Collapsam porro Christi in Dacia Religionem instauravit Saeculo 4-o, S. Nicolaus, ut testatur Szentiványi Martinus Miscellan. Dec. 1. partis 3-ae Synopsi 8. §. 2. in verbis: *Bosnenses Valachos, et Moldavos ad Religionem*

orthodoxam convertit. Concilio Nicaeno interfuisse dicitur Dacorum Episcopus *Theophilus* — post hunc vero floruisse traditur S. *Nicaetas* — tempore Valentis Imperatoris Ulphilas Gothorum Dacicorum fertur fuisse Antistites, qui ut Valentis auxilia pro Phrytigerno contra Atthanaricum exoperari possit, Arian dogmata recepit, hic est, qui Gothicas litteras invenit, hic et Sacros codices in Gothicum idioma traduxit. Quinam fuerint: deinceps in Dacia Sacrorum Christianorum Pontifices usque adventum Hungarorum certo non constat; cum autem circa 920. Russi Duce Olha, subinde Moldavi, Valachi, Christi Sacra secuti esse ferantur, verosimile est, antiquiorum populorum in Transsilvania reliquias Christianos fuisse — Post ingressum Hungarorum Transsilvanorum Principum Gyula 1-mus Christicolis, a Theophilacto Constantinopolitano Patriarcha Sancto ablatus fonte, adscriptus Hyerotheum Monachum in Episcopum consecratum ad praedicandum Hungaris Evangelium attulit, atque Sacram Religionem, ritus Ecclesiae Orientalis, at tunc Occidentali unitae, apud suos propagavit, eo facilius, quod Incolae Hungaris antiquiores, et Vicini Christiana ritus praefati Sacra sequerentur. Implantata per Seniore Gyulam Religio, a Gyula juniore Gentilium Sacra reducere nitente, detrimentum passa, hoc

Principe per Sanctum Stephanum victo, in Hungariam abducto, atque Transsilvania Hungariae conjuncta, majores quam antea progressus, praesertim post erectum Albo Juliensem 1005. Episcopatum, facere coepit, et quidem ut potiores tradunt Scriptores, ritus Latini. — Unde videre est, quod Christiana Religio in Dacia utriusque ritus sub initio regiminis Hungarici incrementa coeperit. Cum Phocio sublato, schismate inter duas Orientis videlicet, et Occidentis Ecclesias vigente extincto, Orientalis Ecclesia diutius in Unione cum Occidentali fuerit: apud Hungaros parem utriusque rationem fuisse, evincunt 1) Connubia Regum puta: *a*) Geyzae Ducis cum Sarolta Gyulae senioris Transsilvaniae Ducis Filia. — *b*) Andreae 1-mi Cum Egmunda Ruthenorum Principis Filia. *c*) Sororis S. Ladislai cum Graecorum Imperatore. *d*) Colomanni cum Predislava Ruthenorum Principis Filia. — *e*) Belae Caeci cum Helena Urosii Serviae Ducis Filia. *f*) Geyzae secundi cum Euphrosina Minoslai Russiae Principis Filia. *g*) Stephani 4-ti cum Maria Manuelis Imperatoris Orientis Nepte. — *h*) Belae 3-tii cum Anna Emanuelis Comneni Orientis Imperatoris Uxoris sorore, et Boamundi Antiocheni Principis Filia. *i*) Belae 4-i cum Maria Theodori Lascans Graeciae Principis Filia. — 2) Erecta Coenobia, ut docet querela

Pontificis super eo mota, quod innumera Graecorum caenobia (*Virág Benedek Magyar Századok* Tom. 1. pag. 67, 110, 356, 372, 373, et 388) Latinorum vero pauca in Hungaria reperiuntur. — 3) Carnis dimissio. Vid. S. Ladislai D. L. 1. C. 11. et 31. — 4) Matrimonia Clericorum; sed 5) Multis id et Antonius Détsi in sua, de ortu Ruthenorum Hungariae, scripta dissertatione, evincere studet. Schismate inter Orientis, et Occidentis Ecclesias per Michaëlem Cerularium Constantinopolitanum Patriarcham resuscitato, Graeci ritus Religio Archi-Episcopatu Albo Juliensi, pluribusque Episcopatibus, ut inter alia Diploma Uladislai 2-i, de anno 1494. apud Petrum Major Historiae Ecclesiae Graeciritus Transsilvaniae pag. 143. 153. reperibile, Rituale item de anno 1680, in quo Várlaam se Archi-Episcopum Albo Juliensem, Episcoporum Fogarasiensis, Szilvasiensis, Vadiensis, Marmatiensis, et omnium Episcoporum Orthodoxae Orientalis Ecclesiae in Inclyto Regno Hungariae se scribit, docent, provisam, quam Valachi, Rutheni, et Rasciani sequebantur, jam sub Regibus Emerico, et Andrea 2-do, sed imprimis e diversis domibus, extincta virili stirpe Arpadiana, electis, aestimationis suae multum amisit, cum Clerus teste Decreti 5-i a. 3. Mathiae Corvini, Uladislai 2-i, Decreti 2-i a. 45. velut patrimonio Chr.

sti indignus infidelis decimis privatus sit, Monasteria, et Coenobia Latini ritus Religiosis transcripta fuerint. Unde sola Romano Catholica dominata est, usque 1521. Nam anno 1521 exortae in Occidentali Ecclesia scissiones, et Religionariae Sectae, per Mercatores inductis libris, huc quoque penetrarunt. Ludovici 2-di Decret. Budensis de anno 1523. ar. 48. teste; post Mohátsiensem cladem vero, diviso inter Joannem, et Ferdinandum Reges, Imperio, denegataque denominatis per Joannem Regem Episcopis Confirmatione Pontificia, tum in Hungaria, tum imprimis in Transsilvania nostra; primo quidem Augustana Confessio apud Saxones adeo propagata est, ut anno 1545. a tota Natione subscripta, et acceptata, 1552. in Cibiniensi Synodo superintendente provisa, in tota Provincia primam sedem occupaverit. Subinde Bonis Ecclesiasticis Catholicorum 1556. Dominica Oculi et in festo S. Catharinae saecularisatis, Fiscoque addictis, Episcopo Paulo Bornemiszsza in Hungariam secedente, absque ullo obice firmo, Helvetica per Matheum Kál-mántsehi Debrecinensium Ministrum 1557. propagari coepta, id effecit, ut postquam in coacta eodem anno, Synodo Claudiopolitana, inter Augustanae, et Helveticae Confessionis, qui per contemptum, quod in Caena Domini realem Christi praesentiam negarent, *Sacra.*

mentarii, dicebantur, assecclas incassum disputatum fuisset; Decreto Comitiorum Thordae celebratorum ejusdem anni 1-ma Junii lato, sancitum sit, ut quisque eam, quam mavult, Religionem sine ulla coactione sequatur, in alendis Concionatoribus, et usu Sacramentorum quisque liber sit. — Decreto porro Comitiorum 1561. cum Hungari, et Siculi Kálmántsehi sententiae fautores a Saxonibus, cum quibus hucdum eidem superintendenti suberant, rejicerentur; 1563. edito 1557. de libertate amplectendae Religionis, edicto confirmato, Synodus Enyedinum indicitur, cui 1564, jussu Joannis Sigismundi, Supremus Arbiter, plena cum auctoritate, est renunciatus Georgius Blandrata. In hac Synodo utraque pars, scriptis sensa sua mandavit, atque distinctum sibi Superintendentem elegit. Sicque duae jam a Catholica diversae Religiones natae fuerunt, 1566. tertia accessit: scilicet: Unitaria auctore Medico Joannis Sigismundi Aulico Georgio Blandrata, medio Francisci Davidis ab Augustana ad Helveticam transeuntis, ex hac vero ad partes Blandratae deficientis, 15. Martii praedicti anni publicata, eo quidem cum successu, ut Synodi 1566 Mense Martio Thordae, 19. Maji M. Vásárhelyini, 1568 Albae, 1569 Váradini celebratae, eam frustra disputarent, imo ipse Princeps, et potior pars Claudiopoli-

tanae communitatis huic adhaereret, quo exemplo plurimae Hungarorum, et Sicularum Ecclesiae Blandratae doctrinam sequerentur, ac taliter novissima haec Principem inter omnes locum sortiretur. 1571 mense Februario M. Vársárhelyini haec publico Regni Decreto quoque stabilitur, ac quatuor receptae Religiones nempe: *Catholica, Helvetica, Augustana, et Unitaria* declarantur, omnisque innovatio ulterior Religionaria interdicitur. Receptae hae Religiones firmanur articulis annorum 1588, — 1595, et 1600. Romano Catholica sub Principibus Stephano, et Christophoro Báthoreis, vires resumere visa, mox sub iterata Sigismundi Báthori resignatione, et imprimis sub Protestantibus Principibus, adeo arctos inter limites restricta est, ut — a) Dum ceterae suis parerent Superintendentibus, Liberis Cleri suffragiis electis, haec Vicario solum a Principe confirmando contenta esse debuerit. A. I. t. 1. a. 9. et t. 7. — b) Claudiopolim, et ad alia loca Catholicis curionibus Saoris, nonnisi pro visitandis, et providendis aegrotis, sepeliendis mortuis, infantulis Baptisandis daretur ingressus, imo Debrecinum, Váradinum, et ad Boros Jenő, nec hoc quidem fine accessus ullus concederetur A. I. t. 1. a. 11. — c) Templis ipsis Libera biturum Kolos-Monostoriense, Udvarhelyiense, et Csik-Somlyoviense, insuper

Gymnasiola Csik-Somlyoviense, et Mikhaziense sint solum cessa A. 1. t. 1. a. 5. — d) Jesuitae sub poena notae tum ipsos, tum fautores manente, sint proscripti A. 1. t. 1. a. 2. et 3. Hic ut A. 1. t. 7. a. u. de Vicario Catholicorum, et creandis etiam Caelibibus Archi-Diaconis, si Uxorati Sacerdotes consenserint, agens penitus intelligatur, breviter attingere necessarium inveni, id, — quod *Antonius Szeredai Notitiae Veteris et Novi Capituli Ecclesiae Albensis Transsilvaniae* ex antiquis, et novis Litterarum monumentis erutae, praeunte Canonico Albensi Martino Demeter, in his verbis addidit pag. 240. *Ultra medium Saeculi 17-mi quia ob defectum Episcopi, difficilemque Hungariae accessum defectus Parochorum Catholicorum magnus fuisset, ex concluso Magnatum, et Populi, illi Cantores, et Ludi Magistri, qui Uxores suas consentientes dimiserunt, in Moldaviam admissionis causa latitantem Episcopum expediti, Sacerdotes Ecclesiastici consecrati Uxores suas subinde contra datam fidem, contra Catholicos Canones, contra reclamationem, ac prohibitionem Generalis Vicarii, tunc Vice exulis Episcopi fungentis, totius item Cleri reliqui in caelibatu persistentis, Nobilitatis item, et plebis Catholicae, in usum Conjugii ad sua thori consortia rece-*

perunt, et ut liberius iis uti possint, numero jam ac viribus praevalentes, Canonica disciplinam, et Vicarialem in se-se Jurisdictionem excusserunt, quin et Archi-Diaco-nalem dignitatem sibi arrogarunt.

Quod Graeci ritus Religionem, quam ut superius quoque attactum est, Valachi, Graeci, Rasciani, et Rutheni seqvebantur, respicit; hujus sub Nationalibus Principibus vicissitudines huc recidunt: Introducta, et legetenus recepta sub Joanne Sigismundo Unitaria in hoc Principatu religione, hujus Superintendens Demetrius Hunyadi, opitulante Georgio Blandrata, Valachos tacite Unitariis univit, dum id effecit, ut ab his dictatos Canones, et leges sequi cogerentur, fuereque Valachi seu Graeci ritus Incolae Transsilvaniae, in hac unionem usque ad tempora Georgii Rákótzii 1-mi, qui in medium cum Statu Reformato consulendo, Valachos ad unionem cum Reformatis pertrahere studuit: unde in eorum usum Principali liberalitate, et sacros libros valachico idiomate edendos procuravit, et catechesim cuedendam jussit Reformatae religionis principis accomodam, quae refutata, cum reflexionibus refutationi contrariis illustrata, anno 1657 in Typographia Principis Albo Juliensi recusa omnes ceremonias, ritusque per Ecclesiam, et Sanctos Patres inductos, velut inventa Sa-

tanae damnans, duo Sacramenta: Baptismum videlicet, et caenam Domini proponit, modumque haec administrandi, illum ipsum praescribit, quem Reformati hodie dum sequuntur. (In Bibliotheca Monasterii Sanctissimae Trinitatis Balásfalvensis liber hic legi potest) illamque docendam Archiepiscopo imposuit, ut docet et Relatio Petri Dobra Fiscalis Directoris de 28 Decembris 1748. ad R. Thesaurarium facta, et conditiones metropolitae Stephano Simeon, per Georgium Rákótzí. 10. Octobris 1643. propositae, quas vide apud Petrum Major historiae Ecclesiae Graeci ritus Transilvaniae cap. 4. §. 1. Imo teste eodem diplomate res eo perducta fuerat, ut *a*) Ecclesiae Alamoriensis, Szászvárosiensis, Hatzegiensis, Hunyadiensis, Iliensis, Körösiensis, cum tribus Archi-Diaconatibus terrae Fagaras immediate Superintendenti Reformatorum subjectae fuerint, nihilque in his plus juris Archiepiscopus exercere potuerit, quam Superintendens ipse eidem cessit. *b*) Idem Archiepiscopus, quolibet anno synodum celebraturus, ardua religionis negotia cum consensu, censuraque Superintendentis Reformati definire, seniores, cum assensu ejusdem Superintendentis, constituere; vel mutare, causas matrimoniales, in via appellationis, ad se ducendas, rogata ejusdem Superintendentis sententia, decidere ob.

strictus fuerit. — Eo quippe conatus omnes Principum Nationalium conversi, ut sensim Valachos Reformatae religioni addicant, unde, ut supra laudatus Dominus Petrus Dobra scribit in praefata sua relatione, sub Principe Michaële Apafi, Principissa Anna Bornemisza protectionem Graecanicae (ut ajebant) sectae in se suscipiens leges Presbiteris divina administrandi, Archi-Praespiteris vero Ecclesias subordinatas visitandi methodum praescripsit adeo distinctam, ut ad infringenda etiam jejunia, statis temporibus observari solita, vi adigerentur — Summam insuper a Superintendente Reformato in omnibus negotiis, et casibus Ecclesiasticis dependentiam injunxit, adeo, ut nihil in emergentibus casibus definire quirent, nisi quod Superintendens approbaret. — Dati sunt ipsi Archi-Episcopo, et Clero aliqui etiam favores, qui miseram sortem ejus palam docent; nam *a*) Sigismundus Báthori 4-ta Julii 1595 Joanni Priszlopi Archi-Episcopo indulget, ut Ecclesias terrae Fogaras visitaturus a singulis terrae hujus Sacérdotibus Graeci ritus unum florenum annue, ut in reliquis Regni partibus, ex antiqua consuetudine exigit, exigere possit. *b*) Gabriel Báthori 9-a Julii 1609 Sacerdotes Valachos, conditionis Colonialis, a Dominis suis terrestribus, ad quaevis servitia cum caeteris colonis adactos, donat liber-

bertate ad alias Ecclesias transeundi, cum praescitu Episcopi, more pastorum Hungaricalium.

Eximit insuper eos ab omnibus oneribus plebeis, et servitiis civilibus quibuslibet Domino terrestri debitis, et praestari solitis, exceptis muneribus sive donis ab eisdem pastoribus ex antiqua consuetudine Dominis ipsorum dari consvetis. *c)* Confirmant illas Gabriel Bethlen 25-a Junii 1615, Georgius Rákóczi 1-us, die 9-a Aprilis 1639. ea adjecta conditione, ut Superintendens Valachorum quinque condiciones per Gabrielem Bethlen eisdem praescriptas adimplere satagat, et a Superintendente Reformatorum dependeat. *d)* Acatius Bartsai 15 Martii 1659. eximit Clerum Valachicum ab omni specie decimarum huc usque per dominos terrestres exigi solitarum. *e)* Princeps Michaël Apafi primus 1-a Septembris 1663. exemptionales Principis Bartsai confirmans, cumulat eundem Clerum exemptione a decimis vinearum quoque, Juris item et census montani Fisco solvendi ut haec paria horum privilegiorum in archivo Guberniali reperibilia docent. — Ex his apparet Clerum hunc una cum plebe religionis causa, jam uni, jam alteri religioni receptae unitum quidem fuisse, nunquam tamen beneficiorum Cleri earundem religionum participem factum, imo ut toleratum sub jugo jobagionali consti-

tutum, nonnullorum Principum munificentia sensim sublevatum tantisper fuisse, patet proinde, quae causa tantae ruditatis, caecitatis, praejudiciorum, et vitiorum, quae in legibus Approbatalibus et Compilatalibus huic Clero, et Valachis passim exponuntur, fuerit, Summa videlicet Cleri omni subsistentia destituti, inscitia, et ignorantia, vitia enim sine magistro discuntur, et vix vel cultissimorum virorum sacrorum longo tempore adhibita intensissima opera exstirpari possunt; deerant Clero huic scholae publicae; in Monasteriis, quae copiosa fuerant, legere, canere, et aliquando etiam scribere aliquid perceperunt, doctrinam aliam vix noverunt, qui porro se magis perficere volebant, prout Unitariis, vel Reformatis uniti erant, in illorum scholis se perficere debebant. Unde cum litteraria hausta cognitione, et religionem illam imbibebant, et amplectebantur, adeo ut Litterati sensim aliarum religionum membra evaderent.

Glorioso Augustae Domus Austriacae regimine subsequenter, Religio Catholica suas sensim priscas requisivit libertates, nam accepto Diplomate Leopoldino 1692 reliquarum religionum Status cum Catholicis de restituendis Albae Bathoreo, Claudiopoli Reformatorum, et subinde Unitariorum templis, contrahunt, Dominium Kolos Monostor abejus tem-

poris possessore, vidua Gregorii Gilányi, redimi, et in usum Scholarum applicari statuunt, unde restituta sacra Jesu Societate, scholae sensim aperiuntur, compositis turbis Rakoczi-anis, 1715. Episcopatus Albensis, et Capitulum instaurantur, libertates ceterae Catholicis, Resolutionibus Alvintziana, et Mikesiana redduntur, ac tandem ar. 7. 1744. omnes huic religioni derogantes leges Approbatales, et Compilatales abrogantur.

Notabile incrementum obtinuit, per unionem Valachorum 1697. 21. Martii subsecutam, cujus seriem breviter accipe in sequentibus: Pulso ex Hungariae regno Turca, Leopoldus M. Regnum suum, exemplo Sancti Stephani protoregis Hungariae, B. V. Mariae dedicat, et commendat, ac religionis Catholicae propagationem solemni voto spondet; ad preces Leopoldi Kolonich Cardinelis, et Primatis regni Hungariae, Graeci ritus Schismaticis publico edicto Catholicorum libertates promittit, si, retento ritu, Ecclesiae Romanae, ejurato Schismate, se unirent. Ad haec Teophilus Archiepiscopus Valachorum Albo-Julienensis, agente Paulo Baranyai, coacta Albam synodo in mensem Martium 1697. Schisma cum suis eorum praesentibus Archi-Diaconis, et Presbiteris; nomine universi sui Cleri, et populi ejurat, et

unionem amplectitur, sequentique anno 1698. desideratis libertatibus Decreto R. Divi Leopoldi donatur, eodem anno mense Julio Theophilo vivis erepto, 1699 suffectus Athanasius Angyal de Csügöd Viennam accessit, 1701. diploma libertates Cleri continens impetrat — huic circa 1716 mortuo, 1724 successit Joannes Nemes de Patak, Consiliarii suae Majestatis, et Liberi Baronis dignitatibus auctus, primus Fagarasiensis Episcopus; huius videlicet, jam 1716 denominati a Divo Carolo 6-to Episcopi cum confirmatione, Episcopatus Fagarasiensis fuit fundatus, sede ad oppidum Fogaras Alba-Carolina translata, et pro dote Bonis Alsó Szombathfalva et Szamosujvariensibus collatis huic 1727. fatis, cedenti, successit Joannes Innocentius L. B. Klein de Szád, qui dominium Szamosujvár, et possessionem Bessenbach seu potius Alsó Szombathfalva cum Dominio Balásfalvensi commutando, sedem Episcopalem, retento titulo Fogarasiensis Episcopi, Balásfalvám transtulit (vide Diploma Divi Caroli 6-i de 1738. editum apud Petrum Major Historiae Ecclesiae G. ritus Transsilvaniae pag. 202.) Difficultatas Cleri praerogativas, sub Athanasio impetratas ar. 6. et 7. 1744. confirmandas procuravit; sed Episcopo Klein 1746. Romam, ubi vivere subsequere desiit, secedente, via patuit, ut eidem Petrus Paulus

Aaron de Bisztra Episcopus sufficeretur — novatoribus vero patentissimus campus apparuit, ut Schisma inter rudem populum cum maxima Sacrae unionis prostitutione, ac disunionis eo successu, per impostores Visarion ex Banatu; Sofron ex Valachia, provinciam ingredienti, et Joannem Tunsu, seu tonsum, ob rasam per degradationem barbam sic dictum, spargeretur, ut Augusta Maria Theresia 1761. Disunitis quoque Episcopum Coronae habitaturum praeficere necessarium censuerit, unde unio a Theophilo nomine totius Cleri suscepta, sub ejus Successoribus, non obstantibus adversariorum moliminibus, florens, dum firmas jam radices fixisse crederetur, Schismate novo lacerata, majores rursus progressus facere incepit, imprimis sub Glorioso Regnantis Clementissimi Principis Benignissimo Regimine, et Zelosa pastoralis cura Excellentissimi Episcopi Joannis Babb. His ita inter se combinatis, et articulorum 6, et 7. 1744. quorum priori Ecclesiastici et Nobiles Graeci ritus uniti inter Status regni, absque quartae nationis erectione, referuntur, posteriori vero, prout leges Catholicae religioni derogantes abrogantur, ita et Episcopatus tam R. Catholicus, quam unitus, Capitulum et societas Jesu in suis foundationibus, beneficiis et privilegiis,

*

ac juribus confirmantur; ratio in patulo est, et id ex iisdem articulis cum A. 1. t. 1. a. 2. collatis relucet; quod hodie receptae religiones hae quatuor sint: ut pote R. Catholica, cum sibi aggregata Graeci ritus unita, Helvetica seu Evangelico Reformata, Evangelico Augustana seu Lutherana, et Unitaria seu Antitrinitaria — Denique docemur et rationem articuli 60. de anno 1791. quo Disunitis liberum religionis exercitium conceditur.

Anabaptistae seu Moravi, ob Religionem, e Sedibus suis pulsati in Hungaria primum Sedes quaesiverunt, ast 1548. a. 11, et 1556. art. 26. sub gravissima Regiae Majestatis indignationis in protegentes dictanda poena ejiciendi decreti, quo ocysus emigrare cogantur, duplo Tributo sunt anno 1578. a. 1. onerati, anno 1595. art. 10. singulis mensibus singulae eorum personae 50. Denariis solvendis sunt subjecti, sicque ad emigrandum coacti, per Principem Gabrielem Bethlen ad oppidum Alvintz vi articuli 1. maji 1622. lati, sunt recepti, et ob excellentem opificiorum et artificiorum peritiam, libero Religionis, in sui gremio solum colendae exercitio, et immunitate a Tributo sunt donati; nec tamen omnes, qui in Hungaria fuerant, huc venerunt nam 1635. adeoque post mortem Principis Gabrielis Bethlen sex, post receptionem vero eorum ad Alvintz fa-

ctam 13. annis serius articulo 26. in Hungaria lato, de Anabaptistis ad tempus tolerandis statuitur, ne ullum Christianum recipere, vel rebaptizare praesumant, contravenientes, comperta rei veritate, pro qualibet persona recepta vel rebaptisata confestim in 500. Imperialibus convincantur. Alvinczienses quoque post mortem Principis Bethlen, mutatis Reipublicae adjunctis, tributo sunt onerati, articulis 1660. 1662. latis, imo a venditione opificiorum suorum in nundinis Saxonum praeclusi art. 1631. 5-ta Junii lato, 1775 vero jussu Augustae Mariae Theresiae R. Catholicorum Sacra sunt amplexi Pannifices, Cultrifices, Lorarii, Fabriferrarii, Serarii, Cerdones, Funifices, Textores, Pelliones, Doliatores, et Figuli erant insignes, ut docet art. 1627. 24. Oct. latus. A rebaptisatione, quam exercebant, *uj Keresztények*, Hungaris sunt dicti, vide A. C. 3. t. 57.

Si Aprobatarum 1. t. 1. a. 4. et t. 4. de Judaisantibus accurate perpendantur, Judaisantes Hungaros et Siculos olim in Transsilvania fuisse comperimus, de quibus juxta Clarissimi Josephi Benkő Transsilvaniae Tomi 2. §. 253. haec notanda sunt: quod 1) Judaisantes hi Sabbatarii dicantur ideo, quod neglecta Diei Domini reverentia, Sabbatum Judeorum more colant, suilla non vescantur, et

et uni Deo Patri divinos honores praestent. 2) Protectorem habuerint Judaisantes Simonem Pécsi prius Stephani Bocskai Secretarium, orientalium, et occidentalium complurium Lingvarum peritum, sub Gabriele Bethlen vero Cancellarium; propter suum errorem per Principem Bethlen custodiae mandatum, per Georgium vero Rákotzi primum, judicialiter convictum omnibus Bonis, quae amplissima habebat, praeter possessionem Szent Ecsébet privatum, postmodum Reformatam Religionem amplexum, versioni Biblicorum Haebraicorum in Hungaricum factae immortuum. 3) Quod secta haec ante annum 1638, quo in Conventu Déésiensi plures eorum mortis, alii carceris poena affecti fuerunt, multos assecclas habuerit, inter caeteros Michaël Szentmiklósi, patre Croata, matre vero Hungara, Unitariae Religioni addictis ortus, eminebat, qui Claudiopoli Litteris cultus, Messiae in carne adventum, pro fabula habebat — mox captus et Fogarasini detentus, opera Superintendentis Stephani Gelei Evangelico Reformatae Religioni addictus Kölpényensis, dein M. Vásárhelyensis verbi Divini minister factus, huic muneri immortuus est, aetatis suae 65. Christi vero 1668. 4) Quod Judaisantes hi, sensim Unitariae Religioni addicti, hodie nonnisi sub cineribus latent in N. Ernye, Ikland, et Bözöd-Ujfalu.

Appendix III.

Contenta Andreani Privilegii Saxonibus dati.

Privilegii Andreani de anno 1224. Saxonibus Transsilvanis dati contenta huc recidunt:

1) Ut universus populus a Város (Saxopoli) usque ad Baróth, cum terra Sicularum, terra Soebus, et terra Daraus unus sit populus, ac sub uno Judice censeatur, omnibus Comitatus, praeter Cibiniensem cessantibus. — 2-o) Jurisdictionem, inter eos, exercere Comitum nullus audeat, nisi qui libera populi voce fuerit electus, et a Principe confirmatus. — 3-o) Novam Regis pecuniam commutandam in tractu Cibiniensi exponere nullus Trapezitarum Regionum audeat. — 4-to) Sacerdotum electio, et praesentatio eisdem libera sit, eisque decimas praestent. — 5-to) A nullo, praeterquam a Comite, per Principem confirmando, vel ab ipso Principe, possint judicari. — 6-to) In Judiciis eorum jus consuetudinarium servetur, neque in praesentiam Principis, nisi per appellationem, citentur. — 7-mo) Usus Silvarum, et aquarum cum Blachis, et Bissenis sit communis. — 8-vo) Possint sigillo speciali uti, tali, quod ab aliis internosci possit. — 9-no) Singuli circa festum Divi Georgii, Stephani,

et Martini octo diebus sales minutos libere recipiant. — 10-mo) Nullus Nobilium audeat, inter illos, villam, vel praedium impetrare, et impetrationi contradicendi Saxones Jus habeant. — 11-mo) Mercatores eorum, in Regno sine taxa pecuniaria ire, redire queant. Fora etiam, sive Nundinae, sine tributis, idest Teloniis, observentur.

Favores hi sequentibus sub oneribus sunt dati. 1-mo) Ut ad *Lucrum Camerae* quingentas marcas argenti dare teneantur, ita, ut ab hoc onere, nisi speciali provisos privilegio, nullus, sive praedialis, sive alius sit immunis, iis vero, qui ad Camerae rationem, hanc pecuniam collecturi sunt, singulis diebus, tres lotones argenti pro diurno solvant. — 2-do) Ut quingentos milites statuunt, qui regi in expeditionibus intra Regnum summendis, ab obsequio sint, quod si expeditio extra Regnum esset facienda, id observent, quod, si Rex in propria persona expeditioni interfuerit, 100. si suo loco Jobbagionem miserit, 50. solum armatos milites suppeditare teneantur, quocunque demum titulo expeditio suscipiatur. — 3-tio) Regi expeditionis causa inter eos comoranti tres descensus. — Vajvodae in regali negotio ad eos venienti unum solvere teneantur, abeunti pariter unum.

Appendix IV.

De antiqua Colonorum sorte, et Urbarialibus praestationibus.

Infimam incolarum Regni Classem Coloni constituunt; de quorum origine, caeterisque adjunctis in ordine organisationis Comitatum fusius Deo propitio acturus sum. Hic obligationes eorum, quibus Dominis terrestribus obstricti sunt, in quantum pro temporum diversitate, legibus, aut Conventionibus definitae comperiuntur, breviter attingere necessarium esse videtur. Ut autem Notiones hae scopo congruentius exponantur, illas quatuor Capitibus — quorum 1-mum Praestationes eorum sub antiquis Regibus usque Uladislauum Secundum; 2-um) Ab amissa sub Uladislao libertate, usque Maximilianum secundum Imperatorem in Hungaria. 3-um) In Transsilvania, post separationem, usque gloriosum regimen Augustae Domus Austriacae. 4-um) vero sub Augustae Domus Austriacae haereditario regimine, breviter exponet, proponendas censuimus.

CAPUT I-mum.

De Colonorum Urbarialibus praestationibus sub antiquis Regibus.

Coloni, qui etiam *liberi vulgares*, hospi-

tes vocabantur, Domino terrae, quam incolebant, sequentia praestanda habebant: 1) *Terragium*, quod, ut Urbaria Capite 3. inferius recensenda docent, census terrae sibi pro usu a suis Dominis cessae (*Földadó*) quotannis praestandum significat. Elucet hoc e S. Stephani D. L. 2. C. 20, 22, et 27. Colomanni D. L. 1. c. 80, et 81. inter se combinatis. Citatum enim Capitulum S. Stephani 20. in his verbis: *Nemo Comitum vel Militum posthac aliquam liberam personam servituti subdere audeat*; item 27-um sic sonans: *Si Liber connubium ancillae alterius, sciente Domino ancillae elegerit, perdita suae libertatis industria, perpetuus efficiatur Servus*, docent, quod liberi industria sua, sibi libere, et efficaciter acquirere potuerint, sequaciter acquirentium proprietarii fuerint; Caput vero 22-m in verbis: *Si quis hospitem cum benevolentia accepit, et nutrimentum sibi honestum impendit, quamdiu secundum propositum nutritur, non deserat suum nutritorem, nec ad aliquem alium, suam deferat hospitalitatem*, liberos hos hospites dictos, libertate migrandi limitata gavisos fuisse. Unde, ut caput 80. D. L. 1. Colomanni perhibet, pro hac libertate Regi denariorum tributum, verba porro Capituli 81. *de Castellanis autem tam pro opere, quam pro libertate denarii accipiant*.

tur, evincunt, quod pro terra seu opere Domino terrestri terragium solverint; videlicet Castrenses Coloni, Castellani dicti, pertinebant ad Regem, consequenter hi tributum liberorum denariorum pro libertate hujus protectori Regi; terragium vero, quod verbis, tam pro opere denarii accipiantur, significatur, eidem Regi, ut Domino terrestri solvere debuerunt.

2-do) Ut Conventio de anno 1437. in possessione Apathi 8-vo die festi B. Michaelis Archangeli inter Nobiles, et Colonos Transsilvaniae inita docet; Terragium hoc a proportionem facultatum ita regulatum fuit, ut *de uno integro aratro (forte jugero) per fracturam octo pecorum computando, unum florenum auri, — de medio aratro medium florenum, de duobus bobus, vel equis araturis viginti-quinque denarios, jugalibus carentes, sed aliis pecudibus, aut rebus ad valorem unius aratri provisi unum florenum, illi vero, qui minus, quam ad unum aratrum extendentia, de iisdem animalibus haberent, de iisdem animalibus, aut rebus secundum computationem, aut aestimationem solvere obstricti fuerint; qui vero animalia non haberunt, sed propriis manibus scilicet ligonando, triturando victum et amictum quae-siverunt, per annum 12. denariis satis dederunt; medietatem omnium harum solutio-*

num pro Dominis suis in festo B. Martini, aliam vero medietatem probabilius in festo S. Georgii, cum hic fuerit terminus unus etiam Regiae Contributionis praestandae, deponere obligati sint. — 3-io) Praeter hoc Terragium tria munera in terminis consuetis tenebantur dare, ut eadem Conventio docet. — 4-o Prae-
 latis decimas, ut tam ex S. Stephani D. L. 2. c. 52. S. Ladislai D. L. 1. c. 30. Colomanni D. L. 1. c. 25. D. L. 2. c. 5. Andreae 2-di D. 1. a. 20, 21. Dominis vero Terrestribus No-
 nas juxta Ludovici 1. D. un. a 6. Ulad: 2-i D. 3. a. 41 D. 4. a. 27, 29. D. 6. a. 15. D. 7. a. 57. ab hac tamen Decimarum praestatione Ru-
 theni, Valachi, Servii, ut ut Schismatici, adeo-
 que Patrimonii Christi indigni exempti sunt, Mathiae D. 5. a. 3. Ulad. 2. D. 2. a. 45. unde intelligi facile potest, quare Valachi ante
 annum 1653 a praestatione Decimarum fue-
 rint immunes, et Decimae hoc anno imposi-
 tae Valachis cur non sint pure Fiscales. A. 3. t. 5. a. 2. — 5-to) Equos Exercitiales Domi-
 nis suis dare tenebantur, ut habetur Colom. D. L. 1. c. 11. *Comites, si propriis in villis suis liberos habuerint, de quibus equos accipere, et 100 pensas colligere possint. Lorica-
 tum unum Regi de sumtu illo procurent, si vero 40. pensas militem absque Lorica educant, at si minus, hoc propriis usibus re-*

servent. — 6-to Alias exactiones seu datias extraordinarias per Dominos sibi impositas supportare debebant, scilicet collectas victualium; ideo enim videntur Andreae 2-i D. 1. a. 3. a collectis victualium servientium, et Ecclesiarum populi exempti, ne duplici Regia videlicet, et Dominali collecta premantur, quod confirmant verba Decreti Caroli Roberti in verbis: *Cuncti Regni nostri Barones, et Nobiles ipsorum proventus scilicet tributa, terra-gia, et quasvis collectas, cum ipsis monetis Camerae nostrae, aut florenis recipere, et exigi facere possint;* ex Sigismundi D. 6. a. 15. praeterea quicumque, vel quorumcunque Jobagionum Dominus, collectam, seu dationem aliquam super suum Jobagionem imposuerit, termino unius mensis ad hoc sibi assignato, dationem eandem, exspirato ipso termino unius mensis, infra 15. dies, super eundem recipere protelasset. etc. D. 5. a. — his verbis: *De singulis trigintatribus Jobagionibus — Census, collectas, munera, seu alia servitia Dominorum cum aliis Jobagionibus supportantibus,* quod et Mathiae 1-i D. 6. a. 39. exprimit. Harum porro collectarum et Datarum species exprimunt fundationales litterae Almi Ducis de 1138. quibus Praeposituram Demesiensem fundat; in his Fundationibus confert vicos 59. de bonis sui Ducatus,

possessionum harum incolae tenebantur Prae-
 positurae quotannis, praeter Decimas, et va-
 rias urbanas praestationes, praestare (ut re-
 fert *Keresztúri* in Libro de Veteri Instituto rei
 militaris Hungariae pag. 73. in notis ex Kol-
 lario 1.) Farinae triticae cubulos 1522. — 2)
 Boves 4. 3) Oves 1552. 4) Porcos 50. 5) Gal-
 linas 120. 6) Murcii seu Mulsii cubulos 175.
 7) Domos exstructas duas, vel asseres mille.
 Addixit insuper huic Praepositurae varios con-
 ditionarios, tum servos, tum liberos, quales
 erant 1) Curriferi 12. 2) Pistores sex. 3) Coci
 sex. 4) Janitores quinque. 5) Torneatores duo.
 6) Agazones duo. 7) Campanistae duodecim.
 8) Pelliparii unus. 9) Curiales nuncii unus.
 10) Piscatores trigintaduo. 11) Vivaria, seu
 piscinae 5. 12) Salis allatores de ultrasilvanis
 partibus vigintiquinque. 13) In Ultrasilva-
 nis partibus homines, qui debebant per an-
 num dare martures viginti, Corrigias centum,
 pellem Ursinam unam, cornu bubalinum unum.
 14) Vineae in variis Regionibus 138. 15) Ara-
 tra octo, boum duodecim. 16) Molendinae sex.
 17) Lagenarii, sive lagenarum artifices tres.
 18) Carpentarii quindecim. 19) Equile in quo
 Equae cum pullis septuaginta. 20) Ovile ovi-
 um 800. 21) Vaccarum sexagintaquatuor ar-
 mentum. 22) Porcae nonagintaquatuor. 23)
 Apum alvearia sexaginta. 24) Liberi homines

terras haereditarias non possidentes 47. Ex his elucet, pro diversis necessitatibus diversos conditionarios Servitores ea tempestate in usu fuisse. 7-mo) Singuli unum diem annuatim Dominis suis laborare tenebantur, — ad aggeres insuper molares, vias, et pontes reparandos toties, quoties necessum erat, concurrere obstringebantur. Si datias, et conditionarios pro singulo Oeconomico labore superius recensitos consideres minime miraberis unius diei praescriptum hunc laborem, ad singulas enim necessitates erant Operarii. 8-vo) Pro his Libertatibus poscente necessitate ad Vajvodae mandatum suis armis insurgere debebant, ut hoc tam praefata Conventio, quam et articuli 1463 Budae per Mathiam Corvinum confirmati, et alii articuli de 1536 in *Székely Vásárhely* sub Joanne Zápolya Rege lati docent.

C A P U T II.

De sorte Colonorum post annum 1514.

Hac libertate Coloni ob tumultum Cruciatorum, Duce Georgio Do'sa de Málnás in Turcas congregatorum, contra Dominos Terrestres 1514. attentatum, articulis Uladislai 2-di D. 7-i 14, et 25. nota perpetuae infidelitatis affecti, excidentes, perpetuo glebae sunt adscri-

pti, his sub conditionibus: — 1) Ut singuli domiciliati Coloni, et inguilini, per annum Dominis suis unum florenum auri, seu 100 denarios, et quidem medietatem seu 50 denarios in Festo S. Georgii, alios 50 denarios vero in Festo S. Michaëlis pendant. a. 15. 2) Qualibet hebdomada singuli uno die servire teneantur. a. 16. 3) Singulis mensibus unum pullum Dominis suis dent. a. 17. 4) Nonam de omnibus terrae nascentiis Dominis terrestribus solvant, Decimam vero solum de illis segetibus, de quibus hactenus solvere consueverunt. a. 18. 5) Singulis annis duos anseres, unum tenerum ad Pentecostes, alterum antiquum ad S. Martinum pendant. a. 19. 6) Decem rustici sessionati pendant unum porcum saginatum, pro Festo Nativitatis Christi — caeteris quoque proventibus dominalibus, ultra haec, fors hactenus percipi solitis, salvis manentibus. a. 20. 7) Vidua vices Coloni agens, alterius Domini Colono nubens, Dominum suum mutare nequeat, prout nec filii attacta nubili aetate. a. 21.

Interim restricta haec Colonorum conditio sublata est sub Ferdinando 1. 1538. in Regno Slavoniae, art. 21. his sub Conditionibus, ut: a) Dominus ille, ad quem Colonus migraturus transire vult, accepto secum Iudice notiliū, Dominum Coloni migraturi accedat,

et Judex nobilium depositis pro Terragio 4 Denariis repetat Colonum, et licentiam abeundi recipiat. *c)* Recepta licentia relinquat Colonum in loco residentiae suae infra 15 dies, ut interim omnia debita, quibus Domino terrestri, aut alteri cuiquam, qui illum ibidem requisitum habuerit. obstrictus est, persolvat, vel si Dominus terrestris talem Colonum benevolum reservare potuerit, plenam habeat potestatem. *c)* Evoluto 15 die, si Dominus eum reservare non potuit, Judex Nobilium illuc vadat, et Colonum clara die, cum omnibus suis rebus mobilibus illi Domino, aut nobili, qui illum recipere voluerit, transponat, restitutus taliter intra 15 alios dies Colonus se ad novum suum Dominum recipere possit. a. 22. *d)* Seminaturas, si quas migrans fecit in praehabito fundo, retineat, et deposito pro illis Domino fundi terragio, sibi congreget. a. 23. *e)* Si Dominus vel Nobilis Colonum taliter licentiam petentem dimittere nollet, Jurisdictionis Officiales eum dimittant, et Dominum pro violenta detentione 25 Marcis mulctent. a. 24.

In Hungaria, sub eodem Ferdinando, teste Decreti 10-i de 1547. a. 26-o libera migratio Colonis restituta est, his sub conditionibus: *aa)* Ut Colonus migraturus tam Dominum, seu Nobilem, in cujus Bona migrare vo-

luerit, quam et Judicem Nobilium Comitatus, ex quo est, de suo proposito faciat certiore.

bb) Judex Nobilium, propositum Coloni, Domino ipsius, vel Judici loci illius, in quo Colonus habitat, significet. *cc*) Si intra 15 dies non potuerit Colonus eo adduci a Domino suo, ut apud eum maneat, tunc Judex Nobilium cum uno Nobili ad possessionem illam, ubi talis discessurus residebat, accedat, et Colonus, praesentibus loci Antistibus, et senioribus, coram Judice Nobilium, et adjuncto eidem Nobili Juramentum deponat, quod ipse nullo privato odio, aut nulla ratione adductus inde discedat, quam quod aliquo, praeter legalem consvedutinem, onere fuisset a Domino gravatus. *dd*) Omnia debita, quibus Domino suo, ejus subditis, vel loci incolis tenebatur, Persolvat. *ee*) Domum suam desolatam non relinquat, aut dirutam. *ff*) Si litem, vel contraversiam, quacunque de causa, cum incolis suis haberet, ante discessum, illam componat, aut finiat. *gg*) His terminatis, Judex Nobilium, coram Nobili secum praesente, Colono discedendi licentiam det. *hh*) Domus autem, ex qua Colonus discessit, Domino maneat, quam is alteri tradere pro libitu possit.

a. 27. *ii*) Si vero quis Nobilium, Colonom alterius, sine praevie impetrata a Judice Nobilium licentia abduceret, homagio Coloni, et

200 florenorum poena plectatur. a. 28. *kk*) Eadem poena determinata est, pro Domino profugum recipiente, aut Colonum suum, contra datam licentiam detinente: a. 29. *ll*) Terras, propria industria acquisitas; soluto terragio, et nona, aliisque proventibus, Colonus sibi retinere possit. Si vero Dominus, a quo discessit, eas sibi acquirere cuperet, aestimatio earum pretio soluto, pro se recipere possit, ibidem *mm*) Si V. Comes, aut Judex Nobilium in executionibus praemissis favore, vel fortasse praetextu metus Comitum eorum, vel alterius potentioris, fideliter procedere nolent, amissione officiorum, et singulis ducentis florenis plectantur a. 30. *nn*) In objecto ablicentiationis Colonorum latum per Judicem Nobilium, et Nobilem judicium -- pars eo non contenta appellare possit ad Comitatum, inde vero ad Tabulam Regiam, Colono interea in servitio prioris sui Domini manente. a. 31. *oo*) Si Dominus Coloni ablicentiatum executioni semet opposuerit, et executores contumelia affecerit, majoris potentiae; si interemerit -- notae infidelitatis poena plectatur, idem de Officiali, absente, et inscio Domino, haec patrante judicium esto. a. 32. *pp*) Judici Nobilium, et Adjuncto Nobili in executionibus talibus salarium, juxta antiquam con-

svetudinem, pro ablicentiatione ablicentiatu Colonu singulis solvat cum 12 denariis; in occupatione vero et statutione possessionis illius, qui constitutiones praemissas non observaret, duodecim florenos solvat is, pro cuius ratione executio fit. a. 33.

Haec eadem libertas articulis anni 1556. seu Decreti 17 Ferdinandi primi, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33. confirmatur; prout et Maximiliani Decreti 1. a. 27. — Praestationes porro Colonorum, quorum libera migratio usque ad alium generalem Conventum ex eo, quod semet erga suos Dominos inobedientes exhibuerint, circumscripta est art. 32, et 42. Ferdinandi primi Decreti 2. de 1548. articulis 33, 34, 35, 36, 37, ad impediendam Dominorum exorbitantiam, in hunc, qui sequitur, modum regulantur: 1) Coloni census pecuniales, virtualia, et munera praestent juxta antiquam consvetudinem loci. 2) Robottas unius diei quavis septimana. 3) Vernali, et autumnali tempore, unius diei araturam in omnibus iteratis arationibus. 4) Tempore culturae vinearum, falcationis, et messis, quavis hebdomada singulos duos Domino terrestri loborent, eo usque, donec tempus hujusmodi culturae, falcationis, et messis durabit, ita tamen, ut iste superadditus unius diei labor, postea ex aliis hebdomadis deducatur, et si in aliis

etiam servitiis, seu jugalibus, seu manualibus, uno fors die, diutius fors detineretur, haec etiam dies in aliam hebdomadam imputetur, ita ut per integrum annum nonnisi 52 dies robottales expleantur, cum totidem sint septimanae. Numerus hic dierum Ferdinandi primi Decreti 14 de anno 1552. art. 11. ad 40. est reductus, et haec constitutio etiam nostros obligasse videtur, cum tunc Transsilvania Hungariae juncta fuerit. — 5) Tempore nuptiarum, aut primitiarum sui Domini, vel pro redemptione capitis ipsius teneantur Coloni aliquod honestum, et tolerabile subsidium praestare. 6) Si ultra has praestationes gravaretur, Colonus possit emigrare, obtenta a Iudice Nobilium ablicentiatione. a. 42. 7) Ferdinandi 1. D. 12. a. 36. et 37. item D. 14. a. 12. perhibentibus educillatio ita regulata fuerat, ut in locis promontorio destitutis adventitia vina a festo S. Michëlis usque festum Nativitatis Domini, in locis promontorio provis a festo S. Michaëlis usque festum S. Georgii propria sua vina Coloni educillare possint, in reliqua anni parte, aut rusticorum vino deficiente, etiam sub spacio educilli ipsis concessi, Domini sit educillatio, quam si per Colonom procuret, is a robottis interea liber 4. dr. a singula 32. pintarum urna, mercedem ab educillari curante Domino habeat. 8) Pro his

libertatibus tenebantur Coloni quinta sui parte, id est, quilibet quintus exigente necessitate pro Patriae defensione insurgere, ut innuit art. 12. D. 6. Maximiliani 2-i Imperatoris.

C A P U T III.

De Colonis in Transsilvania post separationem.

Transsilvaniam nostram sub nationalibus Principibus constitutam quod respicit: liberae Colonorum migrationis aliquando restitutae in Approbatis, et Compilatis Constitutionibus nullum vestigium reperitur, imo contrarium docemur ex legibus de repetitione, et restitutione fugitivorum, uxores Nobiles ducentium, aut sine praevia a Domino terrestri impetrata manumissione Nobilitatorum, vagis — nulli dominio affixis, certo dominio subjiciendis, codici legum copiose illatis.

Quod Colonorum Census, et urbanales praestationes caeteraque servitia attinet: Approbatarum Constitutionum Partis 5 ed 30. homines advenas cum obligatione 10, 12. dierum, aut 2. vel 3. hebdomadarum labores annuatim praestandi, in praejudicium et injuriam aliorum congregari vetans, palam evincit, servitia Colonis aut illa, quae Uladislaiana lege imposita sunt, aut certe majora inhaesisse, urbana in Conventu

B. Mariae Virginis de *Klus Monotra* reperi-
bilia, signanter: 1) De añ. 1644. 23 Junii Colono-
rum ad arcem Nagy Almás pertinentium e
manibus Spectabilis Domini Stephani Csaki
de Keresztszeg in rationem Illustrissimi Domi-
ni Principis Georgii Rákotzi, praesentibus E-
gregio Thoma Somai V. Comite, ac Georgio
Butka V. Judlium Comitatus Dobocensis, re-
ceptorum 2) Domini Szurduk, e manibus Ge-
nerosi Gabrielis Bakos de Osgyán, in ratio-
nem Illustrissimi Principis Georgii Rákotzy
1645 recepti. 3) Colonorum ficalium ad Ca-
meram salium Déésaknensem spectantium. 4)
Curiae Ficalis Orosz-Mezőiensis de anno 1646.
5) Arcis Kőváriensis de 1-a Martii anni 1647.
ita inscriptum, observationes, et ritus ad Con-
numerationem bonorum arcis Kővár spectan-
tium, et pertinentium, inter se collata sequen-
tia hac in parte repandunt, et quidem:

I. Quoad *census Colonicales* - Colonos ob-
strictos fuisse suis Dominis pro terra, quam
in suos usus colebant 1) Certum pensum quot-
annis solvere, censumque hunc terragium (Hun-
garici Földadója) dictum, pro ratione bonita-
tis et amplitudinis territorii varium imposi-
tum fuisse; nam a) Urbarium sub Nro. 1-o
recensitum quoad Oppidum Gorbo haec ha-
bet: Sz. György adóját annuatim for. 7. —
Sz. Mihály adójában-is for 7. quoad posses-

sionem *Salamon* vero haec habet: Censur. *Sz. György adójában for. 6. Sz. Mihály adójában for. 6. — b) Sub Nro. 2. vero quoad possessionem Szurduk. Censur Sz. György adójában for. 8. Sz. Mihály adójában for. 8. c) Sub Nro. 3-o notatum quod possessionem Petsétszeg: Censur Földadója annuatim for. 6. — d) sub Nro. 4-o attactum: Censur: Földadója for. 7. e) sub Nro. 5-to recensitum vero, quoad possessionem Berkeszpataka. Censur Földadója, Sz. György napban for. 3. Sz. Mihály napban-is for. 3. diversum hunc a tributo provinciali portatim pendendo fuisse constat inde: 1) Quod horum Urbariorum scopus fuerit annuos proventus Bonorum Dominis terrestribus obtinentes, non vero tributum publicum eruere. 2) Quod in hoc ultimo Urbario exponatur expresse *Kapuszám után-járó Contributiojokat egy kapuval adják*; dein subjungitur *Földadója*. 3) inde quod in Urbario Nro. 3-o signato quoad possessionem *Holló-mező* haec legantur; Censur *Földadót nem adnak, mert erdőből írtatták volt ki*, quae verba et id docent, quod ab exstirpaturis terragium non sit datum. Ex his et illud elucet, quod census hic in prae-exposita quantitate ab integra in concreto sumpta possessione sit desumptus.*

2.do) In nonnullis locis certa summula exigebatur titulo pecuniae vigiliae nocturnae, et

Procuratoris, in aliis vero titulo Judicis, et Casei — sic a) In Urbario 1. quoad possessionem *Salamon* notatur: *Virasztó, és Prokátor pénz for. 1.* b) In Urbario 2-o *Virasztó, és Prokátor pénzt adnak a' kis Szurdukákkal együtt for. 10.* c) In Urbario numero 5-o citato haec leguntur: *Biró adója, vel Karuly pénzt, Dr. 62. Sajt pénzt pro Caseis 6. pro singulo Caseo Dr. 12. facit Dr. 72.* d) Sub hac eadem census rubrica, in Urbario numero 5-to. citato autem in rubrica pro *Culina* consignantur adhuc sequentes datiae. — 3-o) *Galinae* in Nativitate Domini per singulos Colonos dandae, et quidem harum quoque numerus pro locorum diversitate variabat, nam: aa) Urbarium sub numero 1-o quoad superius notatum Oppidum *Gorbó* haec habet: *Karátsonban minden ember egy-egy tyúkot ád* — quoad possessionem *Salamon*: *tyúkot minden ember 4.* — bb) Sub numero 2-o citatum quoad *Szurduk* haec habet: *Karátson adójában minden ember egy-egy tyúkot ád.* — cc) Sub numero 3-o citatum haec habet: *itten minden ember egy-egy tyúkot ád.* — dd) Sub numero 4-to notatum quoque idem docet in verbis: *egy-egy tyúkot ád minden ember Karátson adójában.* e contra ee) Sub numero 5-to notatum haec habet: *pro Culina tyúkot az három innepeken minden ember egyet-*

egyét, a' privata personákat, idest, Birót, Mólnárt, Darabontot, Relictákat, Erdökerülököt kivévén. 4) Ova: sed ut innuunt Urbaria citata non in omnibus locis, nec in eadem quantitate, nec in eodem ubique termino exigebantur — nam in Urbario sub numero 1-mo et numero 3-tio quoad possessionem *Hollómező*, item in Urbario numero 4-to nulla horum mentio fit — in Urbariis vero sub numeris 2. quoad possessionem *Szurduk* haec habentur: *Husvétban tyukmonyat a' mennyit lehet*; in 3-o quoad possessionem *Petsétszeg*, *minden ember négy-négy tojást ad Karátsonban*, in Urbario porro sub numero 5-to indigitato haec habentur: *tyukmonyat minden Jobbágy 15. ad.* 5-to) *Mel*, et *butyrum* annuatim dabantur semel, iterum in diversa quantitate pro locorum diversitate; nam Urbarium sub numero 1-o haec habet: *Karátsonban két ejtel mézet, két ejtel vaját minden esztendőben*, sub numero 2-o vero haec: *faluül négy lúdat, és két ejtel mézet, két ejtel vaját*, Sub numero 3. et 4. integer pagus dat in Nativitate Domini unam urnam butyri, in 5-o Urbario in rubrica victualium pro Culina praestandorum, sic enim, et rectius census hos in naturalibus praestandos nominat, haec notantur: *Vaját egy kupaszám után az három innepeken három itzét, mézet-is három itzét.*

6-to) In nonnullis locis pecora mactanda in rationem Domini Terrestris dabantur — Sic Urbarium sub numero 1-o quoad possessionem *Salamon* notat: quod haec cum possessione *Nagy Kristor* annuatim unam Vaccam praestare debeat; quod et 2. Urbarium quoad possessionem *Szurduk*; Urbarium vero sub numero 5-o in rubrica *Culinarium vágó barmot per annum Szent-György napban adnak Tretinat* numero 1-o *az-az három esztendő Ti-nót*) et inferius subjicit: *extraordinarie ab aliquot annis anseres 6, et verveces 2, exiguntur annuatim.* — 7-mo) In Nativitate Domini, in nonnullis locis avenae certa quantitas, et pelles vulpinae, aut martis praestabantur. Ut Urbarium sub numero 1-o quoad possessionem *Salamon* in Nativitate Domini singulus Colonus praestat avenae metretam unam, unam pellem Vulpinam numero 1. In Urbario sub numero 2-o quoad *Szurduk* haec scribuntur: *Faluúl Karátson zabját adnak Cubulus major 8, Róka bőrt 1, és Karátsonban egy Özet.* In Urbario numero 3-o signato haec habentur: quoad *Petsétszeg*, *zabot a' kinek ökre nintsen, metretam unam, a' kinek ökre vagyon, minden ökörtől egy-egy vékát, de négy ökörnél ha több volna-is, tsak négy métrétát adnak,* — quoad possessionem *Holló-mező* perinde ab uno bove metretam unam

avenae dari notat. Urbarium sub numero 4-to citatum ab uno boum pari unam metretam praestari innuit. De pellibus autem nulla mentio in his fit. Sub numero 5-o avenae nullam mentionem facit. De pellibus vero haec habet: Vulpinam unam, martis iterum unam praestant, pro hac flor. 1. pro illa vero 80. Denarios ab arce recipientes — 8-vo) In Urbario Numero 5-to Arcis *Kövár* citato adhuc pro Culina subministrari notantur ab una porta media metreta *Bányensis* milii, tantumdem pisorum, et seminis lini.

II) Quoad *Educillationem* vini, inter proventus Urbariales relatam, docent eadem Urbaria inter se combinata, quoad certam vini Dominalis quantitatem, certo anni tempore, inter se educillare debuerint Coloni, nam a) In Urbario sub numero 1-o quoad Oppidum *Gorbó* notatur, quod educillatio a Nativitate Domini usque festum S. Michaëlis Domini Terrestris sit, at quoad possessionem *Salamon* subjungit: *az három innepeken három hordó bort árúlnak-ki úgy, mint a' Tisztek árrát elrendelik.* — b) In Urbario sub numero 2-o *az három inneneken ez a' Szurduki Jóság annuatim árult, mikor az Urak itt benn laktak, most már kilentzre nevelték,* — inferius subjungit — *tartoznak egyéb időben-is hortsomárolni az Urak' számára, úgy a' mint köz-*

tők elkél a' bor. — c) In Urbario 3-o haec habentur: *in rubrica proventus* — Kortsomára, az három innepre három hordó bort adnak. — d) In Urbario numero 4-o signato *in rubrica proventus* haec leguntur: *Eszkendőben háromszor 40 veder bort szoktak kikortsomárolni, azonkívül nem.* — e) In Urbario numero 5-o signato haec habentur: *Educillatio, per annum három hordó bort árúlnak-ki, Karátsonban, Husvétban, és Pünkösten.* —

III) Quod Decimas respicit; quoad has quoque diversa fuit consuetudo, nam a) In Urbario numero 1-o haec leguntur: *Dézmát az Urnak adják, — buzából, árpából, alakorból, — — — a' Fejedelemtől árendával váltják-meg — f. — 8. tum quoad vini Decimas subiungit: A' falu egy darab szőlőt vett-fel, nem régen, abból még Dézmát nem adnak.* Quod caetera respicit; supra citata Urbaria: praeter 5-tum hac in parte quoad Decimas — scilicet frugum nihil meminerunt. 5-um autem expresse docet in toto Dominio arcis Kővár nullas ex frugibus Decimas exigi. — b) *Ex glandio* decimales — setigeri — praestabantur, et redemptionis taxa simul sumebatur, aut vero sola redemptione taxabantur; pro diversa scilicet glandii et locorum adjunctis; hujus quoque Decimae diversa fuit ratio, insuper pro

vernali pascuo quoque certa redemptionis taxa a singulo setigero pendebatur; nam: aa) In Urbario numero 1-o notato haec statuuntur: *Makkos erdő elégséges vagyon.* — Tíz disznónak egyike Dézmában jár, mikor a' makk bő — ha pedig szűk, vagy Dr. 3. vagy Dr. 5. — de ennek elrendelése a' Tiszteken áll. Pá'sint disznónak Tavasszal a' váltó pénz Dr. 2. — bb) In Urbario sub numero 2-o haec leguntur: *Dézma* — Tíz disznóból egyet, váltó pénz Dr. 4. akár legyen makk — akár ne. cc) In Urbario numero 4-to signato: *Dézma* disznóból minden tiznek egyikét; — pá'sintos disznótól tavasszal Dr. 2. ha pedig makk léssen öszvehajtyák, 's akkor minden váltó disznótól 4. (4 pénz) de ha tíz kitelik, egyikét mindenkor elvesztik. — dd) In Urbario sub numero 5-to citato sequentia leguntur: *Disznóból mind pá'sint, mind makk, tizeddel tartoznak* — az-az, makk termésakor két rendbéli dézmát adnak, ha makk nem terem-is, de a' pá'sint tizedet nem adják, váltó pénz Dr. 4. c) Ex Ovibus, et Apum examinibus praestandae Decimae modus pro locorum diversa consuetudine variavit, nam aaa) In Urbario sub numero 3-o quoad possessionem *Petsétszeg* haec leguntur: *Dézma* — 15 Juhból egyet adnak — váltó pénzt Dr. 3. 10 méhből egy kosár méhet, váltó pénz Dr. 2.

quoad possessionem *Holló-mező* haec habentur: *proventus a' Juhból — tizből egyet adnak dézmában; de Petsétszegen 15-ből vésznek egyet, igen sajnálják. — bbb) In Urbario sub numero 4-to notato haec habentur: Decima: Juhból, Disznóból, minden tizediknek egyiket. ccc) In Urbario numero 5-to signato haec leguntur: Decimae: Juhból mindenütt az egész Jószágban, 's itt-is (intellige villam Berkeszpataka) ha kinek tiz bárányos Juha vagyon, egy bárányost ki-fognak benne, a' kinek 100. avagy több vólna-is, egy bárányos Juhnál iőbbet nem vesznek; kilentzből egy meddőt, azon alól egy bárányt vagy Dr. 25. 's egy bárány-bőrt. — Raj méhből-is váltó pénz Dé-nár 2. — tizből egy, szinte úgy Anya-méhből-is. —*

IV. Praeter has in usu fuisse etiam alias datias palam evincit Urbarium numero 2-o notatum, in quo, quoad possessionem *Szurduk* haec notantur: *Ezen Szurduki Jószágban a' Birák szoktak adni — — — vagy minden pokrótzért egy-egy forintot, idest in Dominio hoc Szurdukiensi Judices solent dare — — — aut pro omni centone unum florenum.*

V) Quod robottas, seu labores Dominis praestandos respicit; horum quoque varium pro diversitate locorum, viguisse usum, et arbitrium, eadem evincunt Urbaria: nam 1) In

Urbario numero 1-o notato quoad Oppidum Gorbó haec leguntur: *A' szolgálattal, a' mit parantsolnak tartoznak*, in Urbario numero 2-do quoad Szurduk de his altum siletur, consequenter haec ab arbitrio Domini dependisse innuere tanto certius est, quod tam antecedens, quam subsequencia in specie 3-um in verbis: quoad *Petsétszeg* — servitia: *a' mint a' szükség 's idő kívánnya*, quoad *Holló-mező* servitia: *a' mint kívántatik*. 4-tum in verbis: *A' szolgálat mindennap valamikor parancsolják, akárminémű dologra arbitrio Dominorum relinquant*. — Urbarium sub numero 5-to videtur haec limitare in verbis: *Terrae arabiles Szántó-föld a' Várhoz egy fordulóban 15 fátza vagyon, más fordulóban a' Berkeszi földön szántanak*, — *Similiter 15 fátzát*. — *Zabnak-is per annum 12 fátzát*, idest terrae arabiles ad arcem spectantes sunt in una calcatura 15 facies (fors jugera intelliguntur; communiter enim in illis partibus hodie dum ager arabilis unius jugeri falcsa, quasi falx nominatur) in altera calcatura in territorio Berkesiensi perinde 15 facies arant, et 12 facies avenae, ergo priores fuerunt tritici sementis, zaeae-mais enim et herbae nicotianae procreatio tardius incepit sub Principe Michaële Apafi, ut docent articuli harum implantationem, saeverissima sub poena prohibentes. —

Prata foenilia Kaszáló a' Várhoz — ez a' faluban nintsen, hanem annak idején a' Berkeszi ligeten, és a' puszta salu' határán kaszálnak a' több Jobbágyokkal, — inferius sub rubrica servitiorum subjungitur: Szolgáltatjok állapotjában sem szántással, sem aratással, sem kaszálással nem tartoznak, hanem szőlő míveléssel, kádársággal, hordók, 's kádak kötéssel, pallérkodással, ismét Kapnikra, mikor búzát visznek, abban-is segittenek a' több Jószágnak.

VI) *Diversas mulctas, pro realibus commissis, infligendas viguisse, perhibent Urbaria sub numero 3-o et 4-to adducta, prius enim haec habet; quoad Petsétszeg, mulctas, a' Kamarai Ispány tudja, quoad Holló-mező vero: mulcta a' miBírság esik köztők — quales autem hae mulctae potuerint esse, specificat Urbarium sub numero 4-o in verbis: mulctae, vér-bírság for. 1. kék bírság Dr. 60. or bírság for. 1. mind az Ispáné — az or -bírságért a' falunak-is for. 1.*

VII) *Usum praestandorum Teloniorum, tum a pontibus telonialibus, tum in molis desummi solitorum Urbaria sub numero 1-o, et numero 3-o exprimunt, et quidem sub numero 1-o in his verbis: Vagyon Gorbón vám-is, melynek tized része a' Mólnárnak, a' többi*

része az Úr' számára jár, — egy terhes szekértől adnak a' paraszt emberek Dr. 6 üres szekértől Dr. 3. — A' Nemes ember terhes szekértől Dr. 1. ürestől-is Dr. 1. a' mely helyeken vám vagyon, az olyan helyeken lakó ember egy terhes szekertől Dr. 1. ürestől-is Dr. 1. a' Gorbóiak-is, minthogy vagyon vámok, egy pénz vámot adnak, másutt az vámon, a' ki elkerüli marháját ide veszti, neki megadják a' vámot az ostorral együtt, cur molitori detur, et quando debeant Nobiles Telonium solvere clarius exponit Urbarium Districtus Tihó, quod si caseos, et blada, quorum nullam mentionem facit, excipias, cum Urbario arcis Kővár convenit, ac ideo reticium hucusque est; Dum ait: decimam partem teloniori esse solvendam, docet quippe molitorem Gorboiensem telonioris vice fuisse functum, ac ideo telonii decima potitum.

Nobiles vero quaestum exercentes solum Telonio praemisso mulctari, idem Tiholiense Urbarium evincit: quod molare telonium respicit, Urbarium sub numero 3-o haec habet: egy malomtól egy kőre való tizedet vesznek vámba, a' vámok' negyed része a' Mólnáré, a' többi pedig a' Kamarájé, id est, mola unius lapidis decimam desummunt in telonio — telonii hujus quarta pars molitori, caeterae partes vero Camerae cedunt. Ex his quaenam

fuerint obligationes, Census, et Praestationes, quaeve sors Colonorum conicere quisque potest. Nec tamen hoc ambigere potest quis — in his mutationes plures subseque intervenisse — si reflexerit loca Valachica 1653 decimis fuisse subjecta. Post cladem Polonicam 1657 acceptam, Provinciam usque 1662 continuis intestinis motibus exagitata Ottomanico protectionali quanto nimium pressam — subinde protectione Ottomanica renunciata, contra hanc potentiam firmissimo Praesidio egentem, omnes fortunas in hunc finem convertere necessitatum fuisse. —

CAPUT IV-um.

De sorte praestationibusque Colonorum, sub haereditario Augustae Domus Austriacae glorioso regimine regulatis.

Firmatis tandem paterna Augustae Domus Austriacae protectione, ac subinde glorioso haereditario regimine; fluctibusque Rákocziannis sedatis 1714 articulo 24. Status, et Ordines sortem Colonorum perpendentes, non Dominorum Terrestrium jura coarctandi, sed publicae utilitatis promovendae causa statuerunt, ut Coloni quavis Septimana 4. Inquilini vero

3, sive pecore, sive manuali labore, et nec plures, nec pauciores dies praestent Dominis suis, idque sub poena articulari per Directorem exequenda, hac ergo lege robottae Colonorum sunt definitae, sed cum nec hac ratione, tum ad Tributum publicum novo systemate 1753 introducto stabilitum, tum ad alia onera publica praestanda sufficere viderentur, Augusta Maria Theresia 1769 edito Benigno Regio Normativo, et robottas ipsas, et reliquas Colonorum obligationes clementer ita moderata est, ut nec Dominis Terrestribus detrimentum aliquod inferetur, nec Colonis deesset, tum ad merendum id, quo tributum ferre valerent, tum ad reliqua publica onera ferenda, desideratum tempus.

Divus Josephus 2-dus Imperator edito 1785. Edicto, amissam sub Uladislao 2-do liberam migrandi facultatem Colonis restituit, illamque et in Benigno Revocatorio sub Decreto 18-a Januarii 1790 exarato salvam esse voluit, quam erga Clementissimam Divi Leopoldi 2-i Imperatoris in regimine succedentis propositionem SS. et OO. in Comitibus 1790 Claudio-poli celebratis, et in annum 1791 prorogatis lato articulo 26. sublata Jobagionatus nomenclatione, his, quae sequuntur, regulis restrictam amplexi sunt. — 1) Ut libera migratio restricte circa diem Sancti Georgii suscipi pos-

sit, Colonus tamen migraturus voluntatem suam circa festum S. Michaëlis anni praecedentis declarare, et seminaturam autumnalem, erga refusionem seminis, et mercedis impensi laboris perficere teneatur; quod si neglexerit, emergentia inde damna, et fundo Contributionali, et Domino Terrestri refundere obstrictus sit. — 2-do Ut priusquam migraret, alium loco sui, et quidem talem substituatur Colonus, qui par sit praestandis illis, quae ipse migraturus, tam Domino Terrestri, quam publico praestitit. Litteras insuper super indulta sibi migrandi licentia, a Domino suo Terrestri, quas hic sine justa causa denegare non potest, impetret, et simul pro securitate fundi Contributionalis locum figendae suae habitationis declaret. — 3-tio Ut priusquam discederet, Domino suo contracta debita, coram concernente Comitatu, vel Sede liquidanda, seu in pecunia, seu in pecoribus, aut naturalibus restantia depuret, et si ad aliam possessionem migraret, restantem Contributionem quoque cum huic adnexis oneribus suppleat. — 4) Ut, si in una Sessione patresfamilias adeo multiplicarentur, ut nec domus — excipiendis, nec Sessio alendis illis sufficeret, ex tunc paterfamilias semet separare, et sedem mutare volens, expletis praenotatis conditionibus libere migrare possit; caveudus tamen omnis do-

lus est, ne per similem migrationem in loco manentes patresfamilias, facultatibus suis ita enerventur, et in numero personarum minuantur, ut culturae colendorum, et praestationibus Dominalibus, solvendo item tributo, ut et aliis oneribus publicis ferendis impares fiant. — 50) Ut inter Dominum, et Colonum, de non expletis hoc articulo stabilitis conditionibus oriturae differentiae per Comitatum, et Sedium Officiales actutum cognoscantur, et juxta praescriptum hujus articuli pro aequo et justo dirimantur, et si Coloni migraturi postulata infundata comperiantur, idem ad satisfactionem, vel obedientiam, et quietem compellatur. Si vero Dominus Terrestris migrandi licentiam Colono, expletis conditionibus praescriptis migraturo denegaret, ipsimet Officiales Circulorum tali Colono Litteras ad migrandum expediant. 6-to) Ut Litteris facultatoriis a Domino, vel Circulorum Officialibus impetrandis destitutum Colonum recipiens, poenae 200. florenorum in Comitatibus et Sedibus Siculicalibus, processu articulari, praescissa intra Dominium appellatione, desumendorum subjaceat. — Quod si vero id communitates Saxonicales attentarent, et antistites talis loci per concernentis Sedis Officiales, ad requisitionem Domini Terrestris admoniti receptum Colonum non remitterent, recursu ad Excelsum Regium

Gubernium sumto, hujus erit restitutionem Coloni, et desumptionem poenae articularis in via Politica ordinare. Sub hac eadem poena obligantur Domini Terrestres cavere, ne migrantes Coloni publicorum onerum bajuli, semet modo inquilinali, aliis colonis jungant, et onera publica declinent. — 7-o) Ut Colono cum consensu Domini migranti aedificia, quae parato aere procurata fuisse comprobantur, per Dominum Terrestrem parato aere erga legalem aestimationem bonificentur, vel si is bonificare nollet, Colonus illa aliis vendere possit, aliae meliorationes penes conscientiosam aestimationem Colono refundantur. — Quoad extirpaturas in pratis, vel agris factas merces laboris impensi, tunc tantum bonificetur; si Colonus eas cum praescitu, et indultu Domini Terrestris fecisset, earumque usum, et fructum per septennium nec dum collegisset, usu enim septennali merces laboris refusa censetur: Extirpaturae in Sylvis sine indultu Domini Terrestris susceptae, velut per succisionem Silvae Domino damnosae refusionem nullam mereantur, quin potius damnorum per succisionem Silvarum causatorum compensationem per extirpantem Domino praestandam post se trahant.

Huic super aedificatorum, et meliorationum migranti Colono refundendarum obligationi Do-

minum Terrestrem manenti, correlata obligatio premit Colonum deteriorationes in aedificiis et meliorationibus ex negligentia ipsius emergentes tempore migrationis, penes prae-
viam aestimationem, Domino Terrestri rebo-
nificandi. — 8-vo) Ut quemadmodum Colonus nullam bonificationem deteriorationum per
temporum injuriam causatarum praestare te-
netur; ita competens bonificatio per Dominum
Terrestrem solum secundum aestimationem
eorum, et relate ad illum statum, dum Colo-
nus migrare intendit, instituendam de iis, quae
parata pecunia comparata sunt, praestetur. —
9-o) Ut, quod Zingaros, quorum plerique ad-
huc et vagabundi sunt, et certo domicilio figi
se haud patiuntur, respicit; libera haec migra-
tio ad illos tantum extendatur, qui domicili-
ati sunt, et ruralem Oeconomiam exercent.

10) Ut prout a parte Colonorum tempus mi-
grationes fixe ad festum S. Georgii restrictum
est, ita ex parte etiam Dominorum terrestrium,
Colonos e fundis colonialibus amovere, illos-
que ad se recipere, non alio tempore, nec ali-
ter liceat, nisi hi praeviae in festo S. Micha-
ëlis praecedentis anni super sui amotione
praemoniti fuerint. — Quod si Domini terre-
stres Colonos suos sine justa et sufficiente cau-
sa amoverent, circulatorum Officialibus incum-
bat, delata ad se querela, de causis amotio.

nis cognoscere, et si causam amotionis injustam cognoverint, Colono assistentiam praebere. — Stabilita hac ratione libera Colonorum migratione — articulo 27-o interea donec novum Urbarium per ordinatam hoc in negotio Deputationem regnicolarem elaboraretur, elaboratum ad Comitata reportaretur, et Altissimo loco confirmandum introduceretur, statutum est, ut quoad mensuram servitiorum, et Praestationum colonialium usus juxta puncta regulativa anni 1769, specialiter vero quoad Decimarum praestationem art. 2. Appr. 3. t. 5. observetur, denique ut nullae arbitrariae poenae Colonis infligi possint, sed quaecumque poena vel in Judicio Sedis Dominalis, vel excessu Urbariae interveniente, Colono prius semper audito, juxta regulativa puncta anni 1769 decernatur, salvo ad R. Gubernium partium recurso.

Cum itaque superius citata puncta Urbariae per Augustam Mariam Theresiam anno 1769. praescripta virtute hujus articuli legis interea, donec novum per Status elaboratum urbarium introduceretur, obligantis vim nacta sint: Eadem ad quatuor Sectiones, quarum 1-o Robotatae. 2) Census et urbanae praestationes. 3) Pro his beneficia Colonis, per Dominos terrestres tribuenda. 4) Modus negligentes Colonos ad servitia compellendi, exortas inter Dominum, vel hujus officialem et Colonum

differentias definiendi continentur; reducta, huc recidunt. —

I^a Sectio de Robottis:

1) Perpetuae obligationis olim Coloni integram Sessionem appertinentitam tenentes, seu manibus, seu integro quadrijugo hebdomatim tres dies praestandas habent, suis Dominis, nisi aliter inter illos conventum sit, qui autem integro quadrijugo destituuntur, aliis sibi aequalis facultatis Colonis juncti, quatuor dies praestare tenentur 2) Inquilini appertinentiatis Sessiones tenentes sive manibus; sive jugalibus hebdomatim duos dies Domino praestare obligantur. 3) Internas tantum sessiones appertinentiis destitutas tenentes hebdomadatim unum diem mauali labore praestare obstringuntur, nisi aliter conventum sit. Et si allodiaturae dominali adeo vicini sint, ut in accessu medio die plus non impendatur, terminatis his laborum diebus, ulterius in opere detineri non possunt. 4) Si ab allodio remoti sint, ut in accessu integrum diem, aut plures etiam insumant, per septimanam unam, duas, aut etiam tres in continuo opere detineri, ea lege possint ut ultra tres, huc intellecto tempore in accessu, et recessu insumto, numerandas septimanas ad o-

peras continuandas adstringi nequeant, ultra quatuor porro dies, operarios tales pane, pecora vero aestate pascuo, hyeme pabulo Dominus sublevare teneatur. 5) Dies robottales ab ortu solis usque ejus occasum, huc intellecto tempore accessus et recessus, relate ad incolas aliorum pagorum omni exactitudine laboribus impendendi sunt. 6. Differentiae circa tempus in accessu, et recessu insumendum subortae, per circuli Officiales relate ad loci distantiam definiantur, 7) Dies interrupti robottales, robottis imputandi sunt. 8) Omnes labores in rationem Domini terrestris praestiti robottis imputentur, exceptis extirpatione noxiorum animalium, ipsis etiam Colonis proficua; filatura, qua singulorum Colonorum uxores Domino in quantitate quatuor librarum tenentur, vectura item Decimarum, qua ex proprio, aut vicino territorio obligantur. 9) Itinerationes tempore commodo exigantur, et tempus his ultra robattas unius septimena insumtum, alterius septimanae robottis imputandum est. 10) Itinerationes diebus dominicis, aut festivis praestitae perinde robottis sunt imputandae 11) Ubi robottae antiquis urbanis stabilitae praerecensitis minores sunt, eadem deinceps quoque exigantur. — 12) Colonis, et inquilinis integrum quidem est, at adigi nequeunt, ut dies robottales penes Con-

tractum, coram Circularibus Officialibus in eundum, paecuniaria taxa redimant; ast pars a simili contractu, adveniente termino, recessura, partem alteram de voluntate sua uno anno praevis certificare debet. 13) In negotio robottarum contractus omnes coram circularibus officialibus fieri debent. 14) Colonus ad educillandum per Dominum cogi non potest, sponte educillationem suscepturus aut a robottis liberari, aut mercede solita praemiari debet. 15) Interusuriales dies robottis imputari nequeunt.

Sectio II. De Censibus et praestationibus Urbarialibus.

Census et praestationes Urbariales his subjacent regulis: 1) Tenentur Coloni, et inquilini Dominis suis *Decimas* aut *nonas* praestare, et invehere, in quarum desumptione A. 2. t. 10. continentur observanda. 2) Tenentur taxas urbario vel contractu defixas exacte solvere, ultra has aliis datis non stringantur. 3) Omnes solutiones, quae urbario, vel contractu definitae non sunt, vetantur. 4) Omnes exactiones, titulo pennatici, custodiae vinearum, exercitae, ut et deplumatio anserum in rationem Dominorum terrestrium usitata interdiciuntur. 5) Taxae ex lucro rerum per-

mutatione, vel testamento obveniente desummi solitae, perinde. 6) Et exactiones telonii, a rusticis sine praestandarum robattarum merantibus, aut frumenti dominalis ad molas ventibus, per eorum Dominum terrestrem exigi solitae tolluntur. 7) Nec eo adigi possunt Coloni, ut frumentum suum molendum ad molas Domini sui ferant. 8) Omnes datiae antiquis receptis mensuris sunt instituendae.

Sectione III. Beneficia recensita sunt, quod

1) Teneatur terrestris Dominus Colonis suis Statui eorum congruos fundos incolendos assignare. 2) Appertinentias externas a proportionem quantitatis, et qualitatis, territorii exscindere. 3) In permutatione sessionum Jobbágonialium eo attendere debeat, ne Coloni damnificentur. 4) Juxta articulum 7, 1675. sufficiens pascuum pabulandis Colonorum pecoribus suppeditare. 5) E communibus silvis lignationem, e prohibitis vero ligna decidua pro foco gratis, pro aedificiis necessaria, cum scitu Custodum resecanda, erga aliquam taxam, illa, qua extraneis venduntur, minorem suppeditare, 6) In communibus pagorum silvis libera ipsorum setigeris sit glandinatio, ad Dominorum allodiales silvas erga taxam, illa,

quae ab extraneis penditur, minorem glandii fine priorum Colonorum porci admitti debent. — 7) Teneatur Dominus suis Colonis necessarium adaequationis pecorum locum assignare. 8) Tempore educillationis Colonis obtingentis, ab educillando Dominus terrestris cessare debeat, ni forte diversorium hospitibus recipiendis deserviens habeat. 9) Exstirpaturas nonnisi deposita impensi operis mercede, aestimatione definienda, adimere Dominus Colono possit. 10) Mobilia rustico Dominus nec aestimatione mediante adimere valeat.

11) Nec ad tritrandum compellere, nisi vel erga mercedem, vel robattas possit. 12) Questura Colonis libera concedenda sit, et hinc 13) Praeemtionis jure Dominus Colonom ad vendendas ipsi res suas adigere, nec illas prae aliis nisi stipulato cum extraneo emtore praeve pretio, emere possit 14) Vi Juris Patronatus Coloni injurias via juris reparandas habeat. 15) Contractus cum Colonis initos Dominus observare obstringatur.

Sectione IV. adnotata objecta his absolvuntur:

1) Quod Colonus refractarius, robattas contumaciter negligens, corporali castigatione ad Officium adigi debeat. 2) Si Colonus le-

ges publicas transgrederetur in Foro Dominali juri statutus, hujus fori sententia dictandae paenae subjiciatur. 3) Si Colonus per dominales Officiales injuste prematur, querela Domino terrestri exhibita, si hic satisfactionem negligeret, Circuli Officiales illam impendere debeant. 4) Si prematur Colonus a suo Domino, Circuli Officiales eum defendere teneantur, actoratum V. Comite sustinente, et pauperum Advocato Coloni partes defendente.

Appendix V.

De Tributis.

Sub Regibus Hungariae, ante separationem regnantibus, triplex tributi genus fuisse antiqua testantur documenta: et quidem. 1) *Collecta victualium* olim *Zulusma* dicta, item *denariorum per pondera exigi solitorum* ut a) Primam tributi speciem Litterae Ladislai 4-i de anno 1276. editae perhibent in verbis: *quod populi ipsius Collectam victualium, quae vulgariter Zulusma dicitur, solvere debentes, expediti sint, et exemti.* b) Alteram speciem vero docet Diploma S. Stephani 1024. Abbatiae de Zala datum in verbis: *item a gravaminibus per Collectores tam victualium — quam denariorum, et ali-*

arum exactionum Fisco nostro exigendarum, penitus sint exempti, idem confirmat S. Ladislaus. c) Denarii porro hi *liberi* seu *libertini* juxta alios *fumarii*, et quidem *liberi* seu *libertini* a libera migrandi facultate; *fumarii* quod juxta fumos sint soluti, dicebantur — horum existentiam evincunt verba diplomatis S. Stephani de anno 1015 cum diplomate Belae 3-ii de anno 1193. ac Stephani 5-ti de anno 1270. combinati — S. Stephani enim praecitatum diploma haec habet: *insuper liberorum denariorum partem concessimus* Belae vero *liberos denarios de Oudvar et Csorgou, qui ad jus regale pertinebant.* Stephani 5-ti autem Monasterio Bors Monostra datum sic loquitur: *libertinos denarios, qui vulgo fumarii dicuntur, de villa Meinhart, sed evincunt id, et Colomani D. L. 1. C. 80. liber quoque hospes, sicut Slavi, et alii etiam extranei, qui in terris aliorum laborant, pro libertate tantum dent denarios, non alios etiam denarios insuper pro opere aliquo dare cogantur — et C. 81. haec habens de castelanis autem tam pro opere, quam pro libertate denarii accipiantur.* — docent quippe haec capitula privatorum colonos regi pro libertate tributum, pro opere, seu terra vero Domino terrestri terragium — e contra colonos ad castra regalia pertinentes ut ut regios, pro

libertate tributum denariorum, pro opère, seu terra vero terragium itidem Regi, velut Domino terrestri solvere debuisse. — Scilicet ut tam Conventio inter Dominos terrestres, et Colonos de 1437. in Apáthi die 8-va Festi B. Mickaëlis Archangeli inita, et in Festo S. Dionysii per utriusque partis ablegatos Conventui Beatae Mariae Virginis de Klus-Monostra relata docet — *quilibet Jobbagionalis conditionis homo, seu rusticus, (verba sunt conventionis,) Domino suo terrestri per unum integrum annum, de uno integro aratro per fracturam octo pecorum computando unum florenum auri solvere debeat, et de medio aratro medium florenum, et de duobus bobus, vel equis araturis vigintiquinque denarios praesentis monetae etc.* quam et Statuum et Ordinum de 1474. art. 15. docet. Coloni Dominis suis terrestribus, quolibet anno, a proportionem facultatum certum pensum in recognitionem Dominii dabant. — *d)* Pondera porro, variabant, et denariorum ratio quoque diversa fuit, nam denarii 100 sub Sigismundo Rege unum auri florenum faciebant, antea vero jam 40, jam 60, jam 80, jam denique 90 denarii vices unius subibant floreni, ut in glossa ad articulum 7. Decreti 3. Sigismundi Regis in Corpore Juris videri potest. *e)* *Collecta*

denariorum ter quotannis instituebatur in Nativitate Christi, Paschate, et Festo Divi Regis Stephani, ut docet Diploma Andreae 2-di de anno 1212. editum. *f*) Erat haec collecta jam *generalis*, jam *particularis* ut docet Diploma Ladislai 4-ti Archi-Episcopatus Strigoniensi datum 1283. in verbis: *declaramus ut universi populi, cujuscunque conditionis hospites liberi, vel conditionales ipsius Ecclesiae Strigoniensis ad Archi-Episcopatum videlicet, et Capitulum pertinentes, ab omni omnino collecta regali, tam denariorum, quam victualium quacunque occasione, seu quacunque causa in Regno nostro Generaliter, et particulariter indicenda liberi, penitus sint, et exempti.* Andreas 2-dus villas Ecclesiarum et Nobilium ab his collectis liberas declaravit, Bullae Andreae articulo 3-o in verbis: *item nullam collectam, nec libras denariorum colligi faciemus super praedia servientium, et populos Ecclesiarum idem evincit, et Belae 4-ti Decretum de anno 1267 in verbis: statuimus, quod collectae vel exactiones ratione Camerae, vel alia ratione de populis Nobilium nullo unquam tempore recipi debeant, nec victualium etc.*

Ut porro superius citatae privilegiales litterae Ladislai Kuni, de 1283 Archi-Episcopo Strigoniensi datae docent collecta haec post

Belam 4. quoque viguit. Et ut Litterae Belae 4-i de 1243 docent in verbis: *statuimus, quod nullus ipsorum aliquam collectam, vel aliquam exactionem solvere teneatur, nisi ipsa collecta ad servientes Regis et alios quoslibet Nobiles fuerit generalis*. Generalis hujus collectae ad Nobiles extensae nomine venerit subsidium belli, secus praecitatae leges et diplomata a manifesta contradictione liberari nequeunt, videlicet, et Andreas 2-us art. 3. et Bela 4-tus praeinserto Decreto: homines Nobilium, et Ecclesiarum ab omni collecta eximit. Si homines, idest Coloni exempti fuere, sequitur, quod Nobiles nunquam illa collecta tene-ri debuerint, ergo illa collecta, quae ad servientes Regis, et omnes Nobiles juxta Litteras Belae 4-ti extendebatur subsidium, et non ordinarium tributum esse debuit, quod et circumstantiae temporis indicant: datae enim sunt hae Litterae post discessum Tartarorum, quando Regnum in summa egestate subsidio maxime egebat, consequenter Clarissimus Pray in previae notitiae parte 2-a §. 24. pagina CVI et CVII. sic est intelligendus, quod a subsidio belli tantum non fuerint nobiles, seu servientes regales exempti.

2) Altera species tributi fuit *Lucrum Camerae*, cujus in antiquis legibus crebra mentio fit. —

a) Erat autem hoc Lucrum Contributio quaedam ob monetae cusionem, unde etiam Monetagium dicebatur, per Comites Camerarum exigi solita, qua ante Belam 4-um omnes obstringebantur, per hunc vero exempti sunt Coloni servientium regalium, sed per Carolum Robertum rursus eidem subjecti ea lege, ut a singula porta 18 denarii solverentur, sub Ludovico 1-o vero a minoribus 18 denarii, a maioribus 22 denarii exigerentur adeo, ut 5 portae unum florenum auri solverent. — b) Lege Caroli ab hoc tributo eximebantur pauperes, Conditionarii Regis, et Reginae, Servi Ecclesiarum, Civitates Regiae, et alii speciali privilegio exempti, ea tamen conditione; ut monetas a Trapezitis Regiis cambio expositas, determinata argenti quantitate redimere obstricti sint, et hoc quidem singulis annis, quoties nova moneta cudebatur. — c) Rege Mathia Corvino continuis bellis occupato 1474 Status et Ordines terragiale[m] illum florenum, quem in recognitionem terrestralis Domini rustici seu Coloni solvebant suis Dominis, in belli contra Turcas subsidium, remisso Lucro Camerae obtulerunt. 1478. Lucrum hoc una cum terragiali floreno per quinquennium titulo belli subsidii solvendum est oblatum, et quia Mathias continuis contra Turcas, Fridericum 3-m Romanorum Imperatorem, Bohemos et alios

gestis bellis vitam immolavit, subsidium hoc, toto ipsius Imperio durante, est exactum, hinc Clarissimus Georgius Pray asserit lucrum Camerae sub Mathia in tributum versum, sub Uladislao et Ferdinando iterum invaluisse, serius vero ob continua belli exacta subsidia in desuetudinem abiisse, quod Consulenti Decreti Statuum de anno 1474 articulum 6. et Decreti de anno 1478 art. 1, 2, et 3. facile patebit. 3. Tertiam tributi speciem constituebant *Vicesimae*, *Cibriones*, serius census montanus dictae, *boves*, *marturinae*, de quibus adverte, quod a) *Vicesimarum* nomine venerit *Vicesima* pars *decimarum* ex vetusta consuetudine ad Regios proventus spectans, ut docet Diploma Stephani 5-ti anno 1270 in verbis: *Totam vicesimam decimarum in toto Comitatu Suproniensi nobis provenientem, in frugibus, et in aliis contulimus Abbati, et Fratribus Ordinis Cisterciensis de monte Sanctae Mariae*, idem confirmat Ladislaus Cumanus 1272 apud Clarissimum Pray notitiae praeviae part. 2. pag. CXIV. Diploma item Andreae 2-di de 1231. in verbis: *Praeter vicesimam, quam ab antiquo Reges habent, decimas non exigemus*, apud eundem Praji ibidem b) *Cibriones* Andreae 2-di D. 1. a. 29. *Cibriones tributa boves, et duas partes Castrorum Rex obtineat* statuente, aliud Regis

tributi genus faciebant, et ut Diploma Andre-
 ae 3-tii de anno 1291 editum: *scilicet Ako-
 nis ullo unquam tempore dare et solvere te-
 neantur*, docet, erant certus urnarum nume-
 rus, ex vineis quotannis Regi dari solitus, no-
 menque suum a *Cseber* sortitae sunt. c) Bo-
 ves a Siculis exigebantur, dum Rex coronaba-
 tur, uxorem ducebat, aut prole mascula au-
 gebatur. d) *Marturinarum* nomine veniebant
 pelles martis animalis in Transsilvania, Hun-
 garia dein, et Sclavonia pendi solitae ut e di-
 plomate Belae 2-di anno 1138 edito haec ha-
 bente: *In Ultrasilvanis partibus sunt homines,
 qui debent per annum ducentos martures,
 centum corrigias, et unam pellem ursinam,
 et unum cornu bubalinum. In Gron debent
 dare 75 martures; in villa Mathela debent
 dare annuatim 30 martures. Cum And. 2-i
 art. 27. marturinas juxta consuetudinem a
 Colomanno Rege constitutam solvi statuen-
 te, combinato patet, Anno 1231 per Andream
 2-dum pecunia redimi sunt statutae. Post se-
 parationem Transsilvaniae ab Hungaria cres-
 centibus publicis Regni necessitatibus, et po-
 tentia Turcica invalescente, e subsidio belli
 sub Mathia Corvino solvi solito ordinaria eva-
 sit Contributio, de qua adverte sequentia: —
 1) Haec sub Nationalibus Principibus 5. titu-
 lis exigebatur, utpote: a) Titulo protectiona-*

lis quanti Portae Ottomanicae in 15000 Ducatis prius defixi, in 99 denariis, et haec extraordinaria etiam audiebat. *b)* Titulo articularis tributi in 49 denariis in rationem Principis. *c)* Pro Praesidiis, seu Praesidiariis militibus. *d)* Pro erectione, et reparatione publicorum aedificiorum et Castrorum finitimorum. *e)* Pro publicis Regni necessitatibus, quarum nomine expensae potissimum Comitiales, Orationum, item, et Legatorum ad externas Aulas expeditorum veniebant, ultimis his tribus titulis exigi solita Contributio pro necessitatum ratione jam in majori, jam minori quantitate singulis annis imponebatur, et exigebatur. 2) Impositio Contributionis fiebat juxta numerum Portarum teste A. 3. t. 2. a. 3. originem traxit a Lucro Camerae, sub Carolo Roberto singulis portis in 18 denariis inflicto, unde Portalis Contributio etiam dicebatur, et duravit usque Augustam Mariam Theresiam. — 3) Nomine Portae ante annum 1608 veniebat Colonius unus, duo jugalia, aut tantumdem valentia bona mobilia habens; post annum vero 1608 decem Coloni sunt pro una Porta connumerati ut modo citatus A. 3. t. 2. a. 3. exprimit, ubi adverte: *a)* Quod numerum Portarum in Comitibus specificet edictum 45 C.C. 5. *b)* Quod impositio haec per annum teste A. 3. t. 17. bis solebat fieri: in Festo S.

Georgii, et S. Michaëlis, 1622 vero totum tributum cum Festo S. Georgii imponi coepit. c) Impositio haec regestris inferebatur, ut et Collectores et Contribuentium Patroni quantum Contributionale notum habere possint. — d) Incendio damnificati a tributo immunes erant per triennium. — e) Incassatio fiebat per Collectores, et Perceptores, quibus assistebant Vice Comites, et Nobilium Iudices. — f) Coloni, qui in connumeratione numerum portarum superabant, juxta portas censitos juvabant. g) Denique pagi una porta minores reperi, peraeque portatim censitis succurrebant. 4) Civitates Regiae Liberae et Oppida Privilegiata extra portas certam taxam solvebant, unde *Taxalistarum* nomen Civibus horum locorum adhaesit.

Extra portas contribuebant adhuc :

a) Unius sessionis Nobiles, Armalistae — Sclöpetarii Darabantones et Salicidae per unum Talerum. b) Valachici Sacerdotes. c) Mercatores Graeci d) Officiales Fiscales, e Siculis impositum videtur determinatum quantum. 5) Quod Nobilitatem unius sessionis, et Siculos respicit: quia teste T. 1. tt. 2. 9. et T. 3. t. 4. hi ab omni tributo immunes fuerunt; juvat hic vicissitudines illas, quibus hi tributo subjecti sunt, breviter adferre, hinc a) Quod Siculos respicit: in articulis 1559. die 12 Julii Albae

Juliae latis scribuntur ex antiqua consuetudine summam 12,000 florenorum solvere soliti esse, quod pacto cum Divo Stephano (Historiae Juris §. 16.) et T. 3. t. 4. quibus Siculi ab omni tributo pecuniario immunes esse statuuntur, inter se rite collatis, intelligendum venit ita, quod ad protectionale quantum Turcicum, post separationem introductum, et Siculorum plebei, et inquilini concurrere debuerint, quae concursualis summa 12,000 florenos fecit, id quod palam elucet ex illis plebeorum Siculorum, in his Comitibus motis querelis, quibus exponebant, quod Primores inquilinos huic tributo subducentes, ipsis querulantibus plebeis sicularum taxam 1 fl. 50 Dr. solvendam imponant, unde expresse statuitur horum Comitiorum decreto, ut inquilini, et plebei connumerentur, et connumerati contribuant id, quod articulis 1562 Segesvariensibus quoque confirmatur. 1567 dominica prima Sacratissimae Trinitatis id statuitur, ut Siculi plebei 6 fl. res habentes dicentur, qui vero infra 6 fl. res habuerint non dicentur et in utroque genere, ut Nobiles Comitatusenses contribuant pro Turca 99 denarios, pro Principe 49 denarios, 1600 28 Octobris ad aequalem cum contribuentibus Comitatusensibus contributionem sunt coacti. 1608 3-ia Martii Siculi Plebei requirendi statuuntur ne se contra Uni-

onis 1545. initae pactum, ab oneribus publicis subducant. 1612 Siculi primipili ad collectam Comitiorum, et alia onera cum plebe, et unius sessionis Nobilibus concurrere adiunguntur. 1622. 29 Septembris Siculi quoad Jobagiones suos, aequale cum nobilibus Comitatus suscipiunt contributionis Turcicae onus supportandum. 1659. 26 Februarii a. 3. Siculo Primipilis, et pixidariis solvendae contributioni imparibus facultas datur: se pro Colonis usque ad defalcandam, annuatim per duos fl. contributionem, obligandi. 1662. 20-ma Octobris articulo 11. Siculus liber aequae, ac Jobagio seu inquilinus obligatur extraordinarie contribuere, et haec eisdem imposita contribuendi obligatio illuc usque duret, donec provincia ab extraneo milite liberabitur, ex quibus videre est; quod pro rerum adjunctis, post separationem, contra antiquas suas libertates tributo obnoxiiati sint, donec sub Divo Leopoldo 1691. 4-a Decembris editi diplomatis puncto 14-o ab omni tributo fuissent exempti. Ast nec hac exemptione diu frui potuerunt, nam 1693. in Comitibus 19 Decembris fraterna caritate erga reliquas nationes ducti, e massa totius tributi 35,000 florenorum solvenda in se susceperunt. Unde factum est, ut deinceps jam major, jam minor Contributionis communis pars eisdem, articulis Comitibus

imposita sit, et 1697. 9-a Martii art. 16. Nobiles inter Siculos bona habentes, e bonis Siculicalibus etiam contribuere jussi sint, e plebe vero profugi reduci, aut ad Contributionem illius loci unde profugerunt, solvendam stringi statuti fuerint, sicque sensim deinceps etiam contributio Siculis adhaeserit. *b)* Quod Nobiles unius Sessionis respicit. 1612. 15-ta Maji cum Siculis Primipilis ad collectam Comitiorum et alia onera ferenda sunt subjecti dein 1666 a. 38 et 1667 a. 39. contributio unius Taleri singulis his Nobilibus est imposita, ut ex his articulis desumptum edictum 45. C. C. 5. docet, 1671. ante annum 1657 a solo capite Talerum 1. post hunc annum nobilitati vero, etiam a fundo contribuere decernuntur a. 34. Ast 1688 27-a Septembris et hi a contributione fundi liberati sunt — 1697. 9-a Martii a. 10. Nobiles unius sessionis si plures unum eundem fundum inhabitent, singillatim ad contribuendum haud cogi, sed unicam ratam a facultatum proportionem solvendam pendere stringuntur. *6)* *Protectionale* quantum diplomatistae Leopoldini puncto 12 tempore pacis annuatim in quinquaginta mille Thaleris, tempore belli, pro Transsilvania, et Hungaria, suscipiendi in quadringentis mille florenis stabilitum, subseque 1698. auctum fuit ad unum millionem, dein sensim 1700 ad octingenta mil-

lia. 1701, ad sexcenta millia florenorum reductum, ut articuli 4. 1698 de 14-ta Julii Albae Juliae, et 5, 1700 9-na Januarii Albae, arti. 15. 1701. Albae, decimaquinta Januarii lati interse combinati palam faciunt. jam aliquanto elevabatur, jam deprimebatur — donec 1759. occasione acceptati B. Regulamenti militaris cautum fuisset, ut in posterum, quantum militare 719,033 fl. 25 xr. inclusa Salgamarum reuolutionis summa 160,000 fl. 879033 fl. 25 xr. constituens quadripartitum per annum administretur. 1763. edito B. Rescripto Regio accessit, quantum pro militia limitanea in 170,000 fl. desideratum. 1760 Turmae Praetorianae Hungaricae in 120 individuis erectae, 20 individua Transsilvanica erant adscripta, in horum intertentionem desiderati 20,000 floreni annue pendendi quanto militari accrevere, quae summa reductis Transsilvanis Praetorianis ad 10 individua 1778 11-a Martii ad 10,000 fl. reducta est, ita tamen, ut alia 10,000 fl. per Augustam M. Theresiam in alios proficuos fines versa fuerint. 7) Praeter protectionale quantum, dein militare dictum ad supportandas alias etiam provinciae necessitates publico tributo opus fuit, ut recensitis superius sub Nr. 1-o tributorum, sub Nationalibus Principibus exactorum titulis elucet tributum hoc pro temporum, et necessitatum ratione in publicis Co-

mitiis distincte determinabatur, exigebatur, et administrabatur, donec introducto anno 1754 novo contribuendi systemate, singulo militaris quanti floreno 20 xri adhuc adjecti fuissent, ex quibus 7 xferi ad cassam Provinciam, in necessitates publicas totius regni, 13 xferi vero ad cassas circulatorum inferebantur, et hi fundum domesticum constituerunt; donec 1763. sublata nomenclatione fundi domestici, totus hic ex superadditione 20 xferorum exurgens fundus Cassae provinciali, una cum quanto militari administrari ea lege est dispositus, ut Cassa haec, dein ex fundo hoc assignandas, destinatasque erogationes faciat. 8) Quantum repartitionem, et exactionis modalitatem respicit, sub Augusta Domo Austriaca, jam 1692 Natio Hungarica, cum Saxonica accordaverat ratione portarum numeri, ut Saxones 1400, Hungari vero 1000. portas numerent, et hic portarum numerus fuerat basis repartendi, et exigendi tributi, donec iterato jussa sub Carolo 6-o, demandata per Leopoldum 1. 1702. conscriptio eo Nationes unitas permovisset, ut 1730 novam per sortes, seu calculos Contribuendi conventionem iniverint, hac ratione, ut e defixis 100. calculis, quorum quilibet 6000 florenos numerabat, Comitatus 37, Siculi, 17, Saxones 38, Loca vero taxalia 8 calculos supportarent. Conventio haec

anno 1740. in eo solum est passa mutationem, quod e Nationis Saxonicae unus, alter vero e Locorum taxalium praeexpositis calculis sint detracti, et extra sortes, e fundo extraordinario supportari decreti, hac modificatione sortitio haec contribuendi norma duravit usque 1754, quo elaboratum sub praesidio Comitis Nicolai Bethlen novum systema introductum est, quod an. 1761, 1762, 1763, 1764 et 1770, emendatum hodie dum tenet, ita tamen, ut e Valachis Sacerdotibus illi, qui uniti sunt penitus exempti sint, virtute art. 6, et 7 1744-ti. Secundum hoc systema objecta Contributionis sunt: Caput contribuentis et ejus facultates et *a*) capitis taxa, pro diversitate conditionis diversa est, 1) Nobiles, et Libertini, quibus subintelliguntur Siculi Primipili, pixidarii, Liberi, Nobiles unius sessionis, et Armalistae, item sclopetarii, et Darabantones ac Districtus Fagaras Boerones, ac Liberi Comitatusenses, et Liberi Saxones solvunt, a capite 4 florenos 2) Inquilini 3 fl. 3) Coloni 2 fl. 4) Urburarii 1 fl. 5) Nautae Regii 30 xferos 6) Judaei certi domicilii 6 fl. 7) Cives Civitatum et Oppidorum I-ae Classis 10 flór. II-dae Classis 8 fl. III-ae Classis 6 fl. IV. Classis 4 fl. Civicam taxam pendere debent *b*) facultatum, quarum nomine veniunt, agri faeneta, vineae, pecora, et proventus extraordinarii, seu industriales; agrorum,

foenetorum, et vinearum respectu, territoria in quatuor classes dividuntur, et 1) ab agris primae classis unius cubuli solvuntur 20 xr. a secundae classis 16 xferi, a tertiae classis 12 xferi, a quartae classis 8 xferi, 2) eandem classificam taxam ferunt foeneta juxta currus censita. 3) Vineas quod respicit, hae in prima classe a 20 urnis 1 flor. in secunda classe a 16 urnis per 48 xrf. taxantur 4) Servi prout et miserabiles ab 18 xferis, Ancillae a 12 xferis protectionaliter dicantur. 5) Pecorum taxa defixa est a bobus et equis singulis in 24 xferis, a vaccis in 20 xfer a juvenis in 15 xfer, ab ove, capra, vel apum alveari in 3 xfer.

Appendix VI.

De Vectura Salis.

Teste articulo 25. Decreti Andreae 2-di, item articulo 20. D. 2. et a. 8. D. 3. Sigismundi, art, 9. D. 2. et 4. D. 3. Mathiae Corvini; Sal Regius et Quaestus Salis Regibus proprius ea lege fuit, ut nobilitati necessarius Sal gratis daretur, proprietas haec Salis fodinas colendi, et quaestum exercendi post separationem quoque Nationalibus Principibus est reservata, juxta App. 3. t. 15. a. 1; salvis juri-
bus Nobilium territorialibus, etiam quoad usum

Salis in proprio territorio detecti. Quaestus Salis, per vecturam navalem, et axalem, promovebatur, ut tum e citatis legibus, tum vero e subnexus liquet — utpote: *a*) Arti. 25 D. Andreani statuitur, ut sal regius in gremio regni in Regetz, et Szabóls tum dein in regni Confiniis deponatur et teneatur *b*) Ap. 3. t. 15. a. 3. id statuitur, ut nemo ad vehendum sallem Fisci vi adigatur. *c*) A. 5. C. 3. Tricesimae Telonia a salis in rationem Fisci, ad portum Marusii vectoribus exigii vetantur. *d*) A. 5. e. 4. id statuit, ut si aggeres in Marusio, et Samusio vecturae salis obicem ponerent, per adhibendos Commissarios modus ponatur. Vectura porro salis navalis in rationem I. Regni Hungariae, ut ex Instructione Petro Haller per Divum Ferdinandum 1553 data elucet, duplici modalitate fiebat, aut videlicet emtoribus sal dabatur, qui propriis navibus illum devehebant, et distrahebant; aut vero regiis navibus devehebatur, et nautae regii, a celeritate, qua vehebant, celeristae dicebantur, et hic vecturae modus sub nationalibus Principibus quoque est retentus, sed ita, ut sales extra portum Marusii deponere, sub poena 200 fl. vetitum fuerit C. C. 3. t. 16. a. 2. Salis hic quaestus tanquam proventus pure Fiscalis, vi diplomatis Leopoldini puncti 12. Augustae Domus Austriacae Principibus quo-

que est reservatus. Unde in hujus promotionem *Conventio Nautica* sub Carolo 6-o. 1721 est inita, de qua vide *Historiae* §. 66.

Depositoria, ad quae hodie sal vehitur e fodinis, sunt: *Marus Portense*, *Marus Solymosiense*, *Nagy Halmagyiense*, *Bánffy Hunyadiense*, et *Szilágy Somlyoviense*. E fodinis *M. Ujváriensibus* navi devehitur sal *Marusportum*, et *M. Solymosinum*, hinc vero curru ad *Halmágyiense*. E *Kolosiensibus* porro fodinis *Bánffy Hunyadinum*. E *Déésaknensibus* vero *Somlyóviám*.

Appendix VII.

Exhibens mutationes in ordine administrandae Justitiae, et Forma Processuum intervenientes.

Mutationes in ordine administrandae Justitiae ad 5 Capita reduci possunt. utpote: 1-o) Ad Judicia ex toto sublata. 2-o) Citationes. 3-o) Media probationum. 4-o) Terminos causarum 5-o) Juridica Remedia.

S e c t i o I.

De Judiciis ex toto sublatis.

§. 1. Ad Judicia ex toto sublata referri me-

rentur I) Quaestiones contra Sagas exerceri solitae. II) Judicia Generalia, seu Palatinalia. III) Trinae Forenses Proclamationes. IV) Proclamatae Congregationes.

§. 2. I-o) *Quod quaestiones contra Sagas respicit haec notanda veniunt. — a) Quod Sagae credebantur Personae in consortio Demonis artes Magicas per Incantationes sortilegia, et alia similia media exercere adsvetae. b) Quod de his S. Stephani D. L. 2. C. 31. haec habeantur: Si quae Striga inventa fuerit, secundum Judiciale legem ducatur ad Ecclesiam, et commendetur Sacerdoti ad jejunandum, Fidemque discendam, post Jejunium vero domum redeat. Si secundo in hoc crimine invenietur; simili Jejunio subjaceat; post Jejunium vero in modum crucis in pectore, et fronte, atque inter scapulas incensa clavi Ecclesiastica, domum redeat, si vero tertio, Judicibus tradatur. C. 32. Ut Creatura Dei ab omnium laesione malignorum remota, et a nullo detrimentum sui passura maneat, nisi a Deo a quo augmentatur, secundum Decretum Senatus statuimus ad magni cautionem terroris; veneficis et maleficis, ut nulla persona maleficio, aut veneficio quemquam hominum subvertere a statu mentis, aut interficere audeat. Ast si quis, vel quae posthac haec praesumserit,*

tradatur in manus maleficio laesi, aut in manus Parentum eius secundum eorum velle ad Judicandum. Si vero sortilegio utentes invenirentur, ut faciunt in cinere, et his similibus ab Episcopis flagellis emendentur. S. Ladislai D. L. 1. C. 34. *Meretrices, et Strigae secundum quod Episcopo visum fuerit, tali modo diiudicentur.*

§. 3. Prima Lege S. Stephani Strigae qualiter emendari primo; non resipiscentes, secundo qualiter stigmatate signari, ut internosci possint, et si nec sic ad saniora redirent, qualiter Judicio tradi debeant, statuitur, altera vero Lege castigatae, et tamen obstinatae qualiter Judicari a laeso, vel Episcopo debeant sancitur. S. Ladislai porro Lege causae illarum ad Episcoporum arbitria relegantur.

§. 4. Observandum porro occurrit illud, quod Strigarum nocumenta duplici modo fieri posse explicentur. Lege 2-da Stephani superius descripta: *maleficio* ad perturbendam alicujus mentem directo, aut *veneficio* ad interimendum aliquem intentato, et hae secundum velle laesi tractandae decernantur. Sortilegio utentes vero Episcopis flagellandae deferantur. — Distinctionem hanc inter maleficas et sortilegas sustulisse, ac omnes indiscriminatim arbitrio Episcopi puniendas reliquisse videtur Lex S. Ladislai.

§. 5. Sub Colomanno Rege firmata jam plene Religione, Superstitiones hae ex Ritu gentili procedentes penitus eradicandae sanciuntur. — Dum D. L. 1. C. 57. in verbis: *De Strigis vero, quae non sunt, nulla quaestio fiat.* Quaestiones contra Strigas, velut non existentes institui vetantur.

§. 6. Non obstante hac Lege, quaestiones contra Strigas praeterlapso etiam Saeculo in usu fuisse, docet praxis Criminalis Josephina parte 2-da articulo 60 de Magia, ubi processus per longum descriptus reperitur.

§. 7. Suspectae de Magia Personae missione per Jugum, aut immersione aquae probabantur. Poena comburii, aut gladii convictis dictabatur, in casibus mitigantium circumstantiarum plena, aut minus plena virgarum coe-sione plexae, a poena mortis sub spe futurae emendationis salvabantur.

§. 8. II. *Palatinum Judicium.* — *Generale Testibus* a) Anonymo Belae Regis Notario Historiae Ducum Cap. 53. in verbis: *Transactis quibusdam temporibus Dux Zultán cum esset tredecim annorum omnes Primates Regni sui, communi Consilio, et pari voluntate quosdam Rectores Regni sub Duce praefecerunt, qui moderamine Juris consuetudinarii dissidentium lites, contentionesque sopirent.* b) Turotizio Chronicae Criticae Cap.

10. Hungaris praeter inferiores Circulorum, duo Supremi ad latus Ducis constituti erant Judices Gilas et Calchas nomine. c) Constantinus Porphyrogenitus (ut notat Illustrissimus Adamus Kollár in Libro de Jure Patronatus Regum Hungariae libri 1-i Cap. 2. pag. 10) de administrando Imperio Cap. 40. haec adfert. *Haebent autem (Hungari) Primum Ducem exercitus Principem, e prosapia Arpadae, cum quo duo alii Gilas, et Chalchas, qui Judicium vicem obtinent. Et habet una quaeque Gens peculiarem suum Principem; suntque Gylas et Chalchas non nomina propria; sed dignitates.* His Palatini, et Judicis Curiae in Curia Regia Jus dicentium, Officia incunabula sua debere merito censi possunt. Jam: d) Officium Judicis *Calchas*, subinde *Darchas*, vel *Sarchas* Andreae primi, et Belae Ducis temporibus quoque viguisse, atque ad ejus partes spectasse causas ratione detentionis Civium, Limitum Custodum, et Servorum alienorum, nec non aliorum conditionariorum profugorum subversantes dirimere, et in hujus locum Judicium Curiae Regiae in Festo Assumptae in Coelos Beatae Mariae Virginis celebrari statutum successisse perhibet Caput 2-dum D. L. 3. S. Ladislai in verbis: *praecipimus etiam, ut idem Regis nuncius palam [faciat omnibus, tam Nobilibus, quam Ignobilibus: Im-*

primis Episcopis, Abbatibus, Comitibus, postea minoribus, quod a tempore Regis Andreae, et Ducis Belae, et a descriptione Iudicis Sarchas nomine, apud quemcunque aliqui Civium, vel illorum, qui dicuntur Ewrek vel Servi detinentur: In Assumptione S. Mariae omnes Regi praesententur; quod si quis forte detinuerit, dupliciter reddat, vel is, qui defendere voluerit, in praedicta Festivitate veniat ad Curiam, et defendat.

§. 9. Sub Colomanno Rege stabilitis, ut testatur D. L. 1. C. 2. *Megalibus, Episcoporum et Comitum Iudiciis introducta est, et Mega Regis Comitatus visitantis C. 37. D. L. 1. docente in verbis: In quacunque Comitibus Mega Rex digrediatur, ibi Iudices duo Megales cum eo coniungantur, qui et dissensiones populi illius discreto examine dirimant, et ipsi, cum clamor populi ingravescit, a Comite Palatino diiudicentur, ita quidem ut in praesentia Regis Comes cum duobus Megalibus Iudicibus causas decidant, et si contra hos Iudices querelae populi erigerentur, Comes Palatinus illas Suprema auctoritate definiat, ut hac ratione Regis ius aggratiandi, et Supremae provocationis, in forma querelae, seu recursus excipiendae semper illaesum maneat.*
S. St. D. L. 1. C. 5.

§. 10. Andreae 2-di D. 1. a. 1. statuitur, ut

omni anno in Festo S. Stephani solemnizatione Albae Regiae celebranda — Rex ipse, aut Rege impedito Palatinus pro Rege, et Vice Regis causas audiat id, quod Belae 4. D. U. a. 8. confirmatur. Videtur hac ratione Judicium sub S. Ladislao ad Festum Assumptae statutum in Festum S. Stephani Regis esse translatum ita, ut absente Rege Palatinus illud celebret, cui ejusdem Decreti art. 5. potestas fit omnes Regni homines judicandi, ita tamen, ut latas contra Nobiles ad Capitis perditionem, et Bonorum amissionem sententias ante Supremam Regis Confirmationem executioni dare non potuerit. Antiquissimus Hungarorum hic mos continua lege stabilitus, ut ubi de vita et Bonis Judicium fertur, hoc nonnisi Principis Supremo Oraculo roboratum vim plenam obtineat, ad haec usque tempora provide observatur, teste art. 2. 1753.

§. 11. Andreae 3-tii D. 1. de anno 1291. a. 16. statuitur ut in Judicio Palatinali Cojudices sint Comes Parochialis, et 4. Judices Nobiles ejus Comitatus, et Comes ex his Judicibus obstringentem ratam percipere possit. art. 17. vero ut Comes cum 4. suis Assessoribus Palatino sinistre procedenti contradicere, et eum prohibere possint. — Decreti 2-di de 1298 art. 36. in verbis: *statuimus etiam, quod Palatinus Castra tenendo in Campis, et Con-*

ventibus, et non in villis; vel Civitatibus iudicare debeat vernali aestivali, et autumnali, et non hyemali (tempore) Judicium hoc in forma Generalium Congregationum in Campis sub Tentoriis verno, aestate, et autumnno celebrari sancitur. Idque in diversis Comitatus per ordinem nisi forte necessitas aliud posceret.

§. 12. Modus illius celebrandi hic erat: a) Palatinus accepto Regis mandato pluribus Comitatus e vicinis in unum locum convocatis, primum ad lites cognoscendas se adfuturum significabat, quod jam antea, ut qui actionem haberent, mature edocerentur, quotannis per Litteras Regias ad Capitula, aliaque loca credibilia Regni missas, vulgari solebat, ut videre est ex stilo Litterarum relatoriarum Capituli Albensis de anno 1409. *Noverit vestra serenitas, quod cum nos Supremo honore receptis Litteris vestris annualibus ad citationes, inquisitiones, prohibitiones, nec non ad omnia alia, quae talibus in processibus iuxta Regni vestri consuetudinem, fieri consueverunt, per anni Circulum datis.* etc. (In Notitia praevia Historiae apud Pray pag. 69 sub b.) b) Ubi ad praestitutum locum jam convenissent primum Causae Civiles, tum dein Criminales ventillabantur, quorum Bona si convicti fuissent, aut semel, ac iterum, tertiumque vocati non comparuissent, Palatinus vel

sibi asseruit, vel aliis, nisi agnati redimerent, aut intercederent, donare, aut vendere poterat, ut hoc in citato libro pag. 70. sub *a*) descriptae Litt. Palatini Moys anno 1273. editae docent in verbis *cum nos ex praecepto Domini nostri Ladislai Regis ad condemnandos malefactores fuisset ingressi, tandem in Comitatu furtorum rei ter vocati adesse nollent — unde dictos in rebus et personis duximus condemnandos, et quia talium res, et possessiones, juxta Regni consuetudinem ad manum Palatini debeant devolvi, terram eorum, quae nobis cessit, legitime non redimentibus cognatis eorum, nec contradicentibus, Haholdo pretio pro condigno, usque in Filiorum filios vendidimus in perpetuum.*

§. 13. Et quia Palatinus juxta praecitatum S. Ladislai D. L. 3. c. 3 et Andreae 2-i articulum 8. Decreti 1. unum vicarium in curia habebat, Judicem videlicet curiae, Palatino aliis rebus impedito, ejus vices Judex Curiae supplebat, in Generali hoc Judicio; in hoc casu idem facere et Judici curiae licebat; ut docent Litt. Belae 4-ti de anno 1263. *Si Nobiles Ecclesiae Strigoniensis in furto, vel spolio ordine Juris servato, interficiantur, possessiones taliter interfectorum, non ad Palatinum Regni, vel Judicem Curiae devolvan-*

tur, sed in Ecclesiam. Idem testatur Ludovici I-i articulus 9-nus.

§. 14. Sigismundi porro Decreti 2-di articulo 5-to Jus in Congregationibus, et generalibus Judiciis malefactores persequendi et ad statutam lege poenam condemnandi Palatino, Comitibus parochianis, et aliis Baronatus Regni tenentibus datur, imo et ipsis Bonorum possessoribus nobilibus, et Civitatum Magistratibus captos in suo territorio malefactores judiciandi, et plectendi plena potestas fit. Porro ut Sigism. D. 6. a. 7. docet in palatinalibus Judiciis Birsagia etiam per Judices inferiores dictata revidebantur, et tum solum executioni dabantur, et hoc quidem ideo, ne poenae fors majores Birsagiis complanari possint, ut subsequa Mathiae Decreta interse combinata evincunt, nam Math. 1. D. 2. a. 21. Judicia haec more antiquo celebrari in omnibus Comitatibus jussa. — ejusdem Decret. 4. a. 7. ad certos solum Comitatus, et causas criminales, eo cum rigore reducuntur, ut defensuales pecuniae, et Birsagia in illis non exigantur. D. 5. a. 14. infra unum annum celebrari vetantur, unaque imponitur statibus, ut de alio modo exstirpandi malefactores prospiciant, quo stabilito Judicium generale in perpetuum e medio sufferri possit. Decreti porro 6. a. 1. Palatinalia Judicia abrogantur, et

Comitibus parochialibus malefactores cum prae-
scitu Regis exterminandi potestas datur. Ula-
dislai 2. D. 1. a. 35. abrogatio Palatinalis Ju-
dicii confirmatur, ac id statuitur, ut dum
Comitatum aliquem Latrocinia, praedocinia,
incendia vaga, et alii similes malevolorum te-
merarii ausus vexarent ad petitionem talis Co-
mitatus Regia majestas tales malefactores per
Palatinum, vel Judicem curiae in illo Comi-
tatu exquiri, et exterminari curet.

Legibus his interse combinatis evincitur Pa-
latinale Judicium, quod antea ad omnes Civi-
les, quippe et criminales causas extendebatur,
a Sigismundo Rege deinceps ad causas crimi-
nales, malefactoresque exterminandos restri-
ctum fuisse.

§. 15. In Transsilvania sub Ludovico I.
1366. edito privilegio nobilibus, et Supremis
comitibus: in malefactores concessio Jure gla-
dii, Judicium isthoc generale sublatum esse
videtur.

§. 16. Sub Nationalibus Principibus huic
Judicio suffecta est generalis malefactorum in-
quisitio A. C. 3. tt. 46, et 47. descripta in cu-
jus ordine: circulatorum Vice Officiales, quoli-
bet triennio singulos pagos visitantes a senio-
ribus pagi praeviae juramenti Sacramento ob-
strictis delatos, minorum delictorum reos con-
victos, extemplo dictatae poenae subjiciunt;

majorum criminum reos vero Fisco Magistratuali via Juris persequendos consignant.

§. 17. In casibus invalescentiae majorum delictorum cum gravi publicae circulatorum salutis manifesta perturbatione conjunctorum, judicio huic ad mentem a. 1. D. 6. Mathiae Corvini sic se experimentis: *Imprimis definitum, et conclusum est: quod Judicium generale, sive palatinum aboleatur, a modo nullo unquam tempore celebretur: sed tamen ne per hoc malefactoribus maleagendi data concessaque videatur licentia, ordinatum est — quod si quando Comitatus aliquis, a latronibus furibus, homicidis, incendiariis, falsariis, et aliis huiusmodi flagitiosis sentiant se molestari, et tales malefactores ibi multiplicari recognosceret, Regia Maiestas ad petitionem illius Comitatus annuere, et eidem liberam concedere facultatem debet, quod illos cum Comite exquirere, et exterminare possit, et valeat, est substitutus hoc aevo processus Statarius, cujus exercitium, penes praevidiam grassantium malorum repraesentationem, per Jurisdictionem, in cujus gremio publica vacillat securitas, factam ab Excelso Regio Gubernio solet non repraesentanti solum, sed et eidem advicinantibus Jurisdictionibus indulgeri, cujus ordinem regulat B. Rescriptum Regium de anni 1815. die 7. Se-*

ptembris editum et sub Nro. Guberniali 684. 1816. — publicatum.

§. 18. III. *Trina forensis proclamatio.* —

Ut Judicium Trinae Forensis proclamationis rite expedire possimus necessarium censuimus I) Notionem proclamationis per Kitionich datam. II) Leges Trinam forensem proclamationem stabilientes, et subseque eam tollentes. III) Formulas stili Trinae forensis proclamationis. IV) Sententiam unam in sede Vajvodali latam praemittere, ac sic tandem ad explicandam hujus Judicii notionem eruendam procedere, unde

§. 19. *Ad I. Kitionich Directionis methodicae Juris Hungarici cap. 3. quaestione 7.* proclamationem definit, quod sit: Legitima Rei, tempore cujuslibet termini octavalis, a primo die incipiendo usque vigesimum nonum per Judicis ordinarii protonotarium, coram quo causa vertitur, foris in atrio Domus Judicariae a prandio hora secunda palam, et publice, primo quatuor, postea tribus semper continuis Juridicis diebus ad comparandum, clara voce facta, vocatio. *Quaestione octava* porro subdit: est triplex prima *Forensis* ut proxime dictum est nemine omnino, vel comparente, vel respondente — *Secunda*, quae tempore proclamationis ad recipienda paria, ob non comparationem Rei, de, et praeforibus

sedis Judiciariae pronuntiatur, et haec dicitur *proclamatio primae extradatae*. Tertia, quae fit post parium quidem in Judicio receptionem comparente Reo, vel Personaliter, vel per Procuratorem saltem, sed postea ad respondendum sese absentante similiter de, et prae foribus sedis Judiciariae, et haec dicitur *proclamatio secundae extradatae*. — Ulterius haec duo notat I) quod sententia primae proclamationis detur extra sedem Judiciariam per Magistrum Protonotarium facta ejusdem proclamatione foris in atrio Domus Judiciariae, Duarum posteriorum detur de sede ubi et proclamatur. II) Quod hujusmodi extradata sententiarum, potissimum in causis arduis, et quae finalem rerum decisionem contingunt, per plures Magistros Protonotarios subscribi, ac etiam per fenestram clara, et intelligibili voce proclamari debeat, 6. Mat. a. 20. item 1. Ulad. art. 69, et 4. ejusdem art. 12.

§. 20. *Ad II. Leges Trinae Forensis proclamationis Judicium statuantes sunt: Alberti Regis Decreti unici: a) Articulus 33-ius hujus tenoris. Item alia facta potentiora minora, pro quibus proclamata congregatio non datur, in tribus terminis, seu octavis in Judicio concludatur. Sic videlicet, quod duas evocationes praecedentes, Trina forensis proclamatio subsequatur. — b) Articulus*

34. *In factis autem, seu acquisitionibus, quarumcunque possessionum similiter duabus evocationibus, et Trina forensi proclamatione, praecedente, pars adversa respondere teneatur tali modo: quod si aliqua instrumenta litteralia apud se habere adseverit, tunc semel sine onere, binis autem vicibus cum oneribus Judiciorum absque confidentia ulterioris prorogationis exhibere teneatur — aut si ad primum terminum exhibitionis non venerit, tunc etiam duo termini, etsi ad secundum non venerit, tunc unus terminus compleatur, causaque in facto possessionario mota finem sortiatur effectivum.*

§. 21. *Leges Trinae forensis proclamationis — Judicium tollentes sunt. Mathiae decreti 6-ti art. 17. haec habens: Item ordinatum, et conclusum est: quod Trinae forenses proclamationes, quae hac tenus in facto possessionum, et Jurium possessionariorum, praeterea in exhibitionibus litterarum, et litterarium instrumentorum, atque etiam in facto obligationum. ceterisque aliis causis fieri solitae sunt, cessent, et deinceps nullo unquam tempore fiant, sed penitus aboleantur: quando quidem abusio, et corruptela potius quam Lex dici potest — in Obligationibus vero talis modus servetur: quod secundum quod se quisque obligavit, facta*

Legitima evocatione in primis octavis Judicium, et Justitiam recipiat, ad hoc vigore hujus decreti adstrictus habeatur idem repetit Uladislai D. 1. a. 38.

§. 23. *Ad III. In ordine Formularum stili in Cancellaria, Curiaque regum usitati per Martinum Kovachich 1799. editarum codicis 2-di pag. 264. §. 190. rubroque: Trinae Forensis proclamatae congregationis relatio, haec leguntur: vestra noverit serenitas nos Litteras vestras proclamatorias pro parte T. de T. contra T. de T. super factis in eiusdem Litteris vestris proclamatoriis content. emanatas nobis dictas, summa cum reverentia recepisse, et juxta earundem continen. una cum T. de T. homine eiusdem vestrae serenitatis nostrum hominem videlicet honorabilem Magistrum T. de T. socium, et concanonicum nostrum ad ea, quae in dictis Litteris vestris proclamatoriis continentur peragenda nostro pro Testimonio fide dignum duximus destinan. Tandem iidem ex inde ad nos reversi nobis conformiter retulerunt: Quod memoratus homo vestrae serenitatis dicto nostro Testimonio praesente, Feria secunda proxima ante Festum Beati Laurentii Martiris proxime praeteritum Vaciae. Tandem Feria tertia immediate sequenti in Pesth Civitatibus, postremo autem*

et ultimo in oppido Kecskeméth tribus scilicet foris comprovincialibus memoratum T. Filium T. in praemissis discussionem receptur. ac. de Judicio trium Marcharum Judici, et parti adversae satisfactor. contra saepe fat. T. filium T. de T. Ad octavas Festi Beati Michaëlis Archangeli nunc ventur. publice, et manifeste personalem vestram fecisset proclamari in praesentiam insinuan. ibidem eidem, ut sive venerit, et in praemissis bono modo emendaverit, de dictoque Judicio Trium Marcharum Judici, et parti adversae satisfecerit bene quidem alioquin non obstant, finem debitum et indilatum faciet. Eadem vestra personalis praesentia causa in praemissa, prout dictaverit ordo Juris. Datum octavo die diei ultimae proclamationis praenotatae, an. etc.

§. 23. *Ad IV. Sententia Vajvodalis modum procedendi hac tempestate enucleans, legi potest in libelli notitiam veteris, et novi Capituli Albensis Transsilvaniae fronte gerentis paginis 141 usque 146. estque hujus tenoris. Amicis suis Reverendis Conventui Ecclesiae de Kolosmonostra Joannes de Zapolya Comes perpetuus Terrae Scepusiensis, Vajvodaque Transsilvanus et Siculorum Comes amicitiam paratam cum honore. a) No-*

veritis, quod nobis in Diaeta, seu convention-
 ne generali universitatis Regni nostri, ha-
 rum partium Transsilvanarum, hic in Op-
 pido Thordensi, pro Festo circumcisionis ce-
 lebrata, ad quem scilicet Terminum prae-
 sens causa fuerat propagata. b) Ambrosius
 Nagy de Szent Imreh, pro honorabili Capi-
 tulo Albensi Transsilv. cum procuratoriis
 Litteris eiusdem, juxta contenta aliarum no-
 strarum Litterarum prorogatoriarum, in fi-
 gura nostri Judicii comparens, quasdam tres
 Litteras egregii Leonardi Barlabási de He-
 derfája, vice Vajvoda nostri omnes in pa-
 pyro patenter confectas sigilloque suo in in-
 feriori margine consignatas in nostrum Ju-
 diciarium curavit producere conspectum,
 quarum primae talis est Tenor: Leonardus
 Barlabasi de Hederfaja vice Vajvoda Trans-
 silvanus, et Sicularum vice Comes, Egregiis
 et Nobilibus Michaeli de Várda Guberna-
 tori, Joanni Nagy, et Litterato Ladislao ca-
 stelanis, ac Michael Farnay Provisor curiae
 Albae Gyulae necnon Petro Tarnok simi-
 liter Castellano Episcopatus Albensis Trans-
 silvaniae in Oppido Sárd constitutis salu-
 tem — — Exponitur nobis in persona Ho-
 norabilis Capituli Ecc. Alb. Transsil. — Qua-
 liter Idem Capitulum vos ratione, et prae-
 textu certorum novorum actuum potentia-

riorum, Nostri in praesentiam in causam convenire, et a Nobis Judicium, et Justitiam habere vellet Jure admittente. Requiritur igitur vos, et nihilominus vobis, et vestrum cuilibet seorsive in persona Spectabilis, ac Magnifici Domini de Zapolya Comitis, et Vajvodae Transsilvani firmiter committimus, quatenus cognitis praesentibus quinto decimo die diei datarum praesentium coram nobis comparere modis omnibus debeatis, ac teneamini objectis, et querelis, jam fati exponentis — de Jure responsuri — secus non facturi. Datum in Oppido Déva in Festo A. D. 1524. c) Altera vero earundem hanc verbalem sonabat continentiam: Leonardus Barlabási (Titulus ut supra) Egregiis, et Nobilibus (quibus supra) Noveritis, quod quamvis vos juxta continentiam aliarum Litterarum nostrarum praeceptoriarum primarum scilicet evocatoriarum superinde hesternae die coram nobis comparere, ac ad objecta, et querelas Honorabilis capituli Eccl. Alb. Transsilv. de jure respondere debeatis. In quo tamen termino vos per Ambrosium Nagy legitimum Procuratorem dicti capituli Exponentis: Congruis horis ipsius termini tota scilicet ipsa die nobis legitime expectati Nostram in praesentiam non venistis, neque

misistis, vos ipsos in Judiciis consveto onere, scilicet singularum decem marcarum convinci et aggravari permittentes. Si vosmetipsos rationabiliter non potueritis excusare, et quia adhuc ad praemissa vice secundarum evocari facere videbamini, pro eo requirimus vos, et nihilominus vobis harum serie in persona spectabilis, ac Magnifici (uti supra) firmiter committimus quatenus agnitis praesentibus quinto decimo die diei datarum praesentium (cetera ut supra) ac de dictis quoque singulis decem Marcis Nobis, et parti adversae satisfacturi - - - Dat, in Civitate Szász-Sebes — A. D. 1524. d) Tertia. Si quidem continebatur sub his verborum formis: Leonardus Barlabási etc. (ut in praemissis) Noveritis, quod quamvis vos juxta continentiam aliarum nostrarum Litterarum (cetera ut superius) non venistis, neque misistis, vos ipsos in Judiciis consvetis, onere scilicet singularum viginti marcarum convinci, et aggravari permittentes si vosmetipsos, et qui adhuc ad praemissa vice tertiarum evocari fore videbamini, reliqua ut in proximo. — Datum in possessione nostra Hederfája A. D. 1524. e) Quibus exhibitis, et praesentatis praefati Michaël de Várda Gubernator, ac Michaël Fornay Provisor Curiae Alb. et Petrus Tarnok Castellanus per

antefatum Ambrosium Nagylegitimum Procuratorem dicti Capituli, in persona eiusdem congruis diebus, et horis coram nobis exspectati, Nostrum veluti Iudicis ipsorum ordinarii in praesentium non venerunt, neque miserunt, sed se in Iudiciis aggravati permittentes postulando praefatus procurator dicti Capituli, per nos sibi in praemissis Iudicium, et Justitiam elargiri f) Quia vero consuetudinaria partium istarum Transilvanicarum ab antiquo observari solita Legge requirente, quaelibet causa trina evocatione post sese subsecuta, non obstante partis alterius absentia, et rebellionem decidi debet, et terminari, Actorque actione et Acquisitione sua contra ipsam partem adversam proposita, potiri solet sua. g) Praefatus itaque Procurator dicti Capituli ultra praeforibus suas querimonias nobis retulit, et per modum actionis proposuit eo modo: Quomodo in aestate proxime praeterita praefati Michaëli Váradi, et alter Michaël de Farna nescitur, quibus respectibus missis, et destinatis certis colonis Jobbagionibus Episcopatus Alben. cum certis curruum apparatibus, in, et ad quoddam foenetum dicti Capituli Bilata vocatum, intra metas possessionum eiusdem Capituli Borband, et Botsárd appellatarum adjacens, exindeque plus quam

centum plaustra foeni suis curribus onerantes asportari, quo ipsorum placuisset voluntati, fecissent, per hocque eandem particulam terrae, seu foeneti, ab eodem Capitulo occupassent, in quibus eidem plus quam ducentorum florenorum auri damna intulissent. — Caeterum tempore in eodem Praefatus Petrus Tárnok, nescitur quo ductus motivo quasdam silvas praefati Capituli Bykes, et Bad apellatas, simul cum quibusdam terris arabilibus Csigás vocatis prope lutum quoddam in meatus aquae, seu Fluvii Ompay, alias ad possessionem dicti Capituli Kisfalud appellatam pertinent adjacentem ad alteram possessionem Domini Episcopatus Sárd vocatam — eodem occupasset, quae ad saepissimas eiusdem capituli requisitiones hactenus — Michaël Várady Gubernator, ac alter Michaël Farnay, et Petrus Tárnok ad reddendam rationem praemissorum excusabilem vigore praemissarum trium Litterarum dicti vice Vajvodae nostri in eiusdem praesentiam intra limites partium istarum Transsil. Litium evocati, consequenterque nostram in praesentiam causa ipsa ad praesentem terminum praefati utrique Michael, et Petrus Tárnok, nostram veluti Iudicis ipsorum in praesentiam venire, vel mittere non curassent, sed in eorum

culpabilitatis manifestum indicium a facto Juris et Justitiae penitus absentando praescriptisque Judiciariis in oneribus aggravari, et convinci permisisse, reperiiebantur manifeste, propter quod praetactum foenile, sicut et silvae, et terrae arabiles per antefatos utrumque Michaëlem et Petrum Tárnok occupatae, et ablatae antefato capitulo agendi readjudicari ac restitui. — h) Pro praemissis denique actibus potentiariis, licet iidem contra praefatum Capitulum in ipso facto potentiae, et sententia Capitali convinci debebant, et aggravari — quia tamen consuetudinaria Lege Regni ab antiqua observari solita mediante personae seculares contra Ecclesiasticas personas, et e converso non in sententia Capituli, sed in Emenda duntaxat capitis ipsorum convinci, et aggravari debere nobis ac praedictis Regni Nobilibus, Nobiscum in examine praesentis causae constitutis perspicue agnoscebatur, pro eo nos, de eorundem Regnicolarum quaesito et assumpto Consilio praematurato, praefatum foenile, sylvas atque terras arabiles modo praemisso occupatas praefato Capitulo Agenti readjudicandas, et modo praescripto per Nostrum et Vestrum homines restitui debere decernendum. Nolentes insuper praemissos actus potentiarios eo.

rundem Incattorum simpliciter, et impune pertransire, ne alii ab iisdem exemplati ad similes actus potentiarios perpetrandos se opponere praesummant, sed potius eorum poenalis afflictio alios quoslibet a talibus perpetrandis terreat, retrahat; et restringat — eosdem utrumque Michaëlem, et Petrum Tarnok, in ipso facto potentiario, non tamen in sententia Capitali, sed in emendatione tantummodo praefato Capitulo agenti. — Atque refusionibus damnorum praescriptorum de Bonis, et Juribus possessionariis Episcopatus praescripti Albensis juxta Regni Consuetudinem exigendi convictos, et aggravatos esse decernimus, et committimus etc. Hic dein sequitur solita ad Conventum B. M. V. de Kolosmonostra, fine exmittendi ad executionem Conventualis Testimonii directa Commissio.

§, 24. Ad susceptum scopum reversi a) E Descripta ad III. Formula relatoriae Trinae forensis proclamationis, clarissime elucet, proclamationem hanc per hominem Regium coram Capitulari, vel Conventuali Testimonio, in tribus foris nundinalibus, ejusdem provinciae cujus Accola Inctus fuit, ejusdem Incti in Jus¹ publicam, et manifestam vocationem fuisse cum declaratione, quod Judicium ad quod vocatur in ipso termino finalem senten-

tiam sit laturum — jam *b)* Ex articulo Alberti Regis 33-tio ad II. descripto docemur, quod trinam hanc proclamationem praecedere debuerit bina evocatio, quarum, ut Sententiae ad IIII. descriptae insertae *c)* sub *b. c. d.* evocatoriarum relatoriae probant, prima sine omni onere, altera vero cum simplici non venientiae onere 10. marchas faciente, mandato Regis, vel Judicis Regni Ordinarii, aut ejus Vicarii, qui ea tempestate in Transsilvania vice Vajvoda fuit, ad ipsum Inctum directo, et cum eodem medio praeconis, aut pristaldi communicato factae sint.

§. 25. *d)* Quod ut citatae ad II. leges docent: Trina haec forensis proclamatio locum habuerit in factis potentiariis minoribus, in quibus proclamatae congregationes locum non obtinebant, et in facto possessionarii Juris discutiendi, atque litterarum productione: et quidem ea ratione: quod *aa)* in factis potentiariis Ipsam Trinam proclamationem Judicium finale secutum sit. *bb)* In facto possessionum si Inctus comparens se litteras exhibendas habere asseruit, dabatur ei Terminus unus sine onere, si nec tunc produxisset secundus terminus assignabatur cum onere, et hoc adveniente finale deliberatum sequebatur.

§. 26. *e)* Quod ad casum si inctus nec per se, nec per mandatarium ad trinam hanc proclamationem

nem comparuisset, tunc vicarius Judicis ordinarii sententiam, quin causam Judicis sui ordinarii Judicio substernere debuisset, per non venit convictitiam ferebat, pronunciabat, et executioni dandam procurabat, — quod e sequentibus elucet : *aaa*) Quod in Lege Mathiae ad II. sub e recitata, ratio sublationis Trinae forensis proclamationis assignetur illa, quod proclamationes hae abusus potius, et corruptela, quam Lex dici possint, quasi diceret, quod *Vicarii hi saepe corrupte judicaverint.* quod evincit : *bbb*) Ejusdem Mathiae D. 6. a. 20. quo nulli protonotariorum admittitur, extra Sedem Judiciariam causam aliquam adjudicare, et sententias dare, sed universae causae tam majores, quam minores in Sede Judiciaria, in praesentia certorum Judicum ordinariorum discutiendae assummi praecipiuntur, atque sententiae in rebus arduis, et quae finalem rerum decisionem contingunt, per Magistrum alias extradari vetantur, nisi in Sede Judiciaria, in praesentia certorum Judicum ordinariorum prius alta, et intelligibili voce publice perlegantur, et deinde pro majori cautela evidentis Justitiae, ultra sigillum, quo ipse referens Magister Protonotarius illas muniret, per alium etiam Magistrum Protonotarium subscribantur, evincit hoc et *ccc*) Uladislai 2. D. 1. a. 69. qui haec omnia repetit. *ddd*) Ejus-

dem Uladislai 2. D. 4. a. 11. dum universas adjudicatorias, post earum editionem, et conscriptionem in Sedem Judiciariam importari, et coram ceteris protonotariis, et Assessoribus perlegi, non intelligentibus explicari fine eo statueret, ne litterae aliter, quam sententia prolata fuisset, emanentur, quod *eee*) Ejusdem Decreti a. 12. pro majori partium litigantium securitate statutum sit, ut completiones terminorum per fenestram proclamantur, et in sententiis superinde editis *Extradata* per Magistrum protonotarium accurate consignentur, denique *fff*) Docente Ritonichio ad I. recensita in descriptione proclamationis — post sublatum Judicium Trinae forensis hujus proclamationis quoque proclamatio prima per Magistrum Protonotarium hora secunda pomeridiana in atrio Domus Judiciariae facta deinceps etiam forensis dicta sit, — reliquae vero in aliis subsequis Terminis prae foribus, coram Judicio tamen factae, de sede Judiciaria audiebant, et sententia penes primam lata per Protonotarium extra Sedem, penes reliquas proclamationes vero e Sede Judiciaria extradabantur, indicio certissimo, quod ante sublatum Judicium Trinae forensis proclamationis omnes sententiae similes, per solum protonotarium sint extradatae. —

§. 28. *f*) Docemur denique, quod in lo-

cum hujus proclamationis Trinae forensis in facto obligaminum brevissimus unius termini, in facto potentiae vero brevis processus ab evocatione, cum insinuatione. Uladislai 2. D. 2. a. 7. teste, et proclamatione actionis Judicio praesentatae in Dictatura institui solita initium summens duorum terminorum, ut docent Mathiae D. 6. a. 6. et Uladislai D. 1. a. 38. D. 2. a. 7. quantum porro factum Jurium possessionariorum attinet in his processus longus juxta a. 4. D. 6. Mathiae Regis in quatuor octavis, absque omni prorogatione, et dilatione finaliter decidendus successerit.

§. 28. g) Quod sublata Trina proclamatione Forensi. Teste Sententia ad VI. inserta Terna evocatio, et bina per Judicis Ordinarii Vicarium Convictio, simplex videlicet, et birsagialis fieri consueverit, at meritalis causae decisio, in ipso semper octavali Judicio subsequuta sit. — h) Quod octavalia haec Judicia in Transsilvania Sedem Vajvodalem per modum Generalis Conventus, seu Diaetae celebrari consueverint, ut ad VI. sub *a* videre est. i) Quod Sententiae ad Capitulum, vel Conventum, utpote locum credibilem directae, per hominem Judicis Ordinarii, seu Vajvodae, et Testimonium credibilis loci fuerint executioni datae, et hinc hodie V. Comes est Ordinarius executor, Supremus Judex Nobilium Testificans Regius A. 4. t. 10. a. 1.

§. 29. IV. *Proclamatae Congregationis Judicium.* — Sigismundi Imperatoris, et Regis Decreti 6. articulis 4, et 5. cum Alberti Regis D. U. aa. 29, et 30 proclamatas Congregationes stabilientibus interse combinatis evenit, quod 1) In Casibus novarum potentiarum majorum, occupationis videlicet possessionum, et terrarum, vadiationum seu rerum, et bonorum ablationis, succisionis silvarum, interemptionis, vulnerationis, possessionum invasionis, depredationis. — 2) Laesus acceptis a Rege Litteris querimonialibus, et praeceptorii Comites Parochiales, et Judices Nobilium Comitatus illius, in quo potentia patrata est, accesserit et requisierit. — 3) Requisiti Comites et Judices Nobilium ad terminum partibus praefixum cum testimonio loci credibilis, et Comitatus deservire soliti vicinis, et commetaneis, ac Nobilibus comprovincialibus sub certis poenis in Litteris praeceptorii expressis, ad Sedem eorum Judiciorum per modum proclamatae Congregationis, idest praemissa tria forensi proclamatione, partibus quoque litigantibus convocatis, exacto prius Juramenti Sacramento, in occupationes, aliosque actus potentiariorum in querimonialibus Litteris expressos inquirebant, ac querelae veritate comperita laesum actutum in integrum restituebant.

§. 30. 4) Super facto potentiae in talibus

commissae partes utrasque discussionem, et Sententiam finalem recepturas, ad certum terminum, mediantibus eorum, et dicti loci credibilis Litteris, seriem totius facti exprimentibus, ac propria, et possessionum, factum hujusmodi attestantium, nomina continentibus in praesentiam Regis, Palatini, vel Judicis Curiae trans mittebant. Ubi 5-o) Absque ulterio-
ris termini, et litigionarii processus observatione, et continuatione non obstante absentis partis Contumacia, juramentum Capitis per Judicem, ad quem causa transmissa fuit decernebatur, et causa finaliter decidebatur.

§. 31. 6) Quicumque vero vicinorum, et com-
metaneorum, ac Nobilium Comprovincialium attestations, et restitutionem in integrum impediisset, eidem resistendo, talis in termino causae transmissae discussioni praefixo, in facto potentiae convincebatur. denique 7) Hujusmodi Sententiarum executio nullo medio impediri quibat, sed causa talis in uno termino ad hoc deputato finaliter concludebatur. 8) In causis potentiarum majorum patrator, coram Rege, Palatino, vel Judice Curiae personaliter repertus in continenti, sine ulla praerogatione, aut exceptione ad actionem respondere obligabatur, secus tanquam absens convincebatur. 9) Cum proclamatae hae Congregationes, saepe enormitates, scandala, et pericula inopinata cau-

sassent per Mathiam 1. D. 6. a. 1. et Uladislaum 2. D. 1. a. 36. una cum brevibus evocationibus, quarum nomine venisse videntur illae, quae personaliter coram Iudice repertum erga potentiarum fiebant. In casu sub numero 8. immediate praecedente annotato, penitus sublatae sunt, et in earum locum articulo 6. Mathiae 1. D. 6. statutum est, ut causae potentiarum, penes evocationem cum insinuatione movendae, in primis post evocationem, terminis octavalibus decidantur finaliter. 10) Hinc pronum est, quod proclamatis Congregationibus brevis litis processus unius termini sit substitutus.

§. 32. 11) Unde et origo videri potest querulosi processus A. 5. t. 8. a. 1. descripti. Scilicet post separationem Transsilvaniae, ab Hungaria, Status Transsilvaniae violentas bonorum occupationes impedituri, statuerunt ut laesus praemissa potentiarum ad Sedriam generalem illius Comitatus Sedis, vel Districtus, in cujus gremio Bona occupata sunt, (ni forte occupator, aut Superior Jurisdictionis illius Justitiarius, vel communitas Magistratu proprio instructa sit, in hoc enim casu forum est Diaeta, vel hac non celebrata, Excelsum Regium Gubernium, Tab. Inst. §. 22. perhibente) fine audiendae querelae certificatione, adveniente termino Judiciali, querelam suam docu-

mentatam Iudicio exhibeat, Iudicium vero prae-
 vie audito etiam querulato comperta querelae
 veritate, seclulis omnibus remediis, et proro-
 gationibus laesum actutum, in integrum re-
 stituat, quod juxta illa, quae sub numeris 1,
 2, 3, notata sunt, et proclamatae Congregati-
 onis agenda constituebat. Porro prout stante
 Iudicio proclamatae Congregationis actus po-
 tentiae juxta notata sub numeris 4, 5, 6. re-
 stitutione peracta ad Regem, Palatinum, vel
 Iudicem Curiae cognoscendus, et decidendus
 transmittebatur; ita et nunc mediante queru-
 loso processu restitutione in integrum pera-
 cta, liberum est querulanti potentiam distin-
 cto processu brevi quaerere.

S e c t i o II.

De Citationibus.

§. 34. Sub Ducibus more orientalium cete-
 rorum populorum Scythicorum, in specie ve-
 ro Turcarum de quibus Lypsius Cap. 10. mo-
 nitorum haec notat: *Qui alium in Jus vocat,*
ne Lictorem quidem, aut publicum appari-
torem adhibet ad vadandum, sed ipse ad-
versarium adit — vocat — eunt — Iudex
ibidem pensitata re, in hanc, aut illam par-
tem decedit. Quid postea alleges, aut appro-
bes, nihil est, arbor ea decedit, relevari, aut

erigi ultra non potest. Citationes personales per ipsos litigantes interpositae fuerunt, totus que processus verbalis, et brevis.

§. 34. *Sorius* dein voce praeconis fiebat Citatio more itidem orientalium, sanguine tincto mucrone ostenso T. 1. t. 3. poena contumacis erat dejectio in servitutem, aut scissio per media viscera, qui mos Tartarorum fuisse, Paulus Venetus de Regionibus incognitis Cap. 60 testatur in verbis: *Si quis fecit, pro quo mori debuit, merso mucrone in ventrem ejus occidebatur.*

§. 35. Postquam Hungari lumine Sacro Religionis Christianae ad sana principia adducti fuissent, prout in aliis administrationis publicae partibus, ita et in Justitiae cuique tribuendae ordine reliquos Christianos antiquos, et coëvos Augustos, et Principes secuti, quaedam ex Jure Canonico, alia ex Romano, quod Attila olim ipse etiam in honore habuisse fertur, tanto magis adoptarunt, quanto certius est, quod cum Religione Christi Litterae quoque per Clericos, et Monachos ex Germania, Italia, aliisque occidentis Christianis Regionibus, in Hungariam accitos introductae sint, ut Reverendissimus Georgius Pray Syntagmatis de Sigillis Regum Hungariae Libri primi Cap. 1. erudite docet, hinc factum est, ut multa ex

Capitularibus Francorum, ex Jure Romano ut plurimum desumpta in Legum Hungarorum tabulas relata Illustrissimus Adamus Kollár in opere de potestate Legislativa Regum Hungariae circa Sacra evincat. — Hinc factum, ut usus Diplomatum, et sigillorum sub S. Stephano introductus sit. — Hinc et Citationes per missionem sigilli invaluerint teste laudato Pray loco superius citato, sed testantur hoc et S. Ladislai D. L. 1. C. 42. haec verba: *Si quis autem Regis sigillum super aliquem projiciens ipse in Curiam venire neglexerit, rationem perdat, et quinque pensas persolvat, et quotiescunque renovaverit, toties quinque pensas persolvat. Si vero Judicis Sigillum projiciens non venerit, centum numos persolvat.* Ejusdem S. Regis D. L. 3. C. 25. possit *Iudex sigillum suum mittere super quoscunque exceptis Presbyteris, et Clericis, necnon Comitibus C. 26. Si quis Sigillum Judicis negligens, ad causam non venerit, primo quinque pensis puniatur, si secundo, totidem, si tertio, rationem perdat, et tonsus reddatur pro debito.* Denique Regis Colomanni D. L. 1. C. 6. *Si vero Clericus causam habeat, Cum Laico per Judicis sigillum Laicus cogatur. Si vero Laicus causam habeat cum Clerico, per sigillum Episcopi, vel Archiepiscopi Clericus cogatur, ab eisque tanquam*

Judice suo examinetur. C. 14. nullus praesumat Saecularis Judex Sigillum Clerico dare.

§. 36. Leges hae rite interse combinatae docent: a) Quod citationes missione Sigilli factae sint. b) Quod Comites Regis Sigillo in Curiam Regiam, vel sub Colomanno introductis Megalibus Judiciis, in Megam Comitis, et Episcopi seu Diaecesanam Synodum infesto Apostolorum Philippi et Jacobi, et Octavis Sancti Michaëlis celebrandam vocati sint Colomanni D. L. 1. C. 2. et 7. perinde Abbates C. 8. majores Ministri Regis, vel Ducis et Capellani C. 9. imo et Judices ipsi C. 10 ita quidem ut Si majores Ministri Regis, vel Ducis vel interse, vel cum majoribus contenderint, et ad Judicem, idest praedictam Synodum venire contemserint Comes Parochialis cum Judice eorum causas discutiat Colomannus D. L. 1. Cap. 11. perinde Ducis Ministri qui in Regis Mega sunt, et Regis, qui in Mega Ducis sunt, ante Comitem et Judicem idest ut Glossa exprimit Judicem Curiae Regiae, ut autem prius Capitulum statuit; Parochialem Comitem et ejus Judicem delitigent. C. 12. minores vero coram Judice solum Comitatus seu Comitis Parochialis Bilocho, aut Curiali Comite delitigent. *Ibidem.* Postremo si Comes cum Co-

mite contenderit, vel Populus ejus, seu Synodica dissertatio (idest megale Judicium,) seu vicinus Comes causam discutiat C. 13.

§. 37. Pro diversitate Status, et Conditionis Inctorum, ut fora, ita et Citationes variarunt, videlicet Clerici per Ecclesiasticos, Laici per Saeculares, Judices et citabantur, et judicabantur, ergo jam in principio statim Jurisdictio Secularis sensim ab Ecclesiastica distincta est.

Dico sensim ideo, quia sub Stephano plurimae causae Episcoporum, et Ecclesiasticorum arbitrio sunt relictæ, imo Comites, et Judices Episcopis quodammodo subordinati in administranda Justitia videntur S. St. D. L. 2. C. 2. *Episcopi habeant potestatem res Ecclesiasticas providere, regere, et gubernare atque dispensare secundum Canonum auctoritatem, volumus ut Laici eorum voluntati obediant, ad regendas Ecclesias, viduas, et Orphanos defendendum, et ut obedientes sint, eis ad eorum Christianitatem servandam, consentientesque sint Comites, et Judices Praesulibus suis, ad Justitias faciendas juxta praecepta legis divinae, et nulla tenus per aliquorum mendacia, vel falsum testimonium, neque per perjurium, aut per praemium lex justa depravetur C. 12. contra Christianitatem peccantes C. 13. Casuales Homicidae C. 14. Uxoricae C. 15. Perjuri C. 16. et Colom. D. L. 1.*

C. 50. Voluntarii Homicidae, et Parricidae CC. 51, 52. et S. Lad. D. L. 1. C. 34. De crimine Magiae accusati, S. Ladislai D. L. 1. C. 5. Si quis dotem Ecclesiae promissam non reddat. S. Ladislai D. L. 2. C. 7. causae furti C. 13. Furti imprimis Clericorum. Colomanni D. L. 1. C. 23. contra Judicem injuste judicantem sine sigillo citatum. Col. D. L. 1. C. 59. ratione raptus mulieris C. 61. ratione adulterii Judicio Episcoporum subiacebant, imo causae ad Judices, Comite Parochiano, inferiores spectantes, quales fuere simplicis homicidii, infanticidii raptus mulieris Archidiaconis cum praefatis inferioribus Judicibus judicantibus definiendae creduntur. Colom. D. L. 1. CC. 50, 58, 59.

§. 38. Missio porro sigilli, ut Reverendissimus Dominus Georgius Pray in sua syragistica C. 1. §. 4. docet sine ulla scriptura sola sigilli impressione fiebat, ideo, quod reliqui Regnicolae in Jus vocandi maxima parte, praeter Ecclesiasticos, Monachos, et paucos Palatinales litterarum ignari fuerint, adeoque scriptae Litterae ad declarandam Judicis voluntatem prorsus inutiles fuissent, docent hoc, et sigilla superexstantia: alterum Angelum, cum alis, et hac inscriptione: *sigillum Citationis*; Alterum Caput Tauri, cum Epigraphe: *Comes Tristanus me misit* fronte gerens; et *Citatio-*

nis, et Tristani Comitis sigillum ad Leges de missione sigilli superius allatas alludit, nec enim citari aliorum, nisi ad Judicem dicendae causae ergo potuit. Comes autem Tristanus Archipraeco, seu praeconum Comes fuit, ut idem Reverendissimus Pray ibidem §. 5. asserit, scilicet priori sigillo citationis Incti ad Forum Ecclesiasticum, posteriore vero seu Tristani Comitis ad Saeculare cogeantur. Illo Episcopi, hoc Comites Parochiani utebantur.

§. 39. Solebant autem impressa haec Sigilla ad eos, quibus dies dicenda fuit, per praecones, vel pristaldos Judicis mitti, quod formulae citationis, et evocationis *in ordine formularum solemnum stili, in Cancellaria, Curiaque Regum, Foris minoribus ac locis creditilibus authenticisque Regni Hungariae olim usitati, per Martinum Georgium Kovachich 1799. Typis datarum, codicis I. pag. 22. §. 32. relate ad Citationem Civium per Magistratum proprium institui solitam descriptae docent in verbis: Nos A. f. B. Judex de tali, et duodecim scabini, seu Jurati de eadem. damus pro memoria, quod cum nos E. f. F. pristaldum nostrum ad citandum E. f. F. et G. f. H. concives nostros destinassemus, tam idem pristaldus noster ad nos reversus, nobis in Sede Judiciaria retulit isto modo: quod ipse praefatos E. f. F. et G. f. H. tali die*

post tale Festum jam praeteritum contra I. f. K. similiter concivem nostrum ad praesentem Feriam talem, scilicet diem judicatus nostri, apud domesticos, ad nostram praesentiam citasset, factum tamen ipsius citationis pro maiori cautela vicinis suis publice notificando. Dat: b) Item alia aequaliter mixta forma in Civitatibus saepe contingens eodem §. reperibilis in his verbis: Nos Magister A. f. B. Judices de tali Civitate, item Jurati, et caeteri Cives de eadem damus pro memoria, quod N. Praeco noster, qui per nos nuperrime ad citandum talem, et talem filios talis concives nostros destinatus fuerat, una cum C. f. D. Jobbagione Magistri I. f. talis de tali ad nos reversus, in sede nostra Judiciaria nobis retulit eo modo, quod cum ipse eosdem tales, et tales tali die, post tale Festum praeteritum contra annotatum C. f. D. legitime ad nostram citasset praesentiam, tandem idem talis, et talis turbato corde, et festino ingenio manibus armatis in eosdem irruentes ipsos verbis et factis deturpassent, annotatum vero C. f. D. interficere voluissent, nisi ipse fugae praesidio evadere potuisset. Dat. c) Dum porro procedens Pristaldus aut Praeco cum exponente, vel solus etiam per citandum potentiose repressus fuisset, duo Jurati Cives exmittebantur ad

citandum potentiarium, ad terminum peremptorium facti potentiae commissae rationem redditurum, ut docet formula citati Codicis §. 34. pag. 23. in verbis: *Nos A. f. B. Judices talis Civitatis, item Jurati, et caeteri Cives de eadem damus pro memoria, quod P. et O. duo ex nobis, qui per nos nuperrime ad evocandum L. f. M. et N. f. C. Concives nostros ex eo. quod iidem tales pridie, cujusdam legitimae citationis, armatis manibus in praeconem nostrum et Hominem A. C. f. D. contra quem dicta citatio tunc facta existit, irruentes ipsos deturpassent, et graviter offendissent, pro hominibus nostris destinati fuerant, ad nos reversi nobis in sede nostra Judiciaria concorditer retulerant isto modo: quod ipsi tali die, post tale Festum jam praeteritum praeallegatos L. f. M. et N. f. O. apud domos suas contra eosdem Praeconem nostrum et C. f. D. ad nostram evocassent praesentiam, rationem super praemissis factis potentiariis coram nobis peremptorie redditurum, quindenae talis Festi jam venturae eisdem pro termino coram nobis comparendi assignando. Dat. Cum Civitates simplicem procedendi formam a potiori retinuerint, Exempla haec palam evincunt missiones sigilli institutas fuisse per Pristaldos, vel Praecones, sed una; et id evincunt, quod*

procedentes pristaldi Judicio verbo tenus retulerint ordinem instituti perse processus, Judiciumque eundem scripto mandaverit futuro pro documento.

§. 40. a) Serius Andreae 3-ii D. 1. a. 5. constitutum fuit, ut citationes penes testimonium credibile debeant fieri, et Comes Parochialis cum 4. nobilibus debeat judicare. b) Decreti porro secundi ejusdem Regis articulo 45. in singulis Comitatibus duodecim Jurati Nobiles esse decernuntur, ex quibus duo ad inquisitiones, in facto potentiae furti calumniae etc. per Regem delegati, easdem peragere, quatuor vero Judicare teneantur. c) Art. 46. vero id statuitur, ut Regii ad inquisitiones delegati, super inquisitione erga sigillum Regis peracta relationem praestent, *qua visa Judex Ordinarius ejus causae in termino per ipsos Nobiles inquirentes deputato Judicium ferat.*

Mathiae 1. D. 6. a. 8. numerus electorum, et Juramento obstrictorum in singulo Comitatu Nobilium Regionum vicem agentium a proportionem extensionis Comitatum determinatur. d) Art. 76. Capitularibus ad Juridicas functiones erga mandatum Regis, vel Judiciarias Commissiones procedentibus diurna defiguntur. Lud. I. D. u. a. 21. unaque sancitur, ut Regius homo sit Nobilis illius Comitatus, in quo proceditur a. 22. Sigismundi D. 6. a. 10. taxa Lit-

terarum e Capitulis, et Conventibus super praemissis processibus emanatarum defigitur. Mathiae D. 5. a. 16. Capitula, et Conventus ultra defixam taxam majoribus exactionibus exponentes suos vexantes castigandi decernuntur Ulad. 2. D. 1. a. 95. e) Sigismundi Imperatoris D. 6. a. 8. ad statutiones, inquisitiones, et evocationes, et alios quoscunque processus faciendos ex Capitulis Canonici, ex Conventibus vero Sacerdotes praevie jurati exmitti, et occasione reversionis homines etiam Regii, cum Capitularibus procedentes jurare obstringuntur, idem repetit, et explanat M. D. 6. a. 10. et Uladislai 2, D. 1. a. 43 statuunt, ut quicunque porro Nobilis per alium, seu alios quoscunque mediantibus Litteris Regiis, vel aliis consuetis nomen suum continentibus, pro homine Regio cum testimonio alicujus Capituli, vel Conventus requisitus onus hujusmodi processus assummere, et exequi recusaverit in Birsagio consveto trium marcarum per Comitem Parochialem indilate exigendarum convincatur eo facto. f) Mathiae 1. D. 3. a. 28. statutum est, ut in causis homicidii actor extractis evocatoriis brevibus Comitatus praesentatis a parte Comitatus unum Nobilem pro testimonio expetat, in cujus praesentia, Homo Regius cum testimonio Capitulari procedentes Litteras suas super instituta Evocatione expeditas Actori ex-

tra dent per hunc Regi praesentandas. *g)* Ejusdem Decreti 4. a. 12. evocationes sub sigillis Regis, Palatini, et Judicis Curiae fieri posse statuuntur. *h)* Ejusdem D. 5. a. 17 citationes, et Evocationes generales, idest: reticitis nominibus citandorum, et contra quos citandi sunt per Ecclesiasticos dari vetantur. In rebus minoris momenti Forum Ecclesiasticum directe non concernentibus personae saeculares ad suos Patronos inviari decernuntur. Demum in decernenda evocatione, vel admonitione juramentum de calumnia ab uno quoque exigendum statuitur. *i)* Mathiae, D. 6. a. 6. et Uladislai 2. D. 1. a. 54. evocationes cum insinuatione in factis quibuscunque fuerint, sub sigillis omnium Judicum ordinariorum, tam scilicet Regionum, quam Palatinalium, et Judicum Curiae, atque etiam Banorum, Sclavoniae, Croatiae, et Dalmatiae, sed et Vajvodae Transsilvani, libere decernantur. *k)* Ejusdem Regiseodem Decreto a. 8. id statuitur, ut in quolibet Comitatu Comes cum universitate Nobilium teneatur ex potioribus Nobilibus, et personalem ibi residentiam facientibus, decem, vel duodecim aut octo, et eo plures, vel pauciores juxta Comitatus exigentiam eligere, et illi duntaxat debeant. et possint, ad faciendas inquisitiones, evocationes- statutiones, et alias executiones, cum Testimonio Capituli vel Conventus profi-

cisci, qui onus illud infra unum annum integrum supportare teneantur. Hique prout Capitulares, et Conventuales, quamprimum eligentur juramento obstringantur juxta formulam praescriptam, et cum testimonio Capituli tempore reversionis acta fide digne referant.

1) Constitutio haec Ulad. 2. D. 1. a. 53. modificatur ita, ut Comes, aut Vice Comes, et Judices Nobilium in ipsis Sedibus Judiciariis Judicia administrent, Evocationes, etc. Capitulares, et Conventuales cum homine Regio, idest Nobili in ipsis Litteris evocatoriis denominato peragant.

§. 41. His interse combinatis elucet, a) quod pristaldorum, praeconumque antea in missione sigilli applicitorum muneribus, in hac parte, sensim in desuetudinem abeuntibus, testimonia Capitulorum, vel Conventum cum homine Regio invaluerint, et quidem ita. b) Quod jam sub Andrea 3. in singulis Comitibus 12. nobiles ad similes functiones delecti sint, et sub Rege Mathia Corvino horum munus resuscitatum, sed sub Uladislao abolitum, atque sancitum, ut testimonium capitulare cum homine Regio procedat, quod: c) Nomine hominis Regii venerint illi Nobiles, quorum nomina Litteris evocatoriis, Statutoriis, Reambulatoriis etc. Regiis inscripta fuerunt. Docemur dein. d) Quod loco missionis Sigilli sen-

sim invaluerint mandata Regia, Palatinalia, vel
 Judicis Curiae, aut quorumvis Judicum Regni
 Ordinariorum, et hoc quidem introductis octavalibus
 Judiciis, nam. e) Ad Judicia gremialia Comitatum
 perinde juxta octavas celebrari solita citationes
 missione Sigilli per Juratos eum in finem nobiles,
 qui subinde etiam Judices nobilium audiebant
 institutae sunt, quod evincunt verba articuli 45
 decreti Secundi Andreae 3-tii Superius §. 40-o
 Citati; *qua visa Judex ordinarius eius causae in
 termino per ipsos nobiles inquirentes deputato
 Judicium ferre etc.* deputare enim terminum
 nihil aliud significat, quam partibus significare
 terminum, in quo causa adsummenda est;
 atque hoc idem et citatione fit. — Sed hoc
 evincunt et exempla per Reverendissimum
 Dominum Pray Syragisticae capitis 1-i §. 5-o
 e Comitatu Sáros adlata, quorum primum
 sic sonat: *Nos Magister vice Comes, Magistri
 Konya, et quatuor Judices nobilium damus
 pro memoria, quod Comes Theodorus unus
 ex nobis quatuor Judicibus, et Stephanus
 Latzk quos ad faciendam inquisitionem cum
 nostro Sigillo transmisimus ad nos reversi,
 Sigillumque nostrum reportantes dixerunt
 etc. datum in Sáros fer. 2-a proxima post
 Festum B. Marthae Virginis et Martyris, anno
 Domini 1346-o alterum huic simile: nos*

*Michaël V. Comes, Domini Bani, et Iudices de Sáros damus pro memoria, quod Comes Ladislaus unus ex nobis Iudicibus et Sándor Filius Nicolai, quos cum nostro sigillo ad faciendam inquisitionem transmisi-mus, ad nos reversi Sigillumque nostrum re-
portando dixerunt etc. datum in Sáros Fer. 2-a prox. post Festum S. Thomae Apostoli anno Domini 1360.*

§. 42. Hujusmodi namque inquisitiones, occasione citationis, et evocationis in facto potissimum potentiae, per ipsos citantes, vel evocantes Regios fieri consuevisse illa aetate, sequens stili formula docet, *formularum so-lennium stili per Kovachichium Typis editi codicis 2-di §. 131. pag. 258. — 159. Sere-nissimo Principi Domino Mathiae Dei Gratia Regi Hungariae Bohemiae etc. Domino ipso-rum Gratosissimo Capitulum Ecclesiae Bu-densis orationum suffragia devotarum, vestra noverit serenitas. Nos Litteras vestras inqui-sitorias evocatorias, et insinuatorias ad nos directas, reverentia, qua debuit, recepisse in haec verba: Mathias Dei Gratia etc. nos itaque mandatis eiusdem vestrae serenita-tis in omnibus obediens. uti tenemur una cum praedenominato T. de T. homine vestro, nostrum hominem discretum videlicet T. Presbiterum Rectorem Altaris T. in dicta*

Ecclesia nostra fundati ad praemissam Inquisitionem evocationem et insinuationem faciendam nostro pro Testimonio fidedignum duximus destinan. Tandem iidem exinde ad nos reversi, uniformiter retulerunt. Quod ipsi die Dominico proximo post Festum T. proxime praeteritum in Comitatu T. simul proceden. ab omnibus quibus decens, et oportunum fuisset, palam et occulte diligenter inquiren, omnia praemissa, et quaevis praemissorum singula aliqua sic dempta tamdiu aequalitate sic, et suo modo acta, facta, et patrata fuisse rescivissent, sicuti, et quemadmodum eidem vestrae personali praesentiae dictum exstitisset. Tenorque Litterarum suarum per omnia contineret praescriptarum. Factaque huiusmodi inquisitione memoratus homo vestrae serenitatis, dicto nostro Testimonio praesente die in eodem praefatos T. de T. contra amotatos exponentes ad octavas Festi Epiphaniarum Domini nunc ventur. Vestram personalem evocasset in praesentiam, rationem de praemissis redditur, efficacem. Litis pendentia si qua foret inter ipsos non obstante. Insinuan: ibidem eisdem ut sive ipsi octavis in praedictis, coram dicta vestra personali praesentia compareant, sive non, eadem ad partis comparentis instantiam, id faciet in praemissis,

quod jure videbitur expediri. Datum tertio die diei Inquisitionis, Evocationis, et Insinuationis praenotatarum. Anno Domini supradicto. suprascriptio, seu indorsatio. P. Nicolao de T. et nobili Domina N. consorte eiusdem T. de T. et alios intrascriptos. Ad octavos Festi T. nunc ventur. Inquisitionis, Evocationis, et Insinuationis.

§. 43. Ad fora Ecclesiastica citationes missione sigilli Ecclesiastici per Ecclesiasticas Personas institutas fuisse, et rei natura, et sequens exemplum docet: *Nos Sacerdos Plebanus Ecclesiae talis Beati de tali civitate damus pro memoria, quod E. f. F. Clericus noster familiaris, qui per nos pridie ad Curandum. idest citandum C. f. D. parochianum nostrum de eadem, destinatus fuerat, ad nos reversus, nobis retulit isto modo, quod ipse tali die, post tale Festum, jam praeteritum, C. f. D. apud Domum suam reperiens contra G. f. similiter parochianum nostrum ad nostram citasset praesentiam talem diem, post tale festum jam venturum coram nobis comparendi assignando. Vide Formularum solennium stili per Kovachich editi codicis primi pag. 54. §. 88.*

§. 44. Citationes porro diversae fuerunt — *aliae personales, et breves, aliae breves, aliae insinuationales — aliae simplices — a-*

liae peremptoriales. Singularum quidditatem facilius perspecturi formulas earum indagandas habemus. a) Supra citati stili codicis §. 21, et 22. duae ejusdem tenoris formulae citationis personalis brevis inveniuntur, quarum una huc inseritur. *Mathias etc. damus pro memoria, quod Ladislaus filius T. de T. Petrum filium T. de T. feria secunda proxima post festum T. hic Budae coram nobis facie ad faciem repertum diem, ad eandem nostram personaliter citavit in praesentiam, Datum* — haec est instantivalis citatio, quae hodie in casu Sedis fractionis solet de praxi locum habere — in qua observari licet, quod Actor Inctum in facie Judicii praesentem perscribam seu notarium Curiae Regiae T. 2. t. 20. §. initiali personaliter citandum curaverit, quod hodiedum obtinet, adeoque citatio per Regium, et capitularem in casibus extra forum intervenientibus, et contra Inctos absentes in ordinariis processibus obtinuit. b) *Citationis brevis cum admonitione et insinuatione* relatoriarum partem §. 208. praefati codicis comprehensam huc adjicio: *Nos itaque mandatis ejusdem vestrae serenitatis in omnibus obediens. uti etc. uua cum praenominate T. de T. homine vestro nostrum hominem videlicet discretum de T. etc. ad praemis-*

sam Inquisitionem, Admonitionem, Evocationem, et Insinuationem facien. nostro pro Testimonio etc. Tandem iidem exinde ad nos etc. quod ipsi in die T. de Comitatu Te. similiter procedendo, ab omnibus, quibus decens, et opportunum fuisset palam et occulte diligenter inquiren. omnia praemissa, et quaevis praemissorum singula sic, et suo modo acta, facta et patrata fuisse rescivissent, sicuti, et quemadmodum eidem vestrae personali praesentiae dictum exstisset tenorque Litterarumstrarum per omnia contineret praescriptarum factaque, huiusmodi inquisitione, ad praefatos T. et T. de T. acceden. admonuissent eosdem, dixissentque, et commisissent eisdem verbo vestro Regio ut ipsi praetacti T. de T. per ipsos modo praemisso occupata, infra triginta dierum spatia a die admonitionis factae computan. eisdem exponentibus remittere, ac de damnis illatis plenariam satisfactionem impendere debeant, et teneantur. Nihilominusque memoratus homo vestrae serenitatis, dicto nostro Testimonio praesente, die in eodem praefatos T. de T. de T. in eadem T. portionis ipsorum possessionariis in eadem habitis, contra annotatos Exponentes, ad quintum decimum diem dicti tricesimi secundi diei vestram personalem evocassent in prae-

sentiam, rationem de praemissis redditur, efficacem, litis pendentia, si qua foret inter ipsos etc. praefatos etiam Jobagiones dictorum T. et aliorum praescriptorum eisdem statuere committen. Insinuan. ibidem eisdem, ut sive ipsi in termino praedicto coram eadem vestra personali praesentia compareant, sive non, eadem ad partis comparentis Instantiam id faciet in promissis, quod Jure videbitur expediri. Datum quinto die diei inquisitionis, Admonitionis, Evocationis, et insinuationis praenotatarum Anno Domini supra dicto. Ex contextu hujus apparet citationem vel evocationem brevem, cum admonitione, inquisitione, et insinuatione, locum habuisse in casu petitaе restitutionis in integrum, huncve processum successisse proclamationis congregationibus de quibus sect. 1. §. 29. et reliquis actum est, unde videre est et in queruloso nostro processu A. 3. t. 8. a. 1. et superius §. 32. descripto, post motam penes certificationem querelam a Judice adjudicatam, erga querulatum praemittenda de satisfaciendo quindenalis admonitio, originem nunde trahat. c) Peremptoriale citationis formam vide hujus sectionis puncto 6-o sub Lit. C. descriptam, ex quo convinceris citationem peremptorialem illam dici, quae cum assignatio-

ne seu praefixione termini, ad respondendum peremptorii instituebatur — locumque habuisse in actibus potentiariis imprimis contra procedentes Regios commissis. Distinctam porro fuisse ab ea, quae cum insinuatione fiebat in eo, quod in illa prorogatio sperari poterat, hic vero nulla, sed in eodem brevi termino definitiva ferebatur sententia. — Huic conveniunt processus apud nos articulares praeter unicam, in casu emergentis alicujus dubii, exmissionem, omnia remedia respuentes. *d)* Simpli-
cis citationis forma videri potest Sectionis hujus §. 39. sub litt. a, et b. descripta, quae locum habuit in longae litis processibus.

§. 45. Si his citationum speciebus addideris illam trinam, quae sectionis 1. §. 23. recensitae sententiae inserta Incto ad primum, secundum, et tertium terminum, nec veniente, nec mittente, cum onere non venientiae, secunda vice simplici, tertia vice vero duplici solebat institui, facile perspicias quid velint verba T. 2. t. 18. §. 7. *In causis etiam longo litis processu motis, tertiaro insinuationes loco Trinae forensis proclamationis subsequuntur*, trinam videlicet hanc citationem in Longae litis processibus loco Trinae forensis proclamationis introductam fuisse. E praemissis videre est et reliquae Evocationum species praecitato T. 2. t. 18, et 19. enumeratae,

utpote simplices, Peremptoriales, insinuationales, admonitoriae, Reambulatoriae et Introductoriae quid significant. Recensitae citationum formae, et id perhibent, quod Judex curaverit contra exponentem actorem Inctum evocari, Actor proinde praevie actionem suam Judici proponere debuerit, ut hoc hodie in Regno Hungariae obtinet, ac post modum visa actione Judicis fuerit Evocationem Incti, et decernere, et instituendam curare. Relatoriae porro super instituto processu, aut per locum credibilem, aut Judicium ipsum ad relationem procedentis hominis, Regii, et Testimonii capitularis expediri consueverint, quod in Transsilvania quoque viguisse probat articulus *primus* 1540 Thordae in festo Beati Adalberti Episcopi et Martyris latus.

§, 46, Discimus porro unde invaluerit usus Sigilli Judicialis admonitorii, Citatorii, certicatorii, Convocatorii, in, et Prohibitorii, tum in Comitatus, et Districtibus, Hungaricis, tum in Sedibus Siculicis, et locis taxalibus vigens — unde et Consuetudo Civitatum in proceduris judicialibus per V. Judicem civicum, in minoribus Oppidis per appertorem, medio sigilli in Jus vocandi ortum trahat. — Denique Siculorum mos admonitiones, citationes, et certificationes per unum etiam Nobilem medio sigilli Judicis Regii insti-

tuendi, et institutas simplici solum procedentis Regii Testimonio probandi, qui usus, ut A. 4. t. 14. a. 4. docet, in omnibus ceteris, praeter Marusiensem, sedibus vim Legis habet.

Sedes porro Marus more Comitatus processum hos medio Regionum cum instructionibus procedentium, et super processibus, fide dignas relatorias expedientium instituere solet. Postremo morem Comitatus, admonitiones, citationes, et certificationes suas per V. Judicem Nobilium curandi, a missione per pristaldum, vel praeconem Sigilli citatorii — principio Regiminis Hungarici vigente derivari; vidimus enim sub Andrea 3-io certos Juratos nobiles in singulis Comitatus fuisse constitutos §§. 40, et 41. quorum illi, qui cum Comite lites dirimere debebant a Judicando Judices Nobilium dicti sunt. Hi in Transsilvania 1540. superius citato articulo in singulis Comitatus duo esse jubentur, sed ita ut vires gerentes Judices sibi eligere nequeant — verum procedi curans eligat sibi honestum Nobilem, qui in absentia Judicis Nobilium procedat. Itaque procedens hic, nomine Judicis Nobilium Ordinarii, Nobilis, subseque ejus vires gerens evasit, sicque, et vice Judicum Nobilium munus, et eorum ad procedendum auctoritas invaluit. — Processus per duos Assessores deficiente, aut impedito V. Judice No-

bilium institui solent inde, quod ut vidimus preeco, vel pristaldus subseque vero homo Regius vel Palatinalis, aut Judicialis cum Testimonio Capituli olim processerit: subsecuta post separationem Transsilvaniae ab Hungaria 1556. Bonorum Ecclesiasticorum saecularisatione, tot capitulares, et Conventuales haud interteneri potuerunt, ut ad singulos similes processus sufficiant. Necessario itaque horum defectus per Assessorem procedenti homini Regio vel Vajvodali — aut Judiciali adjungendum suppleri debuit. Nec tamen propterea Capitularium, et Conventualium, postquam 1577. hi e Saecularibus ad Custodiam, et conservationem archivorum publicorum, Ecclesiasticis, et Religiosis surrogati fuissent, auctoritati detractum est, nam et his A. 4. t. 18. prout et utriusque Cancellariae Juratis notariis A. 4. t. 10. a. 1. sua in procedendo auctoritas salva reservata fuit.

Sectio III.

De probationum speciebus sublatis.

§. 47. Ad probationum sublatarum species referuntur I. Probatio vulgaris ope ferri candentis, aut aquae frigidae, vel ferventis. II. Duellum, seu Monomachia, III. Provocatio ad

cadaver interempti, inter Sículos vigentis. IV. Inquisitiones.

I. De probatione vulgari ferri candentis, et aquae frigidae. vel bullientis.

§. 48. Probatio ferri candentis, aut aquae frigidae, vel ferventis non ut Ritonich C. 1. q. 15. Gentile probationis medium, sed Christianorum Principum inventum, et ideo applicitum est, ut remedium ipso litium malo asperius foret, et haec horrenda remedia reformidantes interse convenirent. In Hungaria sub primis Regibus viguisse docent leges sequentes: a) S. Ladislai D. L. 1. C. 28. *Quoties vel aqua, vel ferro Judicium factum fuerit, intersint ibi tres idonei testes jurando iure probati, qui et innocentis innocentiam, et e contra culpabilis culpam perhibeant, Presbyter de ferro duas pensas, et de aqua unam pensam accipiat.* b) Colomanni D. L. 1. C. 22. *Judicium ferri, et aquae in aliqua Ecclesia fieri interdiciamus, nisi in sede Episcopi, et in maioribus Praeposituris, ut Posonii, et Nitriae.* c) Colomanni D. L. 1. C. 76. *emptionem equi in adjacentibus Ungariae Regionibus prohibens haec habet: Cum vero equi venditorem in extranea voluerit quae-rere patria, non illi illuc ire permittatur, sed ferri Judicium portet, si reus apparuerit pro fure judicetur, si mundus, non ut fur*

teneatur, sed pretio, quo emerat, saltem careat. d) Colom. D. L. 1. C. 83. Si quispiam falsum testimonium alicui imposuerit, idest de eo pluribus ex villis, sive rixae, vel odii causa attestantibus, ferreo probetur iudicio, ac si mundus fuerit, impositor culpaе decem pensas solvat. Quod si reus erit, sive quidem res eius permaneant, sed admodum Crucis ferro in genis excoquatur, ut amplius testimonium eius refutetur.

Leges hae evincunt probationem ferri, et aquae ordalia dictam obtinuisse in casu, quo accusatus de aliquo reatu teste destitutus, factam sibi imputationem a se amovere non poterat. Decernebatur per Judicem, scilicet Reus coram Comite jure conventus fine investigandae veritatis per examen ferri candentis, aut aquae ferventis comperiundae per Comites, et Pristaldos ad Capitula mittebatur, si igne, aut aqua illaesus ferrum portabat, aut aquae manum immittebat, innocens; reus vero, si laesus fuit, judicabatur.

§. 49. Instituebatur solum in Ecclesiis Episcoporum, Cathedralibus, et Majoribus Praepositis, coram tribus idoneis testibus. —

Imaginem hujus horribilis probationis ex M. Zuerici Boxbornii Historia Universali clarissimus Joannes Fleischakker ad Historiae Juris §. 91. his verbis transcripsit: *Accusatus facta*

contra se legitima accusatione triduum je-
 junio, ac oratione consummebat, quo exa-
 cto Sacerdos vestibus indutus Sacris, et cau-
 sia Capiti imposita (causia significat Hun-
 garico idiomate: Királyi süveg vide Párizpapai
 Dictionarium) ferrum ante altare positum
 forcipe apprehendendo inter concentum Hy-
 mni illius trium puerorum: Benedicite omnia
 opera etc. ad ignem detulit, data prius su-
 per locum, ignem, et ferrum benedictione,
 exprimi satis non potest, quanto Spiritus
 fervore plenae sint orationes illae, quae re-
 citabantur, tales legi possunt in rituali An-
 glicano, quas Cl. Bellius in suo apparatu ha-
 bet. Tandem post aspersionem aquae bene-
 dictae ferrum igni injiciebatur, dum ita fer-
 rum incalescebat. Missae sacrificium pera-
 gebatur. Sumptioneque SS. Eucharistiae per
 Sacerdotem finita hominem probandum ad
 communionem provocavit, iure iurando prius
 ab eodem praestito, ne eandem in sui con-
 demnationem, si reus esset, ausu temerario
 acciperet, quibus terminatis, ante ferri can-
 dentis contrectationem rursus novum seque-
 batur examen, post quod accusatus ad no-
 vem pedum mensuram ferrum perferebat,
 ad fraudem omnem evitandam, manus si-
 gillo munita triduum obvelabatur, et si sinus
 candescens in ferri vestigio reperiiebatur, re-

us, sin minus justus esse judicabatur, proptereaue Laus Deo justissimo referebatur.

§. 50. Probationis hujus, quae ut Kitionich Capituli I. quaest. 9. §. 5. notat, apud Hungaros a Coronatione S. Stephani usque Carolum I. per tercentos, et quod superest annos duravit, abolendae primum fundamentalem lapidem jecit Ladislaus 4. sive Cumanus in Synodo Budensi 1279. Sacerdotibus benedictionem ferri candentis, et aquae ferventis prohibendo.

Andreae 3-tii Decreti 2-di articulus 39. taxam Conjuratorum a centum hominibus in 40 Denariis definiens, innuere videtur, quod probationi huic sensim substitui coeperint conjuratores, quorum introductio Carolo Roberto tribuitur fors ideo, quod idem Divus illos regulaverit, Conjuratores dicebantur, qui super eo juramentum deponerant, quod parti litiganti, cui adjungebantur, juramentum Judicialiter decretum deponenti credendum sit, cum sit fide omnino digna persona, Kitionich C. 6. 9. In depositione Juramentorum ratio habebatur conditionis jurantium, sic Nobilis Juramentum plus, unam videlicet marcham gravis ponderis, ignobilis vero minus, unum quippe florenum ponderabat. T. 2. t. 32. §. 11. et 12 agunt de Conjuratoribus T. 2. t. 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40. explicat illos Kitionich C. 6. quaestionibus 25, 26, 27. quippe: — a)

Quaest. 24. Conjuratorem a teste in eo distingvit, quod Conjurator de fide dignitate juranti adhibenda, testis vero de negotii contraversi, statu, et adjunctis juret, quaestione 25. *b*) Nomina testium semper, Conjuratorum vero in 4 his casibus, utpote: 1) In facto comprobandae Genealogiae. 2) Litterarum, et Litteralium instrumentorum. 3) Metarum reambulatione. 4) In depositione Juramenti ad capita, quorumcunque, ut scilicet sciatur, quod cum veris Nobilibus juxta Judicis sententiam sibi similibus tale Juramentum sit praestitum. T. 2. t. 38. relationis inscribenda esse. — *c*) Quaest. 26. quod unus Conjurator unam solum personam in eadem causa expurgare possit T. 2. t. 38. — *d*) Quod ignobiles et infames a conjurando exceptione removeantur q. 27.

II. De Duello.

§. 51. Judicium, seu probationem iudiciale Duelli in usu fuisse cum condito Regno Hungariae perhibet Diploma S. Stephani de anno 1024. quo Abbati de Zala si Bona illius lite impeterentur, constituit: *ut tali casui obvietur, Regia Majestas, quoties locus, aut tempus se obtulerit, dictae Ecclesiae teneatur de pugili, de sua benignitate providere, ipsum pugilem expedire.* Quod Genti militari velut congenitum, ad tempora Mathiae Cor-

vini duravit, qui id, tum ob varias, quae intervenire solebant, fraudes, tum vero, quod cum tales probationes in ipsa Curia Regia agerentur, cui tanquam personalis praesentiae Regiae locumtenens ipse Archi-Episcopus cum pluribus Praelatis interfuisset, alienum prorsus a dignitate hac existimaretur, talia coram fieri, condito D. 6. a. 18. vetuit, et in causis honoris omni probatione destitutis, in Curia solum militari sivit.

§. 52. Litigantes aut perse, aut per conductos pugiles, tempore, et loco a Rege vel Palatino, aliove Judice designatis congregari solebant. Modus quoque dimicandi, et armorum genus praescriptum; modo Equites ut Diploma Belae 4-ti anno 1258 in verbis: *quod, cum in persona Ompudini pro Comite Dyonisio, et Laurentio Duellum in armis, et Equis adjudicassemus testatur, modo pedites, ut Judices decreverunt, manus conferebant. Nonnunquam praesertim si de impactu alicui crimine lis esset orta, pugilli experto oppositus erat Tyro. Ut hoc Litterae Nicolai Vice Judicis, Villermi Palatini anno 1329 docent in verbis: Ipse Joannes se super Duello submisit signo duelli in instanti accepto, unde nos duellum equestre ordinavimus tali modo, quod 62 die datarum praesentium dictus Domini-*

cus, pugile incongresso, aut in propria persona, in area duelli, dimicabunt.

Episcopi, Abbates, et Praepositi universe pro se pugiles conducebant. Laesae Majestatis reo armatus nudo opponebatur, exprimit hoc sequentibus Diploma Belae 4-ti anno 1246 datum. *Ipsum (Falconem, qui tempore irruptionis Tartarorum praedas agebat) a pluribus super infidelitate, et de crimine laesae Majestatis, gravissime accusatum praesentibus Baronibus nudum judicavimus ad Duellum, prout super hujusmodi criminibus Regni nostri antiqua consuetudo requirit.*

§. 53. Sententia pro victore lata est, et victus mulctam pecuniariam solvere debuit, quae si simplex erat Patrio vocabulo *Birság*, si duplex *Követség* dicebatur, docet hoc Andreae 2-di anno 1228. editi Diplomatis textus sequens: *Item auctoritate Regia decrevimus, ut neutra pars (duelli causa) Judicium dupli, quod vulgo követség dicitur, solvere teneatur.*

Qui ex pugilibus causam, projectis armis, prodidisset, omnibus fortunis privatus simul cum Uxore, et liberis natis, et deinceps nascituris perpetuae servituti addictus fuit. Cujus superius citatum Andreae 2-di Diploma, eo notabilior, quod arma Duellantium quoque recenseat, testis est verbis: *Cum itaque pars utraque in terreno sibi assignato pugiles suos ad*

dimicandum in nostram praesentiam consti-
tuisent. Achilles, filius Csiba, qui pro par-
te Hectoris singulare certamen inire debue-
rat, et suo adversario viriliter, et fortiter re-
sistere nobis, nostrisque Jcbagionibus prae-
sentialiter inspicientibus, tam manifestam
proditionem, in primo adgressionis asultu,
universis suis bellicis armis, hasta, clipeo,
ambobus gladiis, baculo, necnon cultello,
sponte, et in instanti depositis, se nolle pu-
gnare publice proclamavit. Nos igitur pro
tam manifesta, et enormi proditione commu-
ni sententia definivimus, ut ipse, et Uxor
ipsius, necnon et liberi, tam masculini, quam
foeminei sexus, iam nati, et in posterum
nascituri in perpetuam servitutem redacti,
cum omnibus rebus suis tam mobilibus, quam
immobilibus cederent Juri Hectoris Comitis
antedicti. Poterant tamen litigantes, ante pu-
gilum dimicationem, persoluta tamen mulcta,
amicorum interventu, concordare, docet hoc
et littera Nicolai Palatini anno 1376 in verbis:
Quod Petrus filius Joannis de Panyla, sol-
vit nobis unam marcam, pro Birságio pacis
duelli, cum Andrea filio Iiván de Kalló, et
Lex ipsa inferius Sectione 5-a §. 67 sub b)
adlata, et saepius renovata) vi cujus statuitur,
ut partibus litigantibus, ante pronunciatam Ju-
dicis sententiam concordare semper integrum

sit. Si quis vero litigantium cum suo pugile, tempore, et loco designatis non adfuisset, alter, qui se certamini stiterat, testimonium sibi a Iudice de alterius absentia dari petiit, et obtinuit, causaeque aequitas, ab hoc stare credebatur. Ut hoc Litterae Stephani de Bathor Jud. Curiae Regiae anno 1476. docent: *Damus pro memoria, quod termino constituto, cum suo pugili in Curia Regia, in area scilicet certaminis Duelli congregari fuisset paratus, sed tamen ad hujusmodi certamen nec per se, nec per suum pugilem comparuisset protestatione facta, praesentes Litteras nostras testimoniales sibi dari debita instantia postulavit, quas eidem duximus concedendas, communi Justitia svadente.* — Vide Pray Notitiae Historiae praeviae pag. 65, 68. Articulus Mathiae 1. D. 6. 18-um superius §. 51. citatum, Uladislau 2-dus D. 1. articulo 37 confirmando Duellum, ad casus aggressionis, spoliationis, commodationis, aut in aures insusurratae diffamationis omni prorsus teste destitutarum in Curia militari Regiae Majestatis instituendum admisit — unde et ratio videri potest, cur Joannes Zápolya Sabaesii e convivio surgens per fenestram duellantibus hac formula: *enim vero hoc est Jus*, signum dare debuerit, quo facto vertigine capitis tactus sequente nocte obiisse fertur a Patre Illias

in ortu et progressu diversarum Nationum et religionum in Transsilvania.

III. *De Provocatione ad Cadaver interempti.*

§. 54. Provocatio ad cadaver interempti teste A. 3. t. 76. a. 9. inter Siculos, in casu homicidii teste destituti, viguit, videlicet dum in territorio alicujus pagi violenta morte perempti hominis cadaver inventum fuit, consanguineis interempti postulanti- bus, incolae ejus villae, sive pagi in cujus territorio cadaver erat, aut caedis authorem prodere, aut vero adplicitis ad caput interempti manibus super eo jurare obstringebantur, quod nec authores caedis sint, nec authorem sciant, qua occasione is, qui aut jurare recusabat, aut sub cujus manibus cadaver sanguine manare coepit — ut reus judicabatur, et condemnabatur — quia vero haec probatio, et fundamento carebat, nullus enim nexus inter eam, et caedis authorem ratione cognoscibilis interveniebat, nam horrore cadaveris praesertim faetidi innocens etiam juramentum abnuere, et cadaver multorum manibus tactum incalescens sub innocentissimi etiam manu sanguine manare quiverat; et noxia, ut enim articulus 9-nus Approb. Cons. partis 3-iae docet cadaver tale, sine hujus provocationis instituendae, diutius in facie terrae retentum aërem corrumpebat — praecitato articulo perpetuo est abolita.

IV. *De Inquisitionibus*

§. 55. Indagatio rei in Iudicio contraversae fine eruendae super veritate certitudinis, ope Testium, autoritate publica suscepta, Inquisitio vocatur. Haec probationis species cum prima processuum, litiumque institutione introducta, natura sua, testes, Regios, et modum examinandi complectitur, de his ergo ordine breviter disserendum.

De Testibus.

§. 56. In corpore Juris nostri de testibus sequentes Leges antiquiores comparent. a) S. Stephani D. L. 2. C. 19. — *ut Gens monarchiae huius ab omni incursu, et accusatione servorum, et ancillarum remota, et quiesca maneat, secundum regalis Decretum concilii; penitus interdictum est: ut nullius causa culpae aliquam servilem personam contra Dominos vel Dominas in accusationem, et testimonium recipiant.* b) Ejusd. L. C. 50. *Si quis servorum curiae regali vel Comitis praeficitur, eius testimonium inter Comites recipiatur, si servus seniore, vel serviens suum Comitem interfecerit* c) S. Ladislai D. L. 1. c. 28. De Testibus Iudicii ferri, et aquae statuit, ea quae §. 48. sub a) notata sunt. d) Colomanni D. L. 1. C. 26. *Si quis in testimonium adductus alicuius, veritatem suam nititur autoritate probare, hujus Testimo-*

nium sic recipi jubemus, si praesertim sit confessus peccata sua Sacerdotibus, si denique contrarium habeatur, et cautela sit veri Testimonii per Sacerdotem in Confessione, et mendacis culpa redemptione fiat cum possessione e) c. 27 Nullus audeat perhibere Testimonium nisi confessus peccata fuerit; cuiuscunque vero testimonium falsum invenietur, eius testimonium amplius non recipiatur. f) Mathiae D. 6. a. 71. Item conclusum est: quod si qui, cuiuscunque conditionis, sive scilicet Ecclesiasticae, sive saeculares personae existant causarentur: privilegia sua per Turcos, Boëmos, Polonos, Theutones, aut alios quoscunque hostes, et aennulos ablatu, aut igne consumpta et deperdita fuisse; vel etiam, si quispiam Ecclesiasticorum allegaret, Ecclesiam suam apud manus Laicales, prout nonnunquam factum est, diu tentam fuisse, et tunc per ipsos Laicos, Juribus, et privilegiis spoliata, vel aliter defraudata fuisse. Si tales ad Litteratorium mandatum Regiae Majestatis, vel requisitionem aliorum Judicum ordinariorum cum nobilibus illius comitatus, in quo bona illa, super quibus jura, et privilegia amissa causabantur, in rebus a sexaginta annis citra, ita actum esse comprobare po-

terunt eiusemodi comprobatio et attestatio nobilium semper, et in omni Iudicio pro principali, et capitali privilegio teneatur et reputetur.

§. 57. Harum Legum examen docet, venerandos Majores nostros in eo cautos insigniter fuisse, ut nobilium honor, salus et fortunae, qualicunque testimonio minime exponantur, exacteque requisivisse, *a)* ut in causis nobilium testes sint aut nobiles, aut liberae personae, ut adductas superiori §. sub *a)* et *b)* Leges examinanti patebit. *b)* Juramento sint obstricti praecipiente id D. Ladislai D. L. 1. c. 28. superius §. 48. recensito, in verbis: *Quoties, vel aqua, vel ferro Iudicium factum fuerit, intersintibi tres idonei testes, jurando Jure probati,* Hoc eodem capitulo te ste. *c)* sint idonei, hoc est, ejus aetatis, ut Iudicio pleno, et discreto gaudeant. *d)* Colomani Legibus sub *c)* et *d)* recitatis perhibentibus sint omni exceptione majores, atque ut hac in parte tam litigantes partes, quam et Iudices plene convinci possint, peccata sua praevis confiteantur, quid hac confessione postularunt aliud, quam ut ab omni iniquitatis labe puri testimonium dicant. Unde si in confessione admoniti pejerare praesumsissent, bonorum ammissione, et omni fidei Dignitate, testimoniumque dicendi potestate priva-

bantur. e) Ut mandato Principis, aut Ordinarii Judicis compellantur, ad testimonium veritatis enunciandum. ac f) Ut de re eorum aetatem haud superante fateantur, adducto sub d) Mathiae 1. D. 6. articulo 71. docemur g) Praecautiones hae id operabantur, ut testes ab omni respectu, et affectu liberi secundum fidem Deo, et fidelitatem sacrae Regni coronae debitam sponte, libere, et sincere veritatem enunciarent. En conditionum ad inquisitionem bono, et justo modo celebrandam observandarum quae T. 2. t. 27. §. 2. hoc ordine recensentur *Libertas, aetas, Modalitas, Conditio, Juramenti depositio*, fontes, et fundamenta.

De Regiis ad inquisitionem peragendam necessariis.

§. 58. Quemadmodum forma in judiciis procedendi prima simplicitati naturali conformis, et verbalis fuit, ita et inquisitiones ipsae per testes coram Judice productos, ab hoc in continenti examinatos fiebant, et effatis testimonio superstructa sententia e vestigio ferebatur, et pronunciebatur, §. 33, 34, et 35. citata Legge Colom. D. L. 1. c. 6; aut juxta morem Judiciorum sensim invalescentem, futuro pro Testimonio fassiones testium ea ratione, qua series citationum §. 39. in fine, per Judicem ipsum scripto mandabantur. Ut recensitae in

ordine citationum §. 40. Leges evincunt. Andreas 3-ius primus fuit, qui juratos in singulis Comitatibus duodecim nobiles constituit sine eo, ut horum alii inquisitiones, et citationes cum testimoniis capitulorum, et Conventuum peragant; alii vero comiti in iudicando assistant, quod institutum pro ratione temporis successores mutarunt, adeo ut jam juratorum nobilium hoc munus instauraretur, jam illo sublato Regionum munere nobiles illi, quorum nomina mandatis inscriberentur (§. 23.) fungerentur, istique cum testimonio Capituli vel Conventus in illa jurisdictione credibilitatis fidedignitate valentis procederent, atque receptas fassiones, capitulo, vel Conventui referrent, Locaque haec credibilia superinde relatorias expedirent. Unde videre est, quod Regii in inquisitionibus iidem fuerint, qui in citationibus, et evocationibus. In collateralibus inquisitionibus, qui, et qualiter processerint, formulae citationis, cum inquisitione superius §. 42. et 44. sub b recensitae palam faciunt.

§. 59. In casu peragendae communis inquisitionis cum hominibus Regiis, pro singula parte litigante, in ordine Litterarum adjudicatoriarum seu sententionalium denominatis, in praesentia partium, aut earum Procuratorum procedebant, Testimonia duo, sive duae Capitulares, vel Conventuales personae, quae ad

locum credibilem una cum Regiis revertentes
 seriem peractae inquisitionis referebant, ut hoc
 sequens formula, *E formulis solemnibus stili*
per Martinum Georgium Kovachich editis
codice 2-do Thoma Nyrkalloiano §. 168 pag.
 249 huc inserta docet: *Serenissimo Principi,*
Domino Mathiae Dei gratia Regi Hungari,
ae, Bohemiae. etc. Domino ipsorum Grati-
oso, Capitulum Ecclesiae Budensis oratio-
num suffragia devotarum: vestra noverit se-
renitas nos Litteras vestras adjudicatorias
modum, et formam vestrae judicariae de-
liberationis super facto, cuiusdam commu-
nis inquisitionis in se exprimentes pro par-
te Illustris. Dominae Elisabeth Genitricis ve-
strae charissimae contra Albertum de Par-
lagh, et Joannem de Erchy, et Andream de
Bakold emanatas nobis praeceptoriae dire-
ctas, summa cum reverentia recepisse, et iux-
ta earundem continentiam una cum Magi-
stro Stephano Oláh pro parte dictae Domi-
nae Elisabeth Genitricis vestrae Actricis, et
Gregorio Magno, de Gardon pro partibus in
causam Attractorum, Hominibus vestris Re-
giis de Curia vestra Regia, ad id specialiter
transmissis, nostros homines, videlicet Ho-
norabiles Magistros Laurentium Bodo, et
Gregorium de Zemché socios, et Concanoni-
cos nostros ad ipsam communem inquisitio-

nem faciendam nostris testimoniis, pro vestrisque partibus fidedignos duximus destinan. Qui tandem exinde ad nos reversi nobis conformiter retulerunt, quod ipsi vigesimo secundo die Paschae Domini, nunc praeterito ad faciem possessionis Bud vocatae, locum scilicet communem inquisitionem fieri voluissent, vicinis, et commetaneis, possessionis Geurg Szállása ceterisque Nobilibus comprovincialibus Pesthiensis, et Albenensis Sedis Solth Comitatum per partes praedictas inibi legitime convocatis, ac pro parte praefatae Illustri Domina Genitrice vestra Magistro Benedicto de Petzel cum Procuratoriis Litteris eiusdem Dominae Genitricis vestrae, necnon praefato Andrea de Bakold personaliter pro se, et pro dicto Joanne de Erchy Domino suo sine Litteris procuratoriis comparen, praesentibus acceden, ab iisdem vicinis, et commetaneis, ac Nobilibus comprovincialibus ad fidem eorum Deo debitam, fidelitatemque vobis, et sacro vestro Regio Diademati observandam, vel acto Dominicae crucis signo per eos praestitam, odio, favore, amore, timore, prece, et pretio partium postergatis absque scrupulo cujuslibet falsitatis solum Deum et eius Justitiam feren. prae oculis. Super eo utrum circa Festum Beati Michaëlis Archangeli pro-

xime praeteritum, iidem Albertus de Parlag, et Joannes de Erchy, missis, et destinatis praepat. Andrea de Bakold Officiali de Tythel, ac Jobagionibus ipsorum in possessionibus Tythel praedicta, Mária-háza, et T. commoran. armatis manibus, et potentiariis noctis in silentio ad dictam possessionem ipsius Genitricis vestrae Geurgszállása vocatam, ibique quemdam Paulum Debrechenyi nece miserabili interimendo multos ex Jobagionibus suis dire et acriter verberaverint, et insuper septuaginta octo vaccas, tres equos cum sellis, et duos boves, sex florenos auri valentes, aliasque innumerabiles res, tam foenum, quam etiam alias res mobiles Jobagionum eiusdem Genitricis vestrae in eadem possessione György commoran. abigi, auferrique, et asportari, ac quo ipsorum placuisset voluntati, fecerint, et in quibus plus quam duorum millium florenorum auri damna eisdem Domini Genitrice vestrae et Jobagionibus suis intulerint potentia mediante, anne? seorsim, et singillatim more communis Inquisitionis investigando requisitos habuissent. Qui modo infrascripto fassi existitissent. Et primo etc. Seriem itaque praemissorum uti nobis recitata extitere ad quintum decimum diem dicti diei executionis factae, eidem vestrae personali praesentiae fi-

deliter duximus rescriben. Datum quinto decimo die, diei executionis praenotatae anno etc. —

De modo procedendi in Inquisitionibus.

§. 60. Qualitatibus Testium desideratis, Regiisque procedentibus juxta praemissa cognitis, superest videre, qualiter Testes in inquisitionibus constitui, examinarique debuerint?

Hac in parte usque ad Ludovicum primum nullae Leges expressae aliquid statuentes comparent in Corpore Juris, proinde concludi facile potest, quod ut exempla relatoriarum super inquisitione §. 41. et citatione, cum inquisitione, et insinuatione §. 42. allata perhibent, simplicitati permultum consecratum, modusque Testes examinandi arbitrarius fuerit, a Ludovico Magno deinceps sequentes Leges in hanc rem reperiuntur utpote: a) Ludovici D. U. a. 23. quod *Inquisitiones non possint fieri per alium modum, nisi mediantibus Litteris Regalibus, vel Palatini, aut Judicis Curiae Regiae, et congregentur Nobiles illius Comitatus, vel Districtus in unum, et ab eis inquiratur manifeste.* b) Mathiae D. 6. a. 10 inter alia haec habet: *Cum autem pro aliqua Evocatione, vel inquisitione facienda, vel alia quacunque re committuntur (subintellige Capitulares, vel Conventuales fide dignitates) Inquisitionem ipsam cum homine Re-*

gio, qui bonus, et conscientiosus, atque bene possessionatus esse debet, facere debeat, singillatim tam a Nobilibus, tam ignobilibus, et ab omnibus etiam aliis quos habere poterit. Antequam tamen inquirat strictissimum Juramentum ab eis exigere teneatur. Quod quidquid ab eis interrogabit, fideliter, et veraciter confitebuntur. Postmodum vero nominatim unde scilicet sint, et si Jobbagiones fuerint, cuius sint Jobbagiones, cuius etiam conditionis — Et item quod de re, de qua inquit, quilibet ipsorum scire confitebitur, de verbo ad verbum, singulorum scilicet attestationem scribere debeat, et teneatur. Si qui vero hujusmodi ordinationis transgressores reperti fuerint, tanquam periuri, et falsarii, atque communis boni, communisque Justitiae proditores, eorum beneficiis eo facto privati sint, et habeantur, et Praelati eorum aliis illa conferre teneantur, neque eis quoquomodo gratiam facere valeant. c) Ejusdem Regis D. a. 14. communis Inquisitionis modus exprimitur his verbis: Item de communibus Inquisitionibus celebrandis ordinatum est, quod pro partium evidentiori Justitia, communis Inquisitio, sicuti hactenus, ita etiam in posterum celebrari possit, celebrari tamen debeat tali ordine, quod quotiescunque eiusmodi inquisitio fieri de-

bebit, per utramque partem uno die in Sede judiciaria eiusdem Comitatus celebretur. —

Praeter ea quod testimonium Capituli vel Conventus et Regii homines, iidem pro quolibet parte, et non diversi fiant, quodque singuli attestantes singulatim jurare, et per id suis Capitulis vel Conventus, atque Regios homines, de negotio, de quo experiri volunt interrogari et examinari debeant. Et item quod tempore inquisitionis, sive attestationis huiusmodi partes causantes interesse non valeant, Sed per ipsos Regios, et Capituli, vel Conventus homines excludantur, et remotis illis (ut praefertur) quilibet interrogari, et examinari debeat. Ad huiusmodi autem attestationem faciendam perjuri, infames, et qui honorem, et humanitatem perdiderunt; praeterea ignobiles etiam si possessionati fuerint, per Regiam Majestatem non nobilitati, acceptari, et admitti non debeant. Item quia hactenus propter inordinatam celebrationem communium Inquisitionum, interdum favore, vel odio, interdum vero metu partium, plurima perjurya, et quidem evidenter commissa sunt. Ad evitandum igitur, et conterendum eiusmodi animarum laqueos, et simul ad tollendam hanc pestiferam peccandi occasionem, diffinitum est. Quod tametsi in superiori articulo, sa-

tis declaratum sit, qualiter inquisitionum et aliorum etiam juridicorum processuum executiones fieri debeant, tamen magis ut huiusmodi damnanda perjuria cessent, et extinguantur; in executionibus ipsarum inquisitionum talis ordo servetur: quod dum ex reportatione inquisitionum querelae sic, prout factae fuerint, reperiuntur, non reus prout hactenus consuetum extitit, se purgabit, sed actor suo, et Conjuratorum suorum, paucorum scilicet vel plurium iuramentis iuxta rei exigentiam, et Judicis deliberationem, actionem fulciet, et confirmabit ita videlicet, quod si actio pro damnis fuerit. —

Iudex juxta qualitatem, quantitatem, et exigentiam damnorum Secundum Regni consuetudinem, actori Juramentum judicabit, et si actor Inquisitionem pro sui parte reportavit, causamque obstinebit, reus in facto potentiae a modo non convincatur, sed ejus loco in viginti quinque marcis, puta in centum auri florenis immediate persolvendis ac inter Judicem, et actorem aequaliter dividendis eo facto convictus sit, et habeatur, et insuper damnificato damna persolvere, et de illis plenariam satisfactionem impendere teneatur. casu vero quo in factis ejusmodi damnorum, tempore inquisitionis fassiones attestantium dispaes fuerint, Ju-

dex discernere habebit, an actor pro damnis sibi illatis jurare, vel reus se purgare debeat. d) Uladislai D. 1. a. 56. In causis vero majoribus, scilicet ratione invasionis domorum Nobilium etc. taliter Judex procedere habebit: quod si actor pro sui parte inquisitionem modo et ordine supra notato reportaverit in ampliorem rei verificationem, si partes voluerint, causam ipsam ad communem inquisitionem decernat. Si vero reus communem inquisitionem acceptare recusabit ex tunc Actor pro majore verificatione actionis suae, juxta regni consuetudinem, hactenus in hac parte observatam, ad Caput illius adversarii jurare habebit. Ita tamen si adversarius, sive in causam attractus, in eodem Comitatu, ubi mala sunt patrata, et commissa, propriam personalemque, et continuam facit residentiam, ubi autem talis in causam attractus in aliis partibus seu Provinciis Regni personaliter facit residentiam, ac in ejus absentia hujusmodi mala patrata sunt, et commissa, tunc juxta contenta Litterarum inquisitoriarum, propter suam innocentiam se juramento expurgabit — Ex parte denique familiarium, et suorum jobbagionum vigore praescripti articuli fiat Judicium, et Justitia Lege Regni requirente. e) Ludovici se-

cundi Decreti de anno 1523. art. 58. *Quod ad celebrationem communium inquisitionum, homines Regii vel Palatinales, de curia Regia contra voluntatem partium litigantium non transmittantur: dempto casu, qui notabilem, et insignem videbitur importare partibus ambiguitatem, simul, et damnorum occasionem, in quo de curia Regia homines libere transmitti possint.*

§. 61. E combinatione harum Legum non tantum modus, quo testes statui examinari, earumque fassiones recipi debuerint, sed una etiam effectus inquisitionum elucet etenim quod modum respicit Lege Ludovici M. sub *a*) citata docemur, quod testes penes mandatum e Nobilibus ejusdem Comitatus in unum convocati simul, et semel examinari debuerint. *b*) Perhibente lege Mathiae Regis sub *b*) descripta in collateralis inquisitione testes Nobiles aequae ac ignobiles citati singillatim adjurari, et examinari debuerint. — In receptione et consignatione fassionum modus sequens statuitur, ut testis singuli locus habitationis, status Nobilitatis, vel ignobilitatis, et si Jobbagio fuisset cujus Jobbagio sit, cujusve conditionis, accurate consignetur, tum deinde promptae per singulos attestantes fassiones de verbo ad verbum exactissime subjiciantur hinc consuetudo illa hodie vicens, ut inquisiti Testis

nomen, cognomen, aetas conditio praevis con-
 signentur ac una quod legitime citatus iura-
 tus, et examinatus fassus sit, in relatoriis In-
 quisitionum inserantur. c) E Lege Mathiae Re-
 gis altera sub c) recitata elucet, quod: aa)
 Communis inquisitio inde dicta sit, quod ea-
 dem inquisitio, per eosdem Regios, et fide-
 dignitates, pro utroque Litigante uno eodem
 die, et eodem actu, semotis partibus Litigan-
 tibus earumque procuratoribus fieri debuerit,
 et quidem in Sede Judiciaria quodve. bb) At-
 testantes singillatim adjurari, et de negotio
 contraverso examinari debuerint, quod cc)
 perjuri infames, ignobiles, etiam si possessio-
 nati fuissent ad attestandum admitti nequive-
 rint. d) Quod porro effectus inquisitionis re-
 spicit: illi huc recidunt: et quidem aaa) quod
 reportata communi inquisitione comprobata
 actoris expositione, Actor suo, et conjurato-
 rum suorum paucorum, scilicet, vel plurium
 juxta rei exigentiam, et Judicis Deliberationem
 actionem suam fulcire, et confirmare debuerit, et
 quidem bbb) Si de damnis actio fuit, juxta
 quantitatem, qualitatem, et exigentiam dam-
 norum Judex Juramentum deliberando impo-
 suit actori, quo inquisitionem pro sua parte
 reportante, et causam obtinente Inctus poena
 minoris potentiae damnorum refusione mul-
 ctatus est. ccc) Si in casu similium damnorum

tempore Inquisitionis, fassiones testium inter se discrepassent, Judici decernendum fuerit, num actori supletorium, vel Incto purgatorium Juramentum injungendum sit. *ddd*) Hac eadem Lege poena minoris potentiae in 100 florenis figitur, inter actorem, et Judicem aequaliter dividenda. Idem firmat Ulad. 2. D. 1. a. 55. hic habes originem divisionis mulctae hujus aequa portione Judicem inter, et actorem, nunc etiam vigentis. *e*) Lex Uladislai 2. sub *d*) recensita communis inquisitionis in actibus majoris potentiae decernendae rationem fuisse aliam, nam: *a*) in his nonnisi exhibita per Actorem collaterali inquisitione, et partibus ultrone, in id consentientibus, ut Actore collateralem inquisitionem exhibente, in ampliorem rei verificationem, communis inquisitio decernatur, locum obtinuit. *b*) Illo autem in casu si inctus communem inquisitionem acceptare detractaret, Actori injungebatur Juramentum in caput adversarii sui, si hic in eodem Comitatu resedit, et personaliter potentiam commisit. Si vero Reus alibi resedit et malaque imputata, in ejus absentia patrata fuissent, juxta contenta Litterarum Inquisitoriarum purgatorium Juramentum eidem injungebatur. De familiaribus vero ad praescriptum articuli jus impendebatur *c*) Lege Lu

dovici 2. sub *e*) inserta in causis ad curiam Regiam spectantibus communis Inquisitio ad illum solum Casum restricta fuisse videtur, si aut partes in eam consensissent, aut vero notabilis ambiguitas simul, et notabilia partibus imminetia damna subversarentur.

§. 62. Praemissa deductio ad sensum Legum Tripartitalium de communi Inquisitione, damnorum, juramento mediante, qualiter procuranda recuperatione signanter T. 2, tit. 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40. sonantium penitus eruendum percipiendumque confert — conferre autem dico ideo, quod Illustris Magister Kitionich in sua directione Methodica Juris Hungarici cap. 6-o fateatur sensum harum Legum, et in specie illarum, quae de decernendis penes communem Inquisitionem Juramentis titulo 32. et reliquis agunt eruere difficile esse. Necessariam autem harum Legum cognitionem censeo ideo, quod etsi hodiernis moribus communis inquisitio in casu occurrentis inter partium Litigantium testes contrarietatis, et ex hac fluentis dubietatis per Judicium deliberative decerni ita soleat, ut simul et Regii a Judice in ordine deliberati nomine tenus exmittantur, et *deutri puncta* in sententia ipsa consignentur adeo, ut ab illorum tenore nec procedenti Regio, nec partibus ipsis pedem retrahere integrum sit.

Tab. Instr. §. 83, 84. unde tamen strictissimae his paragraphis praescriptae Regulae scaturiant, etsi cui dubium quodpiam enodandum obverteretur, qualiter solvendum sit, Legum harum recta cognitione solum instrui possit.

§. 63. Quoad id, quid nomine trinarum Litterarum Inquisitoriarum, quarum T. 2. t. 32. §. 2. meminit intelligendum veniat Illustris Magister Kitionich c. 6, q. 15. diversas recenset opiniones, quas quia ab illis diversam sequi necessitor, Lectori scrutandas relinquo, et brevitatis studio, quod sentio, in sequentibus enucleo, quippe dum a) T. 2. t. 29. rationes, cur Relatoriis nomina, et cognomina testium, item qui eorum sint vicini, qui commetanei, et comprovinciales exacte contententur, pertexantis §. 1. haec haberentur, *primo: quoniam attestaciones duorum, vel trium vicinorum, et commetaneorum plus quam viginti Nobilium comprovincialium in judicio valent, et ponderant; qui longe verius, meliusque quam Nobiles comprovinciales, super meritis, causae, ac gestae rei seriè, propter propinquitatem possunt esse certiores* b) T. 2. t. 32. §. 1. vero haec: *Si enim Actor intentum finem, atque actionem et Inquisitionem suam sufficienti Testimonio, hoc est sex vicinorum, et totidem commetaneorum, atque*

duodecim Nobilium Comprovincialium attestatione comprobaverit, aut si tot vicinos, et commetaneos habere non poterit, nihilominus tamen Testimonio comprovincialium huiusmodi defectum bene suppleverit, et si in causam attractus in comprobatione sua defecerit, vel etiam modicum quid probaverit, tunc Actor ad Caput in causam attracti quinquagesimo se Nobilibus juxta scilicet Homagium suum jurabit.

c) §. Denique 2. si vero utraque partium actionem, et responsionem suam sufficienter verificaverit, tunc reo, vel in Causam attracto juxta vigores Litterarum inquisitionalium per actorem tempore adjudicationis (quo ad communem hujusmodi inquisitionem causa submissa fuerat) prohibitarum, et exhibitarum juramentum praestandum adjudicabitur, ita quod si trinae Litterae Inquisitoriae fuerint productae, tunc reus quinquagesimo, si vero binae vigesimo quinto, si autem unica duntaxat duodecimo se Nobilibus jurabit, et se ab actione et acquisitione Actoris expurgabit.

A vero haud alienum esse censeo asserere, quod nomine trinarum Inquisitoriarum illarum veniant, in quibus desiderati superius sub b) 6 vicini totidem commetanei, et duodecim comprovinciales examinati comparent, aut si in

vicinis, et commetaneis aliquis defectus occurrisset ille per comprovinciales suppletus sit; idem enim effectus tribuitur simili inquisitioni §. 1-º Quoad Actorem si Inctus nihil, aut modicum probet, qui trinae per Actorem productae, si Inctus aequalem in responsione sua adducat probationem, videlicet prout ille 50. se Nobilibus in caput Incti jurare, et actionem acquirere, ita hic 50 se Nobilibus jurando ab Actoris actione se liberare potest. Consequenter perpenso hoc effectu, tum praeadductarum Legum tenore id elucet, quod §. 1. Trinae Inquisitionis Definitio detur, §. 2. vero definita proferatur, unde videre est, quod nomine unius inquisitionis venerit illa, quae aut sex tantum vicinos, aut totidem solum commetaneos, vel denique 12. tantum comprovinciales Nobiles continebat, quae vero duplicis generis testes exhibebat, quin deficientis classis testium defectus per comprovinciales supleretur, bina audierit.

§. 64. Hodiernis moribus juramenti depositio T. 2. t. 32. et sequentibus definita, et ordinata, eo modo est modificata, quem Tabularis Instructionis §. 89, refert, nec conjuratores adhibentur, nisi a) In causa Civili casu quo Nobilis, contra Rusticum procedendo semiplene probat, casusque ita comparatus est, ut Incto suppletorium juramentum decernen-

dum sit, atque in hoc casu Conjuratorum numerus ita figitur, ut si causa majoris momenti fuerit 25. se. si minoris momenti sit 3-tio juret *b)* In Casu T. 1. t. 37. descripto cum videlicet inter Fratres, et Sorores de natura Successionis Bonorum nova Donatione tentorum agitur, loco 50 se conjuratorum, juramentum fratribus virilis sexus perfectae aetatis imponitur. *c)* In Processu aberrantium, aut furto abactorum pecorum abjuratorio juxta tenorem Benignorum Rescriptorum Regionum, jam majori, jam minori conjuratorum numero est locus.

Sectio IV.

De Terminis Causarum.

§. 65. Terminus (Periodus) denotat aut tempus Judiciis celebrandis, et executionibus inchoandis lege praestitutum, aut statum causae meritali sententia definitum, posteriori hoc sensu ad remediorum applicationem spectat, in eorundemque ordine explanandus est.

Quantum primo sensu sumptum respicit terminum sequentia notanda occurrunt: et quidem 1) Quod initio Regiminis prout ipsa Judicia simplicitati naturali commissa fuerunt, ita et Judiciorum tempus lege definitum nullum, sed necessitate ferente, quisque Judicem

in persona adivit, per eum adversarium suum citari, causaque dicta sententiam pronunciari fecit. Ut hoc S. Ladislaus evolvit dum statuit D. L. 3. C. 24. *ut si quis Judicium distulerit litigia ultra triginta dies, vapuletur.* C. 26. vero, *ut si quis Sigillum Judicis negligens ad causam non venerit, primo quinque pensis puniatur, si secundo totidem, si tertio rationem perdat, et tonsus reddatur pro debito*, his enim legibus cavetur, ut causam nec Judex, nec Inctus impunes remorentur.

2) Sub eodem Divo Rege Ladislao, ut superius §. 8. sub a) notata lex D. L. 3-tii C. 2. contenta innuit, pro nonnullis causis definiendis Festivitas B. Mariae Virginis in Coelum assumptae, est decreta, et statuta. — Colomanus porro D. L. 1. C. 2. Festivitatem Apostolorum Philippi, et Jacobi, et Octavas S. Michaëlis, Judiciis Megalibus celebrandis statuit, eo quidem cum rigore, ut qui *ad haec Judicia, etiam sine sigillo vocatus non compa-ruerit, reus Judicio sit.* Capite autem 44 hoc sanxit, ut qui in tribus Conciliis causam suam legaliter definire noluerit, ejus quaerimoniae amplius non audiantur. 3) Andreas 2-dus Festum Sancti Regis Stephani ad Judicia Albae celebranda constituit. 4) Ludovicus 1-mus art. 25. omnes, Albertus vero art. 33. illas solum causas, pro quibus proclamata Con-

gregatio non datur, in tertio termino finaliter terminandas constituerunt. 5) Joannes Hunyadi anni 1447, articulo 30. Michaël vero Szilágyi articulo 4-to quolibet anno quatuor Octavas celebrari jusserunt. 6) Harum celebrationem sine ulla prorogatione, et ea lege, ut ad has Judices Majores seu Ordinarii cum suis vicesgerentibus semper compareant, regulatam esse voluit Mathias 1. D. 2. a. 5. Decreti porro 4. a. 13, modum celebrationis brevium Judiciorum, et Octavarum praescripsit, sequentem, quod videlicet (verba sunt articuli) *inter ipsas quatuor Octavas hactenus celebrari solitas, Octavae Festi Beati Michaëlis Archangeli cunctis causantibus Regni nostri communiter, more alias consueto, absque omni occasione adinvenienda celebrari debeant. Pro caeteris autem tribus Octavis etc. taliter conclusum est, ut vice, loco, et termino Octavarum praemissarum Judicia brevium Evocationum, vigesimoquinto die Festorum ad hoc ab antiquo deputatorum, utpote S. S. Georgii Jacobi, et Epiphaniarum Domini inchoanda, sequentibus aliis 25 diebus ferialibus sine intermissione continentur.* Decreti 6-ti articulo 3-tio Harum Octavarum duas utpote a 20-mo die Festorum S. Georgii Martyris, et S. Michaëlis inchoandas, et quantum necesse fuerit duraturas in Hunga-

ria cum interventu ad minimum duorum Ordinariorum Regni Judicum et caeterorum vices gerentium, vel horum comparere nequeuntium loco a Rege delegandorum Praelatorum, et Baronum; alias duas utpote a 20-a die Epiphaniarum Domini, et Sancti Jacobi perinde quantum necessarium fuerit duraturas in Transsilvania, et Sclavonia celebrandas disposuit. Et quo litium immortalitati occurreretur, articulo ejusdem Decreti. 4. Causas Jurium possessionariorum in quatuor Octavis, articulo 6. causas super potentiariis factis, damnorum refectionibus, aliisque nocumentis, et injuriis per Evocationem cum Insinuatione movendas in primis Octavis. Si vero productio etiam documentorum subversaretur, in secundis Octavis finaliter decidendas ordinavit. 7) Uladislaus 2. D. 1. aa. 38, 40, 41, et 54. Octavalia haec Judicia eo quo Mathias coordinavit modo confirmans, Decreti 3. articulo 2-do. Et in Hungaria, et in Transsilvania duas Majores, et totidem minores instituit Octavas ea lege, ut a) *Majores* in Hungaria a die 20-a Festorum S. Georgii, et Michaëlis inchoando 40 diebus: *Breves* vero a die 20-a Festorum Epiphaniarum Domini, et Beati Jacobi Apostoli incipientes 20 diebus duraturarent. b) Transsilvanorum et Sclavonum *Majores* Octavas Festorum Epiphaniarum, et Jacobi Apostoli, *minores* vero Fe-

stivitatum Beatorum Georgii Martyris et Michaëlis Archangeli esse voluit ita quidem; ut ante praedicta Festa decimoquinto die inchoantes quindecim diebus durent.

Mox Decreti 4. art. 2. in verbis: *Brevia vero Indicia pro Festivitatibus Beati Jacobi Apostoli et Epiphaniarum Domini hactenus celebrari solita de caetero cessent; et illa eadem brevia Iudicia super universis actibus potentiariis etc. a modo imposterum successivis semper temporibus ad 32. diem, diei Evocationis ex hinc fiendae computando semper et continuo Judicari debeant, juxta consuetudinem alias in Judiciis observatam.* Breves Octavas sustulit brevique haec Iudicia, extra Octavas statuit, et subinde ad Fora inferiora relegavit.

§. 66. Ex combinatione adductarum legum videre est, quod a) Causarum definitioni, prius quidem nulli at sensim sub S. Ladislao, Colomanno, Andrea 2-do Mathia et Uladislao lege definiti certi: prius quidem unus, tum duo, subinde tres, ac denique quatuor termini fuerint. b) Testibus iis, quae §. 25 sub aa) et bb) §. 65. numero 6) adducta sunt: causae potentiatarum, injuriarum, et illationis damnorum ad summum duorum terminorum, Jurium possessionariorum vero trium periodorum fuerint. c) Juxta illa, quae §. 27. sub

f) adlata sunt, sub Mathia, et Uladislao 2-o causae obligaminum unius termini in primis Octavis decidi debuerint; perinde et causae super praetensa exemptione a decimis, vel nonis inter Dominum et Colonum exortae Uladislai 2-di D. 1. a. 104. d) caeterae a recensitis diversae causae quatuor terminorum evaserint, adeoque d) Quod causae trium terminorum pro ratione objectorum, aut ad duorum, aut ad quatuor terminorum causas sint relegatae. f) Quod termini hi Hungaris aequae ac Transsilvanis prius communes, successu temporis distincti pro Hungaris, distincti aequae pro Transsilvanis sint lege designati, nec horum aliae, nisi transmissae causae in Octavis Hungarorum extiterint discussae, ut testantur Uladislai 2. D. 4. art. 6. et D. 5. a. 30.

S e c t i o V.

De Remediorum ortu, et progressu.

§. 67. Terminum altero sensu statum causae meritali sententia definitum significare, et in ordine remediorum explanandum venire §. 65. diximus. Videndum itaque hic occurrit, quae et qualiter applicita primis his temporibus fuerint Juris Remedia. Quemadmodum ordo Juris dicendi naturali simplicitati relictus,

ita et remedia alia, praeter appellationem, nulla sub Arpadianis Regibus nota fuerunt, nam a) Ut §. 65. sub 1-) Citatae Leges Sancti Ladislai et sub 2-o) Colomanni testantur Actore apud Judicem causam suam deponente, hic misso sigillo Inctum primo, secundo, et tertio citabat, et quidem primo sine ullo, secundo cum simplici, tertio vero cum duplici non venientiae onere, qui si non comparuisset, latam, et pronunciatam sententiam nisi partes interea concordassent, executioni dabat, si vero comparuisset, et se exculpasset, sententiam receptam ad Regem, aut sub Colomanno, ad eius Megam appellare parti succumbenti integrum fuit. b) Dixi nisi concordassent partes, etenim ut ex S. Ladislai Decretorum Libri 3-tii C. 37. verbis: *Si qui Domi pugnaverit, et ad Judicem non venerint, nihil quaerat Judex: Si venerint ad Jus eius, fiat libitum: quod si concordati aliquid Judici inde dederint, tertiam sibi; duas partes regi reservet*, elucet, partibus integrum fuit, et ante, et in cursu Juris, et post latam sententiam concordare, quod et Ludovicus Magnus articulo 24. et Albertus articulo 31. et Mathias 1-mus D. 6. a. 5. expresse, et ea lege sanxerunt, ut Judex a concordantibus nulla onera seu Birsagia exigere possit, quod et Uladislaus 2-dus D. 2. a. 13. eo cum discri-

mine rati habuit, quod si concordia post executionem fieret, Judex Birsagia sua libere exigere valeat. *c)* Pacis proinde inter dissidentes partes conciliandae studium Judicibus praecipua cura fuit, hinc ut §. 48. vidimus, et horrenda illa *ordalia*, seu probationes ferri candentis et aquae bullientis introducta ideo feruntur, ut horum horrore litigantes ad pacem conciliandam permoveantur. *d)* Quod Appellationem attinet, de hac sequentia notari merentur, quod *aa)* Haec teste S. Stephani D. L. 1. C. 5. et L. 2. C. 43. a Judicibus inferioribus directe ad Regem admissa sit. *bb)* Sigismundo Civitates regulante et multas villas liberas Regias, et Reginales ad classem Civitatum evehente sancitum fuit, ut Cives earum a proprio judicentur Magistratu, hujusque sententia non contenti eam ad Tavernicorum Magistrum, aut Magistratum illius Civitatis, cujus libertatibus, privilegio mediante, donati sunt, appellare valeant, hinc vero ad personalem praesentiam Regis. Sigismundi D. 2. aa. 8. 12. D. 3. a. 11. *cc)* Colonorum causae Dominorum Terrestrium iudicio ea ratione sunt creditae, ut sententia Domini gravato appellatio ad Comitem Parochialem, inde vero ad Regem salva sit, Sig. D. 2. a. 8. D. 3. a. 10. — *dd)* Ladislaus Posthumus D. 2. art. 15. causas potentiarum, damnorum, et injuriarum co-

ram Comitibus, et Judicibus Nobilium decisas in Curiam Regiam transmittendas, et in primis Octavis revidendas statuit, quam constitutionem Mathias Corvinus D. 6. a. 53 ita moderando, ut si quis causam a Comitibus Parochialibus decisam, sine justa causa in Curiam Regiam provocaret, priorque sententia roboraretur, in duplo birsagio irremissibiliter exigendo convinci debeat. S. Steph. D. L. 2. C. 43. male appellanti sancitam instauravit poenam. *ee*) Cum porro plures Vice Comites, et Judices Nobilium causas sine praevio mandato Principis discutiendas assumere, aut decisas in Curiam Regiam transmittere recusarent. Uladislaus D. 3. a. 71. constituit, ut universas causas Sedem Judiciariam concernentes absque speciali Regis mandato discutiant, et si non fuerit appellatum, sententiam suam executioni dent, si vero appellatio intervenerit, in Curiam Regiam transmittere teneantur sub poena amissionis Officiorum suorum. *ff*) Quo autem appellatae incuriam Regiam causae absque ullo obice revideri valeant. D. 4. a. 6. causas e Sede Slavonum Banali, et Transsilvanorum Vajvodali transmissas qualibet die Octavarum, vel Brevium Judiciorum revidendas decrevit. articulo 7. voluit, ut ad causarum illarum, quae ex Judiciis Octavalibus ad Regiam Majestatem transmittuntur, evidentiore discussionem Ju

dices illi, et Protonotarii, qui eam prius deciderant, verba facere non valeant. —

gg) Decreti 5 a. 30. octavarum 40 diebus quatuor adhuc dies addendos jussit fine eo, ut his diebus Protonotarii coram Iudice ordinario Transsilvanorum, et Schlavonum, transmissas Nobilium harum partium causas revidere valeant. hh) Pro revidendis causis Transmisionalibus, et brevibus brevium Personalem praesentiae Regiae semper Budae manere decrevit D. 7. a. 55.

§. 68. Alterum litigantium praesidium hac tempestate prorogatio fuit. Cujus nomine, veniebat ut Uladislai 2. D. 4. a. 1. innuit, illud Juris Beneficium quo fiebet, ut hujus clypeo stipatus per non venientiam in nullo onere convinci quiverit. Indulgebatur rationabili solum de causa, et quidem, a) Ut Alberti D. U. aa. 34. et 35. docent in facto exhibitionis Litteralium Instrumentorum, si ea Inctus prae manibus se habere asseruisset, terminum unum prorogationis sine, alterum vero cum onere impetrabat. Si autem Litteralia producenda prae manibus alienis asseruisset esse, prorogationem unius anni obtinebat. b) Dabatur a comparando et causa sua defendenda legitime impeditis — hinc aa) Si ratione ejusdem possessionis plures ejusdem generationis in jus traherentur, et duo vel plures etiam abessent

caeteris in propriis remanentibus prorogatio nulla obtinuit. Alberti D. U. a. 36 *bb*) Quod si vero omnes in causa attracti, nullo penitus eorum in propriis remanente, in notabili regni servitio occuparentur, dempto facto proclamatae congregationis, causa talis ad ulteriores terminos proroganda decernitur art. 37. *cc*) Mathias 1. D. 2. a. 6. Eam nonnisi bello occupatis et in negotiis regni externis ablegatis concedendam decrevit. Sed nec his quidem, si aut Pater aut natu major frater indivisus domi est. D. 2. a. 8. D. 6. a. 7. Hac ultima Lege per tres solum periodos ita, ut in quarta respondere teneatur, concedenda statuitur. Falso eam impetrantes redemptione Linguae multandi decernuntur ibidem et Uladislai D. 1. a. 71. *dd*) Uladislau D. 2. a. 14. Tempore Guer-rarum iisdem occupatis unicam solum indul-gendam, in legationibus externis constitutis vero infra tempus legationis duraturam decrevit. *ee*) His qui extra Regnum seu in publicis negotiis, seu studiorum causa occupantur unica solum prorogatio conceditur Uladislai D. 4-ti a. 1. et D. 6. a. 9.

§. 69. Tertium occurrit Remedium *repulsionis* in Decretis Mathiae 1. et Uladislai 2-di et quidem *a*) Mathias 1. D. 6. a. 10. Remedium isthoc potissimum tempore attestationis, communis Inquisitionis, oculatae revisionis,

statutionis restatutionis, nec non Bonorum aestimationis per partem convictam adhiberi consuetum, ob hocve prima vice una marca auri, secunda vice vero repellentes duabus marcis juxta Regni consuetudinem ea tenus observatam convincebantur, hoc vero articulo statuit in altera vice repellentes poenam potentiae, etsi statutioni, restatutioni, aut Bonorum aestimationi opponatur insuper Bonorum inactionatorum aestimationem luant. *b)* Hanc eandem sanctionem confirmat et Uladislaus 2. eo subjuncto, quod si communi Inquisitioni, aut oculatae revisioni opponeretur repellens talis in facto potentiae, et causae amissione convincendus sit. Ulad. D. 1. a. 57. *c)* Decreti 4. a. 19. modus eam opponendi praescribitur, visque illa tribuitur, ut si repulsus Bona exequenda occuparet, amissione causae mulctandus sit. *d)* Denique Decreti 5. a. 4-o secundariae repulsionis poena nota infidelitatis statuitur.

§. 70. Novi Remedium primum in Uladislai Decretis occurrit, et quidem 1) Decreti 1. a. 51. haec habet: Novum Judicium impetrent semper si voluerint, verum tamen ejus vigore partem alteram ab executione nequaquam valeant inhibere. — Per nonvenientiam convictus, et novum Judicium impetrare, et virtute ejus Judices ab extraditione, partem ve-

ro triumphantem, et executores ab executione sententiae inhibere valeat, — lege proinde hac solum inhibitionale novum suspendit sententiae executionem, caeterae ergo novi species extra Dominium obtinuerunt. 2) Article 52. causae novi Iudicii in primis Octavis ante omnes alias levare, et iudicari sanciuntur. 3) Decreti 5. a. 11. Novum cum inhibitione impetrans, et illud non prosequens poena calumniae mulctandus statuitur. 4) Decreti 6. a. 14. Novum cum inhibitione illis solum concedendum decernitur, qui nec per se, nec per Procuratores in loco Iudicii praesentes fuerunt, occasione levatae causae. 5) Ludovici 2. D. 2. a. 29. novum ad iuramenti depositionem declinandam sine justa causa impetrans, amissione Juramenti consequenter in poena inde subsequente convincendus sanctionatur.

§. 71. Denique Procuratoris revocatio quoque Decretis Uladislai 2, primum regulata comparet, et quidem a) Decreti 1. a. 51. Procuratoris revocatio non nisi lite pendente et causa nondum decisa institui posse decernitur. — b) Decreti 4. a. 15. in causis brevibus etiam post latam sententiam eodem die sine onere, in eisdem Octavis cum minori, his vero evolutis cum majori onere Procurator revocari statuitur. c) Decreti denique 5. a. 15-o expresse

cavetur, ut nemo propriam responsionem revocare possit.

S e c t i o VI.

De Foris Judiciariis.

§. 72. Cum Idea Terminorum praecedentibus 4. et 5. Sectionibus explanata, summam habeat affinitatem, cum Fororum Judiciariorum forma, horum quoque ortum, et progressum breviter attingere libet. Quia vero praemissae Judiciorum ex toto sublatorum, et citationum ut et Terminorum notiones ad susceptum scopum consequendum plurimum conferunt, brevitas ergo ad illas nos referentes, si quid defecerit, suppleturi initium ab altioribus Foris faciemus, hisve deductis, inferiora examinabimus.

§. 73. Illa, quae §. 8. 9, et 10. de Palatinali Judicio dicta sunt, penitus consideranti patebit: 1) Primum et summum Regni Judicem, omnium et singulorum Regnicolarum causas, aut in prima Instantia, aut in via appellationis ad se deductas judicantem, fuisse Regem, quem Leges *Summum Iustitiarium* dicunt; vide §. 8 sub d) item S. Ladislai D. L. 1. C. 42. S. Steph D. L. 1. C. 5. L. 2. C. 43.
2) Ut §. 10. citatae leges docent, sub Andrea

secundo, Palatino Regni omnes Regnicolas judicandi potestas data fuit, retento Regi iure, sententias ad Bonorum et Capitis amissionem latas supremo suo oraculo ad vel reprobandi. Hinc Palatinus alter Regni Judex, et quidem teste Colom. D. L. 1. C. 37. articulo Palatinali 6. et Uladislai 2. D. 1. a. 33. ex parte Regnicolarum, Regiae Majestati. ex parte Regiae Majestatis, Regnicolis jus et justitiam faciens. 3) Palatino aliis negotiis abstracto, et in Curia, et in Generalibus Judiciis, Curiae Regiae Judex Jus dicebat, hincque inter ordinarios Regni Judices numerari meruit, vide §. 14. et Andreae 2-i a. 9. 4) Rex dum juri dicundo vacare non poterat, vicariam operam committebat summo et Secretario Cancellario, qui ideo Personalis Regis praesentia, hujus vero Vicarius personalis praesentiae Regiae Locumtenens audiebant; summus itaque Cancellarius in dicendo jure vicaria Regis potestate instructus Regni Judex evasit. 5) Sub Colomanno Rege, juxta ea, quae §. 9 recensita sunt, Megalibus Judiciis stabilitis, Regi Comitatus visitanti in judicando assistebant, Comes Parochialis cum duobus Megalibus Judicibus, quorum Judicio non contentis, Palatinus sententiam ferebat. 6) Sub Andrea 3-tio Comitatus visitanti, ac generalia Judicia celebranti Palatino, Parochialis Comes cum quatu-

or delectis, juxta § 11. in judicando adstitit. (hinc orta Assessorum, in Judiciis ordinariorum Regni Judicum adhibendorum necessitas. 7) Sigismundus Imperator generalia Judicia, ad solos Latrones exterminandos restringendo, caeteras causas in Octavalibus et brevibus Judiciis definiri voluit. D. 6. a. I. Civium porro causas a proprio Magistratu ad Tavernicorum Magistrum, aut Magistratum Civitatis illius cujus libertate fruuntur, et inde ad personalem Regis praesentiam appellari ordinavit, hinc ortae Tavernicales et personalitiae Civitates, Tavernicorumque Magister inter Regni Judices honorificum locum obtinuit. 8) Provinciis ad Sacram Coronam spectantibus sui plena cum potestate, et politica, et Militari, et judiciali, praeerant Praefecti, Bani, Vajvodae, vel Comites dicti, qui quia creditarum sibi Provinciarum ordinarii Judices erant, in Curia Regia, seu in Octavalibus Judiciis, ingressum liberum, et Sedem obtinebant. 9) Singulis Judicibus primis Saeculis sui erant Pristaldi Colom. D. L. 1. CC. 28, 29, 30, 31. Libellatico mox sub Bela 3-o introducto processu, Pristaldis Notarii, et Protonotarii succedere, hinc singulo ordinario Regni Judici suis in Octavalibus Judiciis Protonotarius. 10) Andreae 2-di Bullae Aureae articulo 2. teste, singulis Judicibus in Curia suos Vicarios habere permissum est, hinc

ergo Vices in Judiciis gerentium origo, qui erant Vice Palatinus, Vice Judex Curiae, Vice Cancellarius, Personalis praesentiae Regiae Locumtenens, Vice Bani, Vice Vajvodae, Sicularum Vice Comites, et reliquorum Comitum Parochialium Vice seu Curiales Comites.

Si quis haec rite discusscrit, facile percipiet: *aa*) quod octavalium Judicorum membra fuerint Judices Regni ordinarii — horum Vices gerentes, Protonotarii, et Assessores, qui juxta Sigism. D. 6. a. 1, Mathiae 1. D. 6. a. 75. Uladislai 2-di D. 1. a. 35. D. 3. a. 4. D. 4. a. 10. ad Justitiam incorrupte administrandam Juramento obstringi jubentur, illicque sensim qualiter erecti sint. *bb*) Mathiae Corvini D. 6. a. 68. Uladislai 2. D. 1. a. 42. discussurus Regni Judices ordinarios stricte sumtos, fuisse Palatinum, Judicem Curiae, Summum Cancellarium, ideo quod hi, omnes Causas Rege etiam absente, judicare quiverint. — Hos dignitate secutos fuisse Tavernicorum Magistrum, Banos, Vajvodas, et Comites Sicularum, quippe qui suorum ordinarii Judices erant, ideoque in Octavalibus Judiciis honorificum Locum et Sedem obtinebant. — *cc*) Uladislai 2. D. 2. a. 8. D. 3. a. 2, et 4. D. 4. a. 8. D. 6. a. 1, 3. D. 7. a. 55. pervoluturus, numerum Assessorum ita regulatum, ut tres, dein duo Praelati, totidem Ba-

rones, prius 14. dein vero 16. Nobiles, in maioribus octavis omnes, in minoribus vero, ut et his suffectis brevibus Judiciis octo praeter Judices ordinarios, horum Vices gerentes, et Protonotarios consideant. Si alicujus Judicis ordinarii causa occurreret is una cum Vices gerente, et Protonotario ex Judicio exeat. — Si ex Judiciis octavalibus aliqua causa ad Regem appellaretur, in ejus evidentiori discussione illi, qui eam prius judicarunt voce careant.

dd) Uladislai 2. D. 3. a. 7-i verba: Quod ex praedictis sedecim Nobilibus Regia Majestas in negotiis illis, quae generaliter Universum Regnum tangere et concernere videbuntur, semper octo in Consilium suum admittat. Qui quidem Nobiles stricta fide semper jurare debebunt, quod in eo ipso Consilio fideliter et secrete, ac pro communi bono et utilitate hujus regni agent, et tractabunt, — quibus consonant D. 4. a. 10. D. 6. a. 3. Ludovici 2. Decreti de anno 1517. a. 39, 40, 41. item anni 1526. a. 20 perpensuro lucebit, quod Ordinarii hi Judices eorumque Assessores una Regi in regendo a Consiliis esse debuerint. — Octavalium Judiciorum successiva haec coordinatio natalia dedit, *a)* Tabulae Regiae ut articulus 25. 1723, et 24 1741. in Hungaria latè perhibent *b)* Excelsae Tabulae Regiae Septemvirali ut articuli Hungariae 24, 28, 29. 1715-

docent, denique c) Excelso Consilio Regio Locumtenentiali, ut articuli 97, 98, 101, 102, 1723. evincunt. Scilicet Judices Regni Ordinarii, cum Assessoribus ex ordine Praelatorum, Magnatum, et Nobilium ad supremum Justitiae Tribunal Tabulam videlicet Septemviralem sub Praesidio Palatini celebrandam sunt destinati. Vices Gerentes porro Judicum Regni Ordinariorum cum Protonotariis, et certo numero Assessorum praelatorum, Magnatum et Nobilium, sub praesidio Personalis praesentiae Regiae Locumtenentis ad Tabulam Regiam constituendam sunt appliciti. Eodem porro Palatino praeside Consilarii illi, seu Assessores octo, qui in regendo Regi a Consiliis, praeinsertis articulis esse jubentur Regium Locumtenentiale Consilium constituere.

Vajvodalis Tabula Transsilvanorum hac aetate vicens qualiter transiverit in Regiam, quasve mutationes passa sit docet §. 47. sub 3-o, et §. 60. Histor.

§. 74. Fororum Inferiorum ortum et progressum quod respicit, ille idem ferme est, qui altiorum Juris dicendi, Dicasteriorum nam. a) Cum primis Regni initiis Comes parochialis aut Judex inferior, prout nempe causae substratum majus vel minus, aut persona in Jus attracta eminentior aut inferior fuit, sub Inspectione Episcopi Dioecaesani litem defi-

nivit, S. Stephani D. L. 2. C. 2. appellatione ad Regem admissa, ut ejusdem Divi D. L. 2. C. 43. S. item Ladislai D. L. 1. C. 42. L. 3. C. C. 25, 26. Coloman. D. L. c. 6. §. 35. insertum. *b*) Sub Colomanno ut Leges §. 36, et 37. recensitae docent, erectis megalibus Judiciis causis fori Ecclesiastici, a causis fororum Saecularium segregatis objecta megae comitis seu Synodi Dioecaesanae et Judicum Inferiorum specificae sunt definita, adeo ut megalia haec Comitum Judicia Sedriarum Generalium prima fundamenta retulerint. Judiciis vero coram Judicibus hac aetate inferioribus, potestas V. Comitibus et Judicibus Nobilium cum suo Pristaldo seu jurato certas causas judicandi in Hungaria hucdum vicens, Sedriae item partiales et filiales apud Transsilvanos vigentes initia sua debeant. *c*) Sub Andrea 2-do teste articulo 5-o Bullae Andreanae Comitum Parochialium ad Causas Decimarum et monetarum, V. Comitum vero ad Causas populorum Castri, definiendas, Bilochorum vero ad fures et Latrones judicandos appellatione ad Comitem Parochialem admissa fuit restricta *d*) Juratorum sub Andrea 3-io partim pro citationibus et inquisitionibus peragendis, partim pro ferendis cum Comite Parochiali Judiciis in singulis Comitibus delectorum institutum, id effecit, ut postmodum in singulis Comita

tibus quatuor ordinarii crearentur Judices Nobilium quorum et Carolus Robertus in suo Decreto meminit, hisque 12 aut plures vel pauciores, pro amplitudine Comitatum adjungerentur Jurati ut adductae §. 40, et 41. signanter illae quae §. 40 sub *k*) et §. 41 sub *e*) recensentur, quae addi merentur, sig. D. 6. a. 2. et 3. Mathiae Corvini D. 6. aa. 53. 60. et 73. Uladislai D. 1. aa. 34, 53, 72. D. 2. aa. 14, 21, 29. D. 3. a. 71. *e*) V. Comitibus porro et Judicibus Nobilium judicandi plena potestas vel Regis mandato fit Uladislai D. 1. a. 53. D. 3. a. 71. Executiones tamen sine exmissione a Comitatu facere prius non potuerant, donec Uladislai D. 3. a. 71. restrictio haec sublata fuisset. *f*) Uladislai D. 5. a. 7, 8, 9. Sedis Judiciariae Comitatum judicandi potestas ad pignus 100 florenorum, et 100 jugera est definita *g*) Accedit his forum Dominale, cui fundamenta jecit Sigismundus Imperator dum D. 2. a. 8. D. 5, a. 10. causas Colonorum Judicio Dominorum Terrestrium commisit ita, ut succumbenti salva sit appellatio ad Sedem Judiciariam Comitatus. Et haec brevissime de Foris adducta sufficiant,

Cedantque ad Majorem Dei Gloriam, et B. Mariae Virginis, Omniumque Sanctorum Honorem.

ERRATA.

pag.	lin.	Errata	Corrige.
12	18	ab Inhabitationibus	— ab Inhabitoribus.
15	6	Gemelsen	— Gemelsen
16	15	milituum	— militum.
17	5	Transsilvaniae	— Transsilvania
37	21	haeresim	— haeresum
58	9	Regis nomen,	— Regis, nomen
59	20	elargita sunt	— elargitus est.
40	8	utptote	— utpote.
42	26	celelebratis	— celebratis
ibid.	28	Conventuam.	— Conventuum
45	ult.	delegevit	— delegavit
44	18	Leutscoviae	— Leutsoviae
50	10	Bohaemi	— Bohemi.
51	25	Maximilium	— Maximilianum
ibid.	27	Bohaemiae	— Bohemiae
56	21	Decembrim	— Decembrem
64	22	decedens	— decidens
71	27	Opulicusi	— Opuliensis.
74	25	Bastca.	— Basta
76	21	revelletur	— reveletur.
80	4	gaudentium,	— gaudentium
102	15	huic	— hinc
106	18	aerae	— aere
120	11	ob lucem	— ob luem
ibid.	17	B. Spélnyi	— B. Splényi
135	14	Pontificali.	— Pontificali.
144	27	praeviae	— praevie
149	6	Antistites	— Antistes.
150	25	Lascans	— Lascaris
155	21	admissionis	— ad missionis
160	25	subsequentae	— subsequente
161	19	Cardinelis	— Cardinalis
176	2	ingvilini	— inquilini
178	10	Antistibus	— Antistitibus
182	19	urbaliales	— urbariales
185	24	Hungarici	— Hungarice
184	6	quod	— quoad.
186	28	kapaszám	— kapuszám

pag.	lin.	Errata	Corrige.
193	12	pro realibus.	— pro reatibus.
196	13	inferetur,	— inferretur
197	ult.	caveudus	— cavendus
200	20	migrationes	— migrationis
200	24	praeviae,	— praevie
201	11	quad	— quoad.
ibid.	23	praestatines	— praestationes.
202	4	appertinentiam	— appertinentiatam
ibid.	13	mauali	— manuali
203	21	robattas	— robottas.
ibid.	21	septimenae	— septimanae
207	3	paenae	— poenae
208	6	jnxta	— juxta
208	28	terestri	— terrestri
209	5	Mickaelis	— Michaelis
213	26	Praji	— Pray
216	22	e	— e)
221	27	quilibei	— quilibet
222	15	diveisitate	— diversitate
223	13	a juvenis	— a juyencis
231	24	obstringentem	— obtingentem
234	14	iudciandi	— iudicandi
236	7	experimentis	— exprimentis
237	ult.	comparationem	— comparitionem
238	9	sentenia	— sententia
242	22	Michael	— Michaeli
245	5	praesentium	— praesentiam
ibid.	6	aggravati	— aggravari
ibid.	22	Michaeli	— Michael
247	9	agendi	— agenti
247	14	ab antiqua	— ab antiquo
ibid.	17	Capituli	— capitali
250	23	ordinatiorum	— ordinariorum
254	23	praerogatione	— prorogatione
255	3	erga potentiarum fiebant.	— erga potentia- rium fiebant,
257	8	qui mos	— quem morem
264	ult.	sed una;	— sed una
271	20	amotatos.	— annotatos
276	25	citaionem	— citationem
277	25	per apperitorem	— per apparitorem
284	13	relationis	— relatoriis.

pag.	lin.	Errata	Corrige.
285	22	pugilli	— pugili
287	25	Iiván	— Iván
295	24	pronunciebatur,	— pronunciabatur,
295	18	praeceptoriae	— praeceptorie
501	19	obstinebit,	— obtinebit.
505	5	ron	— non
505	15	ultrone	— ultronee
505	25	resedi et	— resedisset
511	24	quaerimoniae	— querimoniae
512	25	continentur	— continuentur,
513	27	duraturarent	— durarent
526	8	Judicorum	— Judiciorum
528	ult.	Dioecaesis	— Dioecesis.

